

KUR'AN'DA İLAHİ MAĞFİRET

Lokman BEDİR

**Yüksek Lisans Tezi
Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı
Prof. Dr. Ahmet ÇELİK
2013
Her Hakkı Saklıdır**

ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

Lokman BEDİR

KUR'AN'DA İLAHİ MAĞFİRET

YÜKSEK LİSANS TEZİ

TEZ YÖNETİCİSİ
Prof. Dr. Ahmet ÇELİK

ERZURUM 2013

T.C.
ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

TEZ BEYAN FORMU

12.08.2013

SOSYAL BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

BİLDİRİM

Atatürk Üniversitesi Lisansüstü Eğitim-Öğretim ve Sınav Yönetmeliğine göre hazırlamış olduğum "KUR'AN'DA İLAHİ MAĞFİRET " adlı tezin/raporun tamamen kendi çalışmam olduğunu ve her alıntıya kaynak gösterdiğimi taahhüt eder, tezimin/raporumun kağıt ve elektronik kopyalarının Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü arşivlerinde aşağıda belirttiğim koşullarda saklanmasına izin verdiğimi onaylarım:

Lisansüstü Eğitim-Öğretim yönetmeliğinin ilgili maddeleri uyarınca gereğinin yapılmasını arz ederim.

- ☐ Tezimin/Raporumun tamamı her yerden erişime açılabilir.
- ☐ Tezim/Raporum sadece Atatürk Üniversitesi yerleşkelerinden erişime açılabilir.
- ☐ Tezimin/Raporumun yıl süreyle erişime açılmasını istemiyorum. Bu sürenin sonunda uzatma için başvuruda bulunmadığım takdirde, tezimin/raporumun tamamı her yerden erişime açılabilir.

12.08.2013

Lokman BEDİR

T.C.
ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TEZ KABUL TUTANAĞI

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Prof. Dr. Ahmet ÇELİK danışmanlığında, Lokman BEDİR tarafından hazırlanan bu çalışma 16/08/2013 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı'nda Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan : Prof. Dr. Ahmet ÇELİK

İmza:

Jüri Üyesi : Prof. Dr. Ali EROĞLU

İmza:

Jüri Üyesi : Prof. Dr. Osman ELMALI

İmza:

Yukarıdaki imzalar adı geçen öğretim üyelerine aittir. / /

Prof. Dr. Mustafa YILDIRIM

Enstitü Müdürü

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	V
ABSTRACT	VI
KISALTMALAR DİZİNİ	VII
ÖNSÖZ.....	VIII

GİRİŞ

1. ARAŞTIRMANIN KONUSU, ÖNEMİ, AMACI.....	1
2. ARAŞTIRMANIN METODU VE KAYNAKLARI	6

BİRİNCİ BÖLÜM

GENEL OLARAK “ĞAFUR” KAVRAMI - İLGİLİ KAVRAMLARIN

TAHLİLİ

1.1. “ĞAFUR” KAVRAMININ SÖZLÜK VE TERİM ANLAMLARI	7
1.2. ĞAFÛR İSM-İ ŞERİFİNE YAKIN ANLAMLI KAVRAMLAR.....	10
1.2.1. El-Afüvv	10
1.2.2. El-Hâdî	11
1.2.3. El- Halîm	11
1.2.4. El- Mucîb.....	12
1.2.5. El-Mü’min	12
1.2.6. El-Müstean	13
1.2.7. Er-Rahmân- er-Rahim.....	13
1.2.8. Er-Rauf.....	14
1.2.9. Es-Selâm	15
1.2.10. Eş-Şekur	16
1.2.11. Et-Tevvâb	16
1.2.12. El- Velî, el- Mevlâ, el-Vâlî.....	19
1.2.13. El-Vedûd.....	20
1.2.14. El- Kerim.....	21
1.2.15. El- Vâsi’	22
1.3. ĞAFUR İSM-İ ŞERİFİYLE ZİT ANLAMLI KAVRAMLAR	22
1.3.1. Zü’ntikâm, Müntakim	22
1.3.2. El- Kâhir, el- Kakhâr	24

1.3.3. Mâlik-i Yevmi'd- Din	25
1.3.4. El- Cebbâr	26
1.3.5. El- Metîn.....	27
1.3.6. Esre'u'l- hâsibîn, Seri'u'l- hisâb, Hâsib, Hasîb	28
1.3.7. Serîü'l- İkâb	29
1.3.8. Şedîdü'l- İkâb	30
1.4. ĞAFUR İSMİYLE BERABER ZİKREDİLEN İSİMLER.....	30
1.5. AKİDE KİTAPLARINDA AF VE MAĞFİRET KONUSUNUN ELE ALINIŞI	32

İKİNCİ BÖLÜM

KUR'AN-I KERİM'DE "ĞAFUR" KAVRAMI

2.1. "ĞAFUR" KAVRAMININ ALLAH (CC)'IN İSMİ OLARAK KUR'AN-I KERİM'DE YER ALMASI	34
2.1.1. Allah (cc)'In Kendisini 'Ğafur' Olarak Vasıflandırması	34
2.1.2. Meleklerin Allah (cc)'ı Ğafur Olarak Vasıflandırması	43
2.1.3. Peygamberlerin Allah (cc)'ı Ğafur Olarak Vasıflandırması.....	44
2.1.4. Cennete Girecek Olanların Allah (cc)'ı Ğafur Olarak Vasıflandırması...49	
2.2. MÜMİNLERİN ÖZELLİKLERİ OLARAK "İSTİĞFAR" VE MÜKÂFATLARI OLARAK "MAĞFİRET"	50
2.2.1. Müminlerin Özellikleri Olarak İstiğfarın, Kuranda Yer Alması	50
2.2.2. Müminlerin Mükâfatı Olarak Mağfiret	52
2.2.3. Müminlere Mağfiretin Vaat Edilmesi	54
2.3. ALLAH (CC)'IN BAĞIŞLAMASI.....	56
2.3.1. Allah (cc)'ın Dilediğini Bağışlayacağı, Dilediğine Azap Edeceği	56
2.3.2. Allah (cc)'ın Bazı Şartlara Bağlı Olarak Bağışlaması	58
2.3.3. Allah (cc)'ın, Kendisine İstiğfarda Bulunanlara Azap Etmeyeceğini Bildirmesi	68
2.3.4. Bağışlanacağını Sananlar.....	69
2.4. ALLAH (CC)'IN BAĞIŞLAMAMASI VE SONUÇLARI.....	71
2.4.1. Allah (cc)'ın Bağışlamayacağını Bildirdiği Durumlar ve Sıfatlar	71
2.4.2. Allah (cc)'ın Bağışlanmanın Olmayacağını Bildirdiği Zamanlar	74

2.4.3. Allah (cc)'ın Bağışlamadıklarının Hüsrana Uğraması	75
2.4.3.1. Hüsrana Uğrayanlar.....	75
2.4.3.2. Allah'ın Bağışı Sayesinde Hüsrana Uğramayanlar	79
2.4.4. Bağış İstemekten Alıkoyan Şey	81
2.5. KÂFİRLİĞİ VEYA MÜŞRİKLİĞİ KESİNLEŞENLER HAKKINDA	
İSTİĞFARDA BULUNMAK YANLIŞTIR.....	82
2.6. İSTİĞFARA DAVET VE İSTİĞFARIN EMREDİLMESİ.....	83
2.6.1. Allah (cc)'ın Tüm İnsanları İstiğfara ve Mağfirete Davet (Emr) Etmesi .	83
2.6.2. Allah (cc)'ın Hıristiyanları İstiğfara Davet Etmesi	85
2.6.3. Özel Bazı Şahıslara İstiğfarın Emredilmesi.....	85
2.6.4. Peygamberlerin ümmetlerini istiğfara davet etmesi	86
2.6.5. Mümin Cinlerin Kavimlerini İmana ve İstiğfara Davet Etmesi	91
2.6.6. Peygamberimize İstiğfarın Emredilmesi.....	93
2.6.6.1. Peygamberimize, Kendisi İçin İstiğfarın Emredilmesi	93
2.6.6.2. Peygamberimize Hem Kendisi İçin Hem De Müminler İçin	
İstiğfarın Emredilmesi.....	94
2.6.6.3. Peygamberimize Müminler İçin İstiğfarın Emredilmesi	95
2.6.7. Peygamberlerin Bağışlanma Dilemelerine Kur'an'dan Örnekler	96
2.6.8. Hudeybiye'ye Katılmayanların Peygamberimizden İstiğfar Talebinde	
Bulunacaklarının Bildirilmesi	99
2.6.9. Kur'an-ı Kerim'in ve Peygamberimizin Gönderiliş Gayesi Olarak	
İstiğfar	100
2.7. ALLAH (CC)'IN KUR'AN-I KERİM'DE BAĞIŞLADIĞINI	
BİLDİRDİKLERİ	101
2.7.1. İnkâr Edenler, İmandıkları Takdirde Geçmiş Günahları Bağışlanır	101
2.7.2. Günah İşledikten Sonra Tevbe Edenler Bağışlanır.....	103
2.7.3. Zaruret Halinde Harama Girmek Zorunda Kalanlar Bağışlanır	105
2.7.4. Bağışlananlara Kur'an-ı Kerim'den örnekler.....	106
2.7.4.1. Peygamberlerden Bağışlananlara Örnekler.....	106
2.7.4.2. Diğer İnsanlardan Bağışlananlara Örnekler	109
2.8. ALLAH (CC)'IN ĞAFUR İSM-İ ŞERİFİ HÜRMETİNE GÜNAH	
İŞLEYENLERE MÜHLET VERMESİ.....	110

2.9. ALLAH (CC)’IN, MÜMİNLERİN DE BAĞIŞLAYICI OLMASINI İSTEMESİ	111
2.10. ALLAH’IN MÜMİNLERİ BAĞIŞLAYICI OLARAK VASIFLANDIRMASI	112
2.11. BAZILARININ MAĞFİRETE BEDEL AZABI TERCİH ETTİKLERİ	113
2.12. ĞAFUR İSM-İ ŞERİFİNİN YER ALDIĞI DUALAR	114
2.12.1. Günahkârların Duaları.....	114
2.12.2. Müminlerin Duaları	116
2.12.3. Sahabelerden Sonra Gelenlerin Duası.....	119
2.12.4. Peygamberlerin Duaları	120
2.12.5. Meleklerin Duaları	125
SONUÇ.....	129
KAYNAKÇA	132
ÖZGEÇMİŞ.....	139

ÖZET**YÜKSEK LİSANS TEZİ****KUR'AN'DA İLÂHÎ MAĞFİRET****Lokman BEDİR****Danışman: Prof. Dr. Ahmet ÇELİK****2013, 139 sayfa****Jüri: Prof. Dr. Ahmet ÇELİK****Prof. Dr. Ali EROĞLU****Prof. Dr. Osman ELMALI**

Bu tezin amacı, Allah'ın bağışlayıcılığının bilinmesine katkıda bulunmaktır. Bu amaçla çalışmada Allah'ın, Kur'an-ı Kerim'de geçen, Ğafûr ismi merkezde olmak üzere bu isimle eş veya yakın anlamlı diğer isimlerinden de faydalanarak O'nun bağışlayıcılığını ortaya koymaya çalıştık. Ayrıca havf (korku) ve reca (ümit) dengesinin sağlanması için Ğafûr ismiyle zıt anlamlı olan sıfatlarını da vermeye gayret ettik.

Ğafûr kavramının doğru ve güvenilir bir biçimde anlamlandırılabilmesi için en eski sözlüklere, klasik tefsirlere, (ilk dönem rivayet ve dirayet tefsirleri), çağdaş tefsirlere ve kütüb-ü sitte esas olmak üzere hadis kitaplarına, akide kitaplarına, en eskileri başta olmak üzere esma-i hüsnâ kitaplarına ve konumuzla alakalı güncel eserlere başvurduk.

Çalışmamızın sonucunda Allah'ın, şirk hariç tüm günahları şartlı veya şartsız olarak bağışlayabileceğini, eğer müşrik, şirkinden; kâfir küfründen dönerse onların da geçmiş günahlarının bağışlanacağını vaat ettiğini ortaya koymaya çalıştık.

Anahtar Kelimeler: Kur'an, hadis, iman, tevbe, istiğfar, Ğafûr, mağfîret, günah

ABSTRACT**MASTER THESIS****DIVINE FORGIVENESS IN KORAN****Lokman BEDİR****Advisor: Prof. Dr. Ahmet ÇELİK****2013, 139 pages****Jury: Prof. Dr. Ahmet ÇELİK****Prof. Dr. Ali EROĞLU****Prof. Dr. Osman ELMALI**

The aim of this thesis is to make known the forgiveness of The Allah. For this purpose we tried to manifest his forgiveness by the help of his names that are existed in Koran especially Ğafur and it's equivalent words. Furthermore we made an effort to ensure the balance of fear and hope by giving the opposite names with Ğafur.

In order to explain the concept of Ğafur correctly and accurately, we applied for current sources that are related to our subject such as oldest dictionaries, classical commentaries on the Koran, (first period rumour and acumen commentaries), contemporary commentaries, books of Hadith but especially the six hadith books, books of religious faith, books of the most beautiful names but especially the oldest ones.

At the end of our study, we tried to establish that The Allah could forgive all sins conditionally or unconditionally but except polytheism yet more if the polytheist returns from polytheism and the denier returns from his denial, The Allah could forgive their past sins as well.

Keywords: The Holy Koran, Hadith, faith, repentance, abjuration, Ğafur, Mercy, Sin

KISALTMALAR DİZİNİ

A.s.	: Aleyhi's- selâm
A.y.	: Aynı yer
B.	: İbni (oğlu)
Bsk.	: Baskı
C.	: Cilt
C.c.	: Celle celâlühû
Çev.	: Çeviren
D.	: Doğum
Der.	: Derleyen
DİB	: Diyanet İşleri Başkanlığı
Fk.	: Fakülte
G. Md.	: Genel müdürlük
H.	: Hicri
H.z.	: Hazreti
H.zr.	: Hazırlayan
İFAV.	: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fk. Vk. Yayınları
İstanbul	: İstanbul
M.	: Miladi
MEB	: Milli Eğitim Bakanlığı
R.a.	: Radiyellahu anh.
S.	: Sayfa
S.a.v.	: Sallallahu aleyhi ve selem
Thc.	: Tahric
Thk.	: Tahkik eden
Trc.	: Tercüme eden
Tsz.	: Tarihsiz
Ö.	: Ölüm
V.b.	: Ve benzeri
Vk.	: Vakfı

ÖNSÖZ

Genel olarak tefsir metotları dört ana başlıkta incelenir: Tahlili Tefsir, İcmali Tefsir, Konulu Tefsir, Karşılaştırmalı Tefsir.

Bizim yaptığımız çalışma, kavram çalışması olduğundan konulu tefsir yöntemi hakkında kısaca bilgi vermek yerinde olacaktır.

Konulu tefsir, kendi arasında üç grupta incelenir: Kavram konulu tefsir, Sure konulu tefsir, Konu konulu tefsir.

Konulu tefsir yönteminde şu aşamalar takip edilir: Araştırılacak konunun çerçeve ve sınırları belirlenir. Konuyla ilgili ayetler derlenir. Ayetler nüzul sırasına göre dizilir. Varsa ayetlerle ilgili nüzul sebepleri gözden geçirilir ve ayetler arası münasebete bakılır. Derlenen ayetler topluca kontrol edilir ve buna göre konunun temel öğeleri tesbit edilir. İşlenecek konunun yapısını göz önünde bulundurmak suretiyle nüzul sırasına göre dizilen ayetler arasında takdim tehir yapılabilir. Tahlil ve yorumlar yapılırken ayetlerde geçen kelimelerin sözlük anlamlarıyla Kur'an'daki kullanılışları değerlendirilir. Araştırmacı ön yargılardan uzak durmalı, araştırmayı hedefinden saptıracak ve okuyucunun dikkatini başka tarafa çekecek ayrıntılara dalmamalıdır. Şayet, bu tür ayrıntılar, araştırmaya destek sağlayacaksa dipnotlarda bu ayrıntılara yer verilebilir.¹

Kavram çalışmaları da konulu tefsir yöntemlerinden biri olarak yaygınlaşmış ve bu bağlamda birçok kavram tefsiri çalışması yapılmıştır.

Bizim yaptığımız bu kavram çalışmasıyla, Kur'an-ı Kerimin esma-i ilahiyeye dair biz kullar açısından en önemli kavramlarından biri olan “Ğafur” kavramı, farklı yönleriyle ortaya konulmaya çalışılmıştır. Araştırmamızda “Ğafur” kelimesinin kavramsal boyutunu, Kur'an'da ifade ettiği anlamların ortaya çıkarılmasını ve Kur'an'ın bu kavrama yüklemiş olduğu yeni anlam alanlarının tespit edilmesini amaçladık. Bunu yaparken de Kur'an'daki konu ile ilgili olan ayetleri temel hareket noktası yaptık. Buna

¹ Said Şimşek, (Mustafa Müslim'den naklen) *Günümüz Tefsir Problemleri*, Kitap Dünyası Yayınları, Konya 2011, s. 130.

ilaveten gerek Hz. Peygamber'in hadislerinden gerekse diğer temel kaynaklarda araştırmamıza katkıda bulunacak her türlü veriden istifade ettik.

Çalışmamız, bir giriş, iki bölüm ve sonuçtan oluşmaktadır. Giriş bölümü'nde araştırmanın konusu, önemi, amacı ve yöntemi yer almaktadır. Birinci bölüm'de araştırmamıza konu olan kelimenin anlam alanı incelenirken, ikinci bölüm'de bu kelimenin Kur'an ve hadislerde nasıl ele alındığı ve bu bölümün son kısmında da kelimemizin dua mahiyetinde bulunduğu ayetler üzerinde durduk.

Bu tezin her aşamasında benden desteğini esirgemeyen tez hocam sayın Prof. Dr. Ahmet ÇELİK Bey'e teşekkürlerimi arz ediyorum.

Erzurum-2013

Lokman BEDİR

GİRİŞ

1. ARAŞTIRMANIN KONUSU, ÖNEMİ, AMACI

Araştırmamızın konusu Allah (cc)’ın Ğafur ism-i şerifi çerçevesinde Kur’an’da ilahi mağfirettir. Konumuz kavramla alakalı olduğundan filoloji de ilgi alanımıza girmektedir. Kur'an'la ilgili filolojik çalışmaların, sahabe devrinde, Kur'an-ı Kerim'in anlaşılması güç ve müşkil ayetlerinin şerh ve izahı ile başlamış olduğu söylenmektedir. Rivayetlere göre, bu işi en belirgin bir şekilde ortaya koyan da İbn Abbas (r.a.)’tır.²

Allah (cc)’ın varlığı meselesi her şeyden önce hislere dayalı bir meseledir. İnsanın, Allah’ın varlığına dair yakînî bir hissi vardır.³ Allah zatiyla mutlak gaybdir. İnsan idrakini aşan mutlak hakikattir. Sıfatlarıyla varlığa tecelli eder ve onun esmasının tecellileri varlık aynasında görünür.⁴ :

“En güzel isimler (el-esmâü'l-hüsnâ) Allah'ındır. O halde O'na o güzel isimlerle dua edin. Onun isimleri hakkında eğri yola gidenleri bırakın. Onlar yapmakta olduklarının cezasına çarptırılacaklardır.” (7. A’raf: 180)⁵

Mahlûkat içinde insan, iyilik ve kötülüğü işlemeye yetenekli varlıktır. İnsan zaman zaman aklına değil, nefesine uyar.⁶ Böylece temiz olarak doğan bebek büyürken ve yetişirken çevresinin ve ailesinin etkisiyle birtakım yanlış inançlar, görüşler ve tapınma şekilleri edinir. Bu da onun manen kirlenmesine ve günahkâr olmasına sebep olur.⁷ İnsanların işte böyle yanlışlara düşmesinden dert yanan bir şair (Hz. Peygamber (s.a.v.)’in peygamberliğinden önce, İslamiyet’in zuhur edeceğini haber veren ve oğulları

² Ali Eroğlu, “Kur’an-ı Kerim’in Tefsiri ve Ma’ani’l- Kur’an Müelliflerinin Kur’an Tefsirine Getirdikleri”, *Ekev Akademi Dergisi*, Yıl: 6, Sayı: 10, 2002, s. 48.

³ Mahmud Abbas el- Akkâd, *Allah*, Mektebetü’l -Üsre Yayınları, Kahire tsz. s. 145.

⁴ Mustafa islamoglu- *Âlemlerin Rabbi ALLAH’I Bilmek, tanımak, anlamak*, Düşün Yayıncılık, İstanbul 2007, s. 46.

⁵ Benzer ayetler için bkz. (17. İsrâ:10) (59.Haşir:24)

⁶ İbrahim Ağâh Çubukçu, *İslamda Ahlak ve Manevi Vazifeler*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları Ankara 2009, s. 136.

⁷ Heyet, *İslam’a Giriş Temel Esaslar*, DİB Yayınları, Ankara 2008, s. 384.

Ka'b ve Büceyr'e, İslamiyet'i kabul etmelerini öğütleyen Züheyr b. Sülma⁸ kendi yazdığı şiirinde şöylece dert yazar:

“Heyhât! Ne olurdu şiirim, benim gördüklerimi insanlar da görür mü?

Ya da bana görünen onlara da görünür mü?”

Bu şiirde geçen ‘bana görünen’den kasıt doğru yol ve insanların ölümlü olduğunu anlaması... Dolayısıyla insanların da kendilerinin ölümlü olduklarını anlamalarını istiyor.⁹ Devamında şöyle diyor:

“Bana açıkça göründü ki, Allah haktır ve gerçektir.

Beni hakka, apaçık bir şekilde Allah korkusuna hidayet etti.”¹⁰

Bir başka şiirinde ise:

“Sakın içinizdekileri Allah’a karşı gizlemeye kalkmayın

Zira her ne ki gizlenirse Allah onu bilir.”¹¹ Demektedir.

Şeddâd b. Evs radiyallahu anh anlatıyor: “Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki:

“Akıllı kimse, nefsini muhâsebe eden ve ölümden sonrası için çalışandır. Aciz de, nefsini hevâsının peşine takan ve Allah'tan temennide bulunan kimsedir.”¹²

İnsanlara düşen ilk önemli görev, kendilerini yaratmış olan Allah’ı tanımak, O’na iman ve kulluk etmektir. Bu sebeple Müslümanlığın ilk temeli de Allah’a inanmaktır.¹³

“Allah”, Yüce Mevla’nın isimlerinin en şümüllüsü ve muazzam ismi şeriftir. Bu isim ancak Allah’a hasır. Hacılar hac mevsiminde Harem-i Şerifin içinde toplandıkları gibi, bütün isimler de bu Allah lafzı içerisinde toplanmış demektir.¹⁴

⁸ Süleyman Tülücü, “Büyük Arap Şairi Züheyr b. Sulma ve Tercüme-i Hali İle İlgili Kaynak ve Tetkiklerin Tenkidi ve Değerlendirilmesi”, *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı: 8, 1988, s. 166.

⁹ Tülücü, 139. sayfadaki 1 nolu dipnot.

¹⁰ Züheyr b. Sulma, *Dîvân-ı Züheyr*, şerh: Ali Hasan Fa’ver, Dâru’l- Kütübü’l- İlmiye Yayınları, Beyrut 1988, s. 139-140.

¹¹ Sülma, s. 4.

¹² Tirmizî, Ebu İsa Muhammed b. İsa b. Servet et- Tirmizî, *el- Câmiu’l- Muhtasar Mine’s- Sünen*, Beytü’l- Efkârî’- Devliyye Yayınları, Riyad- ts. Kıyamet 25, (2459), s. 402.

¹³ Ahmet Hamdi Akseki, *Askere Din Kitabı*, DİB Yayınları, ts. s. 28.

¹⁴ Ahmet Ziyaüddin Gümüşhanevi, *Esmâü’l- Hüsnâ*, Ailem Yayınları, İstanbul 2008, s. 19.

Bize Allah Teâlâ'yı en güzel şekilde anlatacak olan yine kendisidir. Bunun için öncelikle Kur'an-ı Kerim'den Rabbimizi bize tarif eden ayetlerden bazılarını buraya almak yerinde olacaktır:

“Allah, inananların dostudur, onları karanlıklardan aydınlığa çıkarır.” (2. Bakara: 257) *“Allah -ki ondan başka hiçbir tanrı yoktur- elbette sizi kıyamet günü toplayacaktır, bunda asla şüphe yoktur. Söz bakımından Allah'tan daha doğru kim vardır!”* (4. Nisa: 87)

“O Allah ki, göklerde ve yerde ne varsa hepsi O'nundur. Şiddetli azaptan dolayı kâfirlerin vay haline!” (14. İbrahim: 2)

“Allah, kendisinden başka ilâh olmayandır. En güzel isimler O'na mahsustur.” (20. Taha: 8)¹⁵

Bilginin en yücesi, En Yüce olanı bilmektir. Esmâ-i Hüsnâ Allah'ı anlamak için yine Allah tarafından, vahiy yoluyla insan idrakine sunulmuş bir imkândır.¹⁶ Esmâ duanın anahtarıdır. Mesela insanın her çaldığı kapının kapandığı durumlarda “Ya Fettah” diye inlediği gibi, günah işlediğinde pişman olur, bu pişmanlık tüm hücrelerine siner, pişmanlığını Allah'a açacak bir kelime arar ve işte o an imdadına “Ya Ğaffar! Ya Tevvab! Ya Settar” isimleri yetişir.¹⁷

Her şeyin bir kalbi vardır. “Allah” ismi de esma-i hüsnânın kalbidir. Diğer tüm isim ve sıfatlar bu kalbe dönüktür.¹⁸ Şüphesiz ki, ‘Mucib’ ismi mümine en yakın olan isimlerdendir. Aynen onun gibi ‘Ğafur’ ismi de mümine en yakın olan isimlerdendir. Çünkü günah işlemesi kulun fitratında vardır. Rabb ise onu bağışlar. İnsanın istiğfar etmesinden kasıt, O'nun insanı bağışlamasıdır.¹⁹ Atalarımızın söylediği şu söz doğrunun ta kendisidir: “kul kusursuz olmaz.”²⁰ Hali düşünüp istikbale hazırlık yapmak, yani bugünden itibaren yarınki ahiret hayatımız için tedbir almak, hemen hepimizin en

¹⁵ Benzer ayetler için bkz. 2. Bakara: 255; 13. Ra'd: 2, 9, 26; 22. Hac: 70; 24. Nur: 35; 32. Secde: 4; 37. Saffat: 126; 39. Zümer: 23, 62; 42. Şura: 17; 64. Teğabun: 13; 65. Talak: 12; 112. İhlâs: 1-4

¹⁶ Mustafa İslamoğlu- *Kur'an'a Göre Esmâ-i Hüsnâ*, Düşün Yayıncılık, İstanbul 2011, s. 28.

¹⁷ İslamoğlu, *Esmâ-i Hüsnâ*, I, 54-55.

¹⁸ İslamoğlu, *Esmâ-i Hüsnâ*, I, 116.

¹⁹ Muhammed Râtib Nablusi, *El- akidetü-l islamiyye/ Esmâüllahi-l Hüsnâ*, ders (100-072)1. 23.03.2008, www.nablusi.com,

²⁰ Ahmet Şahin, *Tahlil*, Yeni Asya Yayınevi, İstanbul 1977, s. 40.

büyük ve nihai meselesidir. Onun içindir ki, asıl olan insanın kendini kabre hazırlamasıdır.²¹

Beşer şaşar demişlerdir. İnsan günah ve hata edebilir. Asıl olan günah ve hatada ısrar etmemek, hemen Allah Teâlâ'nın dergâhına yüz tutup O'ndan mağfiret dilemektir. "Ben mahvoldum, artık Allah beni affetmez" demek hatanın en büyüğüdür. Aklımızın alamayacağı büyüklükte günah olsa bile Allah'ın rahmeti ve mağfireti hepsine yetiştir. Cenab-ı Kibriya'nın mağfiret sıfatı bize gün görmemiş incilerden daha parlak ümitler bahşetmektedir. O kadar ki, şirk kuyusuna düşen bir insan dahi hemen o halinden döner, Allah'ın varlığına, birliğine ve Resûl-i Zîşanın getirdiklerine iman ederse, bu iman Allah tarafından kabul edilir ve o adam kendi nefsinin ebedi olarak cehennemde yanmaktan kurtarır.²² Yani insan cehaleti sebebiyle günah işler, sonra fenalıktan tevbe ve muamelatını ıslah ederse, bu gibiler hakkında Allah Ğafuru'r- Rahim'dir.²³

Müslüman tevbekardır. Sadık Müslüman'ın kalbi daima tevbe, istiğfar ve pişmanlığa açıktır. Daima itaat, hidayet, takva ve Rıdvan havasını teneffüs eder.²⁴ Tevbe kapısı henüz ahirete gitmedikçe hiçbir kulun yüzüne kapanmaz. Çünkü o Allah'ın, asilere ve sapmışlara kötü yoldan dönmeleri için yaptığı bir menfez bir çıkış kapısıdır.²⁵

İnsanların en çok tevbe edenî olmasından dolayı Hz. Peygambere "Nebiyü't-Tevbe" denilmiştir.²⁶

Tasavvufun da gayesi budur; insanı kötü ahlaktan, çirkin huylardan uzaklaştırmak, güzel vasıflarla bezemek, Allah ve Rasûlünün ahlakını benimseterek Hz. Peygamber'e tam bir ittibâ ile "insan-ı kâmil" yetiştirmektir. Bir başka ifadeyle "Müslüman için ebedi saadeti sağlamaktır."²⁷

Allah (cc)'ın 'Ğafur' ismi Kur'an-ı Kerim'de marife ve nekre olarak kullanılmıştır. *نَبِّئْ عِبَادِي أَنِّي أَنَا الْغَفُورُ الرَّحِيمُ* (15. Hicr: 49) Ayet-i kerimesinde olduğu gibi

²¹ Şahin, *Bakışlar*, Yeni Asya Yayınevi, İstanbul 1980, s. 34 .

²² Mustafa Necati Bursalı, *Ayet ve Hadislerle Esmâü'l- Hüsnâ Şerhi*, Erhan Yayınları, İstanbul 1997, s. 115.

²³ Mahmud Sami Ramazanoğlu, *musahabe*, Erkam Yayınları, İstanbul ts., VI, 168.

²⁴ M. Ali Haşimi, *Kur'an ve Sünnette Müslüman Şahsiyeti*, Risale B. Yayın, İstanbul 1988, s. 15.

²⁵ Aylık dergi, *Etterbiyetü'l- islamiyye*, Bağdat, 39. Yıl, 1. Sayı, zülka'de, (h:1432) 2011, s.47.

²⁶ Hüseyin Okur, *Esmâ-i Nebi*, Semerkand Yayınları, İstanbul 2012, s.37.

²⁷ H. Kamil Yılmaz, *Ana Hatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar*, Ensar Neşriyat, İstanbul 2000, s. 57.

bazı ayetlerde ال ile marife olmuştur. (2. Bakara: 199)ayet-i kerimesinde olduğu gibi bazı yerlerde de nekre olarak gelmiştir.²⁸

’الغفور’ lügatte: فعول vezninde mübalağa siğasındandır. Mağfiretin çokluğu anlamındadır. Bu isim mübalağa siğasında geldiği zaman sayı ve çeşitte mübalağa anlamına gelir ki, milyarlarca günahı ve en büyük günahları bağışlar demektir. ‘Ğufran’ aslında örtmek, setretmek anlamındadır. Yani Allah(cc)’ın bir günahı bağışlaması, sahibi o günah sebebiyle özür dilemesin diye, onu sahibinden gizlemesi demektir.²⁹

“Ancak tevbe ve iman edip iyi davranışta bulunanlar başkadır; Allah onların kötülüklerini iyiliklere çevirir. Allah çok bağışlayıcıdır, engin merhamet sahibidir.” (25. Furkan-70)

Yukarıdaki ayetin izahı olarak şunlar söylenmiştir:

Yani tevbeden önce cimri olanın tevbeden sonra cömert olması, tevbeden önce öfkeli olanın tevbeden sonra yumuşak huylu olması, tevbeden önce az vera sahibi iken tevbeden sonra daha çok vera sahibi olması. Saf bir anlayışla Allah’ın Ğafur- Rahim olduğunu söylemek doğru değildir.³⁰ Manevi temizlik Allahtan istenir. Bu temizlik için onun huzuruna çıkılır. İşte bu manada ibadetler manevi yönden bir temizliktir.³¹

Psikolojik bir gerçeklik olan suçluluk duygusu, dini anlamda günahkârlık duygusu demektir. Günahkârlık duygusunda yalnızca işlenen hata ve kötülüğün itiraf edilmesiyle yetinilmemektedir. İlave olarak, günahın etkilerini silmek için, gizlice onarıp eski durumuna getirmenin şiddetli bir arzusuna da her zaman rastlanmaktadır.³² İnsanın her şey için her zaman ihtiyaç duyduğu şey duadır. İslam’ı yaşamak en büyük duadır.³³

²⁸ www.nablusi.com, a. y.

²⁹ www.nablusi.com, a. y.

³⁰ www.nablusi.com, a. y.

³¹ Ahmet Çelik, *Kur’an ve Sünnet Işığında Kelime-i Tevhidin Amelî Boyutu*, Ekev Yayınevi, Erzurum 2002, s. 113.

³² Hayati Hökelekli, *Din Psikolojisi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 1998, s. 104.

³³ Vehbi Karakaş, *Cennet Nerede?*, Cihan Yayınları, İstanbul 1994, s. 238 .

2. ARAŞTIRMANIN METODU VE KAYNAKLARI

Araştırmamızda, Kur'an-ı Kerim'in değişik yerlerinde farklı kalıplarda geçen 'ğafûr' kavramını, tanımını, boyutlarını ve sınırlarını ortaya koymaya çalıştık. Çünkü bu konu, bütün müslümanlar için önem arz etmektedir.

Çalışmamız, bir kavram araştırması olduğundan, birinci bölümde, ğafûr kelimesinin kökenini ve kullanıldığı anlamları tafsilatlı bir şekilde tespit etmeye çalıştık. Ayrıca ğafûr kelimesi ile aynı kökten türemese bile, ğafûr kavramıyla eş veya yakın anlamlı kelimeleri verdik. Bunun yanında zıt anlamlı olarak kullanılan kelimeleri de ğafûr kavramının anlam alanını tespit etmede yardımcı olacağı düşüncesiyle ele alarak inceledik.

Kavramların anlam açıklaması yapılırken ilk dönemlere ait sözlükler, tefsirler ya da eserlere başvurulmuştur. Konumuz, ayetler üzerine bina edildiğinden, ayetlerin anlamları için çoğunlukla, Türkiye Diyanet Vakfı tarafından hazırlanan Kur'an-ı Kerim Mealinden istifade ettik. Kavramın anlaşılması ve açıklanması sadece Kur'an'a bakarak mümkün olmayacağından, hadislerden faydalandık. İlk dönem, klasik dönem ve çağdaş tefsirlerle birlikte farklı fikri akımlara ait yorumlara da yer verdik.

Çalışmamızda kullandığımız kaynakların künyeleri, kullanılan ilk sayfanın dipnotunda ve çalışmanın sonunda kaynakça bölümünde ayrıntılı olarak verilmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

GENEL OLARAK “ĞAFUR” KAVRAMI - İLGİLİ KAVRAMLARIN TAHLİLİ

1.1. “ĞAFUR” KAVRAMININ SÖZLÜK VE TERİM ANLAMLARI

“غفر” kelimesi “التغطية” anlamındadır. “غفرت المتاع” dendiğinde, “eşyayı kaba koydum” denilmiş olur. Mesela: “elbiseni boya zira o kir için eğfer’dir. Yani daha iyi kapatıcıdır ve koruyucudur, anlamına gelir. Bir şeyin kendisiyle kapatıldığı şeye “غفرة” denir.³⁴

“غفر الامر بغفرته” denildiğinde, “iş olmasi gereken şekilde ıslah etti” anlamı kastedilir. Bu kökten gelen “miğfer” başa giyilen koruyucu başlık, dağın tepesi, kadının başörtüsünü başına sürdüğü yağdan korumak için ayrıca örttüğü örtü anlamına da gelir.³⁵

Ayrıca bir bulutun üstündeki diğer buluta “غفارة” dendiği gibi; Yayın, tutulan yerinin üzerine yapılan kaplamaya da yine “غفارة” denilmiştir.³⁶ “الغافر”: kafada sarkan saç, bu bağlamda bir arap kadın kızına şöyle demiştir: “اغفرى غفيراك” yani başından sarkan saçını ört.³⁷

Şiirde şöyle gelmiştir: “Yüzlerin kendisine boyun eğdiği meliklerin meliki ve bağışlamanın (ğafırın) sahibinin gölgesinde”.³⁸

Cahiliye döneminde, herhangi bir şeyi örtmek anlamından alınarak, Kur’an’da, “Allah’ın, kulun günahlarını örtmesi” manasına aktarılmıştır.³⁹ İstiğfar: salih amellerini önemsiz görüp azımsayarak onlara yönelmek, kötü amellerini büyük ve çok görerek onlardan yüz çevirmektir. Kelam âlimleri bu kavrama şu anlamı da yüklemişlerdir; istiğfar, günahın çirkinliğini gördükten sonra bağışlanmasını istemek ve ondan yüz

³⁴ Ebû Nasr İsmâîl b. Hammâd el-Cevherî, *es- Sihah Fi’l- Lüğâ*, Dâru’l- İlm Yayınları, Beyrut 1990, II, 770-772.

³⁵ Mecdûd din Muhammed ibni Yakup el firuzabadi, *El-Kamus-ul Muhit*, er-Risâle Yayınları, Beyrut 2005, s. 451; Halil b. Ahmed El Ferahidi, *Kitabu-l Ayn*, İlmi Kitaplar Yayınevi, Beyrut 2003, IV, 285.

³⁶ İbni Sîde, Ali b. İsmail Ebu’l- Hasan İbni Sîde, *El- Muhassas*, Dâru’l- Kütübi’l- İlmiye Yayınları, Beyrut ts., XVII, 154.

³⁷ Muhammed ibni Mükerrrem ibni Manzur-il Afrikiyyi-l Mısıriyyi, *Lisan-ul Arab*, Es- Sekafe ve’l-İ’lam Bakanlığı, Şuuni-s Sekafiyye el- Amme Yayınları, Bağdat-1992, VII, 386.

³⁸ Ebû’l-Hüseyn Ahmed b. Fâris b. Zekeriyâ b. Muhammed er-Râzî el-Kazvîni el-Hemedânî (ö. 390-1004), *Mekayis-ül Lüğâ*, Dâru’l- Fikr Yayınları, Beyrut ts., VI, 385.

³⁹ Çelik, *Kur’an Semantiği Üzerine*, Ekev Yayınları, Erzurum 2002, s. 50.

çevirmektir. İstiğfar, kavli ve fiili olan herhangi bir bozuk işi düzeltmektir. Mesela şöyle denilir; “اغفروا هذا الامر” yani işi olması gereken şekle getiriniz.⁴⁰

“Ğafur” ve “Ğaffar” Allah’ın sıfatlarındandır. Ğafere-yeğfiru: setera (örtmek) anlamındadır. “Ğaferallahu zenbehu” Allah’ın, kulun günahını örtmesi ve affetmesi anlamındadır. Kulun istiğfar etmesi, günahının örtülmesini istemesidir.⁴¹

“Ğafir” örtmek ve korumak anlamındadır. İkisi birden “korumak için örtmek” anlamına gelir. Mağfiret de budur: “günahların üzerini örterek kişiyi azaptan korumak.”⁴²

Bir kimsenin günahlarının Allah’tan bağışlanmasını istemesi istiğfardır. Allah’ın bağışlaması dolayısıyla O da ğafur’dur.⁴³ “Esteğfirullah” diyen bir insan “ya rabbi beni ...den muhafaza ve himaye et” diyerek kötülüklerden Allah’ın korumasına sığınmış olur. Hıristiyanlarda da “غفران” hataların cezasını safh ve affetmek demektir. Aynı kökten gelen “غفير” (cemisi “غفراء”); yolculuk esnasında kabileleri ve yolcuları koruyan bekçi, iş esnasında çiftçileri gözetleyen bekçi, kendisini ailesinin korunmasına adanmış ev reisi anlamına gelmektedir. Bütün bunlar örten kapatan anlamındadır.⁴⁴

İbni Aşûr (1879-1973), afv, safh ve ğafir kavramlarını şöyle açıklamaktadır:

Afv: günahın cezası hazırlandıktan sonra azarlamak olsa bile o cezayı terk etmek,

Safh: günahkârdan yüz çevirmek, yani azarlama olmaksızın günahın cezasını terk etmek,

Ğafir: günahı örtüp, açığa vurmamaktır.⁴⁵

“Ğufran” ve “mağfiret” Allah’tandır. O’nun kulu azabın dokunmasından korumasıdır. “ğufreneke rabbena”, (2. Bakara: 285) “ve meğfiratün min rabbiküm” (3. Al-i İmran: 133) “vemen yeğfiruzzünûbe illa hu” (3. Al-i İmran: 135) gibi ayetler buna işaret etmektedir. İstiğfar, lisan ve fiille bağışlanmayı istemektir. “rabbimize istiğfarda

⁴⁰ Ali bin Muhammed es-Seyyid Eş-Şerif Curcani, *Mu’cemu-t Ta’rifat*, Fazilet Yayınları- Kahire H:1403, s. 18.

⁴¹ Firuzabadi, s- 451.

⁴² İslamoğlu, *Esmâ-i Hüsnâ*, I, 437.

⁴³ Cevheri, II, 278.

⁴⁴ İbni Manzûr, VII, 416.

⁴⁵ İbni Aşûr Muhammed Tahir, *et- Tahrir Ve’t- Tenvir*, Daru’t- Tunusiyye Yayınları, Tunus 1984, XXVIII, 285.

bulunun çünkü o ğaffardır” (71. Nuh:10) ayetinde bu ayette bağışlanmanın sadece dille istenilmesi emredilmemiştir. Bilakis hem lisan hem de fiille istenilmesi emredilmiştir. Fiille olmaksızın sadece lisanla istiğfar etmek, yalancıların işidir.⁴⁶

Allah’ın Ğafur isminin tecellisi için, günah işleme kapasitesine sahip bir varlığın bulunması gerekir. Ancak o zaman bağışlama fiili gerçekleşir. Mağfur, yani “bağışlanan” kişi kuldur. Kulun bağışlanması için “kusur” gerektir. Kusursuz olanın bağışlanması söz konusu edilemez.⁴⁷ Bu sayede Allah hem mağfiretini tecelli ettirir, hem kuluna kul olmanın kusurlu olmak demeye geldiğini hatırlatır, hem de kibrin bir çeşidi olan *ucub*’dan muhafaza eder.⁴⁸ Mağfiretin sahibi olan Allah, mağfiretini sebepsiz olarak da tecelli ettirebilir.⁴⁹

Her yönden temiz olma, maddi olduğu kadar manevi kirlere de arınma ilkesi, İslam dininin en önemli hedefleri arasında yer alır. Bedenimiz ve çevremiz gibi gönül ve ruh dünyamız da kirlenir. İbadetlerin ön şartı olan beden ve çevre temizliği ne kadar önemliyse, içsel hayatın kötü eğilimlerden arındırılması da o kadar önemlidir.⁵⁰

Mağfiretin tecellisi için kulun yapması gerekenleri şöylece sıralayabiliriz:

1- Ğafur olan Allah’a istiğfar etmeli: istiğfarın hakikati, acziyetini kabul, suçunu itiraf, noksanını bilmek, ta gönülden duyulan pişmanlık ve bunun öze ve söze yansıtılmasıdır.

2- Umut etmeli, tevbe etmeli: tevbenin olmazsa olmaz şartı imandır. İmansız bir tevbeden elbette söz edilemez.

3- Takvaya ermeli

4- Haşyet duymalı: esasen haşyet, Allah’ın sevgisini kaybetme korkusuyla teyakkuz halinde bulunmaktır.

5- Kötülüğü iyiliğe dönüştürmeli: aktif kötü günlerin, ayların yılların tevbesi pasif iyi günler, aylar, yıllar olamaz. Ya ne olur? Aktif iyi günler, aylar, yıllar olur.

⁴⁶ Ebi’l- Kasım Hüseyin bin Muhammed bin Mufaddal er-Râgıb el-İsfehânî (ö. H- 425), *El- Müfredat fi Ğarib-il Kur’an*, Nezâr Mustafa el- Benâr Yayınları, II, 469.

⁴⁷ İslamoğlu, *Esmâ-i Hüsnâ*, I, 437.

⁴⁸ İslamoğlu, *Esmâ-i Hüsnâ*, I, 439.

⁴⁹ İslamoğlu, *Esmâ-i Hüsnâ*, I, 451.

⁵⁰ Mehmet Görmez ve arkadaşları, *İslam’a Giriş, Gençliğin İslam Bilgisi*, DİB Yayınları, İstanbul 2007, s. 92.

6- Sabırla direnmeli: ğafur olan Allah'ın sınırsız bağışından pay almanın bir yolu da sabır göstermektir.

7- Hicret ve cihad etmeli,

8- İyiliği çoğaltmak için bedel ödemeli,

9- Peygamberi izlemeli (tabi olmalı),

10- Zorda ve darda kalınca sınırı aşmamalı,

11- Hataları hoş görüp bağışlamalı,

12- İbadetle mağfireti celb etmelidir.⁵¹

1.2. ĞAFÛR İSM-İ ŞERİFİNE YAKIN ANLAMLI KAVRAMLAR

1.2.1. El-Afüvv

Esmâ-i ilahidendir. AFV kelimesinden “Feûlün” veznindedir. Günahtan geçmek, cezayı terk etmektir. Aslen silmek, kazımak,⁵² bir suçlu hakkında son hüküm verildikten sonra cezayı ya külliye mahv (silmek) veya hafifletmek demektir.⁵³ “âfi” kelimesinin mübalağalı şekli olan “afüvv” çok affeden, çok bağışlayan demektir. Dört ayette “ğafur” (22. Hac: 60; 58. Mücadele: 2; 4. Nisa: 43, 99) bir ayette “kadîr” (4. Nisa: 149) ismi ile birlikte geçmesi ve “Kâne” fiili ile birlikte kullanılması Allah'ın cezalandırmaya gücü yettiği halde lütfunun eseri olarak sürekli ve çok bağışladığını ifade eder. Affetme, gücü yeten tarafından yapılır.⁵⁴

İnsan duasında afv ve afiyet istese, günahının cezasının terkin ve selamet istemiş olur.⁵⁵ Bu kelime değişik müştakları ve çekimleriyle Kur'an'da toplam olarak 35 yerde geçer. Bunlardan sadece 5'i, mekkî'dir. Bu kök fiil, isim ve sıfat şekilleriyle kullanılır. Ekseriya Cenâb-ı Allah'a izafe olunursa da, insanlara verildiği yerler de vardır (2. Bakara: 237; 24. Nur: 22)⁵⁶

⁵¹ İslamoğlu, *Esmâ-i Hüsnâ*, I, 451-465.

⁵² İbni Manzûr, VI, 3018.

⁵³ Şemseddin Sami, *Kamus-i Türkî*, Kapı Yayınları, İstanbul 2011, s. 942.

⁵⁴ İsmail Karagöz, *Ayet ve Hadisleri Işığında Allah'ın İsim ve Sıfatları (Esmâ-i Hüsnâ)*, DİB Yayınları, İstanbul 2010, s. 325.

⁵⁵ Râğıb, II, 441.

⁵⁶ Suat Yıldırım, *Kur'an'da Ulûhiyyet*, Akademi Yayınları, İzmir 2010, s. 323

1.2.2. El-Hâdî

Aynı anlama gelen hudâ ve hidâye masdarlarından ism-i faildir.⁵⁷ Hidâye, lutf ile olan⁵⁸ matluba ulaştıran rehberlik⁵⁹ Hâdî, yol göstermek için öne geçen demektir.⁶⁰

HDY, Kur'an'da en çok zikrolunan maddelerdendir (çeşitli çekim ve müştaklarıyla 350 kadar). Sizi hidayete erdirdi, bizi hidayete erdirdi, hidayet ettik, hidayet ederiz vb. fiillerin faili, her zaman Allah'tır. Bu fiilin faili nadiren peygamberler olur (40. Mümin: 38; 42. Şura: 52; 7. A'raf: 181).⁶¹ Allah hidayet vasfını daha ziyade fiil ve isim şekilleriyle bildirmiştir. Hâdî sıfatı çok az vârid olmuştur.⁶²

1.2.3. El- Halîm

Hilm, nefsi gazabın heyecanına karşı zapt etmek,⁶³ insanlara güzel muamele yapmak, onlara nazik ve şefkatli davranmak, işledikleri suçlara hemen karşılık vermemek, sabırlı ve temkinli olmak, acele davranmayıp ileride olacak gelişmelere fırsat tanımak,⁶⁴ gazap anında sakinleşmek, zalimin hak ettiği karşılığı tehir etmektir de denilmiştir.⁶⁵ Halîm, Allah Teâlâ'nın bir sıfatıdır ki, manası çok sabırlı demektir. Asilerin isyanları onu küçültmez. Öfke O'nu zalimlere karşı hemen harekete geçirmez demektir.⁶⁶

Acizken affeden, Halîm denilmeye layık değildir.⁶⁷ Halîm, güçlü olduğu halde affeden, ukubette acele etmeyen, teenni gösteren kimsedir.⁶⁸

Kur'an-ı Kerim'de, bu maddeden fiil örneği hiç yoktur.⁶⁹

Halîm vasfının Kur'an'da bulunuş özellikleri şunlardır:

⁵⁷ Yıldırım, s. 250.

⁵⁸ Râğıb, II, 700.

⁵⁹ Cürcânî, s. 215.

⁶⁰ Fîrûzâbâdî, s. 1345.

⁶¹ Yıldırım, s. 251.

⁶² Yıldırım, s. 252.

⁶³ Râğıb, I, 171.

⁶⁴ Milli Eğitim Bakanlığı Din Öğretimi G. Md, *Dini Terimler Sözlüğü*, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, Devlet Kitapları Müdürlüğü, Heyet, Ankara 2009, s. 117.

⁶⁵ Cürcânî, s. 82.

⁶⁶ İbni Manzûr, II, 980.

⁶⁷ Veli Ulutürk, *Kur'an Allah'ı Nasıl Tanıtıyor?*, Nil Yayınları, İzmir 1994, s. 134.

⁶⁸ Yıldırım, s. 262.

⁶⁹ Yıldırım, s. 262.

- a) İnsanlardan yalnız peygamberler hakkında kullanılmıştır.
- b) Münferid olarak hiç varid olmamıştır.
- c) Allah Teâlâ'yı iki mekkî, 11 medenî ayette tavsif etmiştir.
- d) En çok, “Ğafûr” vasfıyla terkib edilmiştir.
- e) “Alîm Halîm” şekli üç medenî ayette bulunur.
- f) Yalnız bir medenî ayette “Ğanî Halîm” şekli vardır.
- g) Bir medenî ayette “Şekûr Halîm” varid olmuştur.⁷⁰

1.2.4. El- Mucîb

Mucîb, “kabul etmek, cevap vermek” anlamındaki icâbe masdarından ism-i fâil vezninden bir sıfattır.⁷¹ Değişik şekilleriyle, nispeten çok kullanılmış sayılır. Fiil olarak, bilhassa if'al ve istif'al bablarından gelmiştir. Bunların ifade ettiği anlamlar, aşağı yukarı aynıdır. Başlıca şu iki manaya gelirler: kendisine davet olunan Allah'ın yoluna uymak yahut dua ve dilekleri kabul etmek.⁷²

1.2.5. El-Mü'min

Gönüllere iman veren, kendisine güvenenlere emniyet sağlayan ve ferahlık bahşeden⁷³ kendisine sığınanlara güvence verip onları koruyan, korkularından uzaklaştırıp rahatlandıran⁷⁴ demektir.

EMN maddesi, Kur'an'da en çok zikrolunan birkaç kökten biridir. Fakat nâdiren ulûhiyete izafe olunur. Kur'an'da yalnız bir ayette “emin kılmak” anlamıyla, bu fiilin faili Allah'tır. “Onları korkulardan emin kıldı.” (106. Kureyş: 4).⁷⁵

Gazalî, (ö. M-1111) şöyle bir misalle bu ismi anlatır:

Düşmanları tarafından aranan bir insanı düşünelim. Çembere alınmış, halsiz olduğu için organları hareket edemiyor. Hareket etse bile, kendisini koruyacak silahı yok. Veya silahı var ama düşman çok, tek başına üstelerinden gelemiyor. Kendini

⁷⁰ Yıldırım, s. 265-266.

⁷¹ Yıldırım, s. 280.

⁷² Yıldırım, s. 281.

⁷³ Gümüşhanevi, , s. 31.

⁷⁴ Mehmet Dikmen, *el- Esmâü'l- Hüsnâ*, Cihan Yayınları, İstanbul 2005, s. 20; Hasan İzzeddin Cemal, (trc. Abdurrahmân Poyraz, Mustafa Nuhoğlu), *Esmâü'l- Hüsnâ*, Ravza Yayınları, İstanbul 2000, s. 150.

⁷⁵ Yıldırım, s. 334.

koruyan insanlar da var ama mutlaka hep beraber sığınacak bir kaleleri olması gerekiyor. Tam o sırada biri yetişiyor ona silah, asker veriyor. Üstelik onu ve askerlerini muhafaza edecek bir de kocaman kale yapıyor. Ona emniyet ve eman nimetini tattırıyor. İşte böyle olan kişiye şimdi rahatlıkla biz mü'min diyebiliriz.⁷⁶

1.2.6. El-Müstean

AVN kökü, işe yardım etmek anlamındadır. Müfredi, tesniyesi, cemisi ve müennesi fark etmez hep aynı gelir. Cemi teksiri “a’vân” şeklinde gelir.⁷⁷ Aynı kökten gelen istia’ne ise muradına ulaşmak için başkasının evine giderek⁷⁸ yardım talebinde bulunmak demektir.⁷⁹ (2. Bakara: 153) Kur’an’da az görünür. İsim olarak hiçbir örnek yoktur. Fiil şekilleri daha ziyade insanlar hakkındadır.⁸⁰ Ancak şu da görünüyor ki, Kur’an isti’aneyi her zaman Allah Teâlâ’yı hedef alarak zikretmiştir (1. Fatıha: 5; 2. Bakara: 153; 7. A’raf: 128; 2. Bakara: 45; 12. Yusuf: 18; 21. Enbiya: 112).⁸¹ El-Müsteân vasfı sadece iki defa gelmiştir. İkisi de, 53. Sıradaki Yusuf suresindedir. Bunların her ikisi de mekkî ve her ikisi de elif-lamlıdır. Birisi Yakub (a.s.)un diliyle, diğeri peygamberimizin diliyle varid olmuştur.⁸²

1.2.7. Er-Rahmân- er-Rahim

Ulemânın çoğuna göre Rahmân ismi Allah Teâlâ’ya özel isimdir. Bu isimle O’nun dışında bir varlığın isimlendirilmesi caiz değildir.⁸³

Er- Rahmân her zaman elif-lâmlı geldiği halde, Rahîm birçok defa elif-lâmsız da gelmiştir.⁸⁴ Rahmân ismi Kur’an’da 57 defa zikrolunmuştur. Ekseriya ulûhiyetin özel ismi durumunda kullanılmıştır. Buna mukabil gramer yönünden sıfat olarak geçtiği

⁷⁶ İmam Gazalî, *Esmâü’l- Hüsnâ*, (trc. M. Feriât), Feriât Yayınları, İstanbul 2005, s. 75.

⁷⁷ İbni Manzur, IV, 3179.

⁷⁸ Cürçânî, s. 22.

⁷⁹ Râğıb, s. 460.

⁸⁰ Yıldırım, s. 284.

⁸¹ Yıldırım, s. 284.

⁸² Yıldırım, s. 285.

⁸³ Kurtubî, Ebu Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Ebi Bekr el- Kurtubî (ö. H- 671), *el- Esnâ fî Şerh-i Esmâillâhi’l- Hüsnâ*, (thk. Heyet), Dâru’s- Sahâbe Yayınları, Kahire 1995, I, 62.

⁸⁴ Yıldırım, s. 151.

yerler, büsbütün istisna sayılmaz. Şu ayetlerde sıfattır: (1. Fatiha: 3; 2. Bakara: 163; 27. Neml: 30; 78. Nebe: 37; 59. Haşır: 22)⁸⁵

Rahîm ismi ilk önce fâtiha suresinde varid olmuştur. Ğafûr ismiyle 23 mekkî 48 medenî ayette olarak cem'an 71 yerde bir arada bulunmuştur.⁸⁶

Erhamu'r- Râhimîn: merhamet edenlerin en merhametlisi, demek olan bu isim, bütün Kur'an'da dört surede geçer (39. Zümer: 71; 7. A'raf: 151; 12. Yusuf: 64, 92; 21. Enbiya: 83) bu vasıf her zaman bir peygamberin dua ve niyazında yer almıştır.⁸⁷

Hayru'r- Râhimîn: merhamet edenlerin en hayırlısı, demek olan bu isim 74. Sıradaki müminûn suresinde iki ayette geçer. Birincisi müminlere (23. Mü'minûn: 109), ikincisi Hz. Muhammed (s.a.v.)e talim buyrulan birer duada (23. Mü'minûn: 118) yer alır.⁸⁸

Rahmân ismi "rahime" fiilinden gelmiş olup "fe'lân" veznindedir. Rahîm ismi ise yine "rahime" fiilinden "fe'lün" veznindedir.⁸⁹ Rahmân ismi tüm mahlûkatı, Rahim ismi ise müminleri kapsar.⁹⁰ Taberi buna ahzab suresi 43. Ayetini delil getirir "*Allah müminlere merhametlidir.*"⁹¹ Bu isimler hakkında şöyle bir hadis nakledilir: "Rahmân ismi hem dünya hem ahirette tecelli etmektedir. Rahîm ismi ahirette tecelli edecektir."⁹²

1.2.8. Er-Rauf

Allah Teâlâ bütün kullarına re'fet sahibidir. Dünyada bütün mahlûkatı ahirette ise bazılarını kapsar. Re'fet Rahmet manasındadır.⁹³ Ayrıca, Re'fet, insandan zararı gideren şeydir.⁹⁴ Hatta re'fet rahmetten daha kuvvetlidir. Daha ileridir.⁹⁵

⁸⁵ Yıldırım, s. 155.

⁸⁶ Yıldırım, s. 166.

⁸⁷ Yıldırım, s. 168.

⁸⁸ Yıldırım, s. 168.

⁸⁹ Taberi, Ebu Ca'fer Muhammed b. Cerir et- Taberi (ö. H- 310), (Tahkik: Abdullah b. Abdu'l- Muhsin et- Türki), *Tefsiru't- Taberi, Câmu'l- Beyân An Te'vil-i Âyi'l- Kur'an*, Hicr Arapça ve İslami Araştırma ve Eğitim Merkezi, Kahire 2001, I, 124.

⁹⁰ Taberi, I, 126.

⁹¹ Taberi, I, 128.

⁹² Taberi, I, 126.

⁹³ Taberi, II, 654; İbni Manzûr, III, 1535; Ferâhidî, II, 82.

⁹⁴ Ebu'l- Bekâ Eyyûb b. Musa el- Hüseyin el- Kefevî (ö. 1094-1683), *Mu'cemu Fi'l- Mustalahât ve'l- Furûku'l- Luğaviyye*, (2. Baskı), er- Risâle Yayınları, Lübnan-1998, s. 471.

Bu madde Kur'an'da fiil olarak hiç zikrolunmaz. İsim şekli olan re'fe (re'fet), sadece iki medenî ayette görünür (24. Nur: 2; 52. Tur: 27), Ra'ûf vasfı, ilkin en- Nahl suresinden itibaren varid olur (16. Nahl: 7, 47). Bu suredeki iki zikir dışında, bu vasfı, hep medenî ayetlerde gelir (2. Bakara: 143, 207; 3. Al-i İmran: 30; 9. Tevbe: 117; 22. Hac: 65; 24. Nur: 20; 57. Hadîd: 9; 59. Haşir: 10). Esmâ-i Hüsnâdan yalnız Rahîm ismiyle beraber zikredilir. İki ayette münferid olarak, bir mütemmimle (tümleç) gelir: “Vallâhu Ra'ûfun bi'l- ibâd” (Kullarına karşı Ra'ûf) (2. Bakara: 207; 3. Al-i İmran: 30).⁹⁶

Allah'ın Ra'ûf vasfı, bazen müminler hakkında gelir (9. Tevbe: 117; 24. Nur: 20), bazen umumî olarak insanları hedef alır (2. Bakara: 143, 207; 16. Nahl: 7, 47). Allah'ın müminlerin tevbelerini kabul etmesi muhtelif ayetlerde Ra'ûf vasfı ile münasebete konulmaktadır (). Hz. Muhammed hakkında istisnai olarak irad olunur. (9. Tevbe: 128)⁹⁷

1.2.9. Es-Selâm

Selâm, Allah'ın isimlerinden bir isimdir.⁹⁸ Selam, fiillerinin abeslikten, zulümden ve hikmete muhalif olmaktan selametini, sıfatlarının mahlûkatın sıfatlarına benzemsinden selametini, zatının tüm noksanlıklardan ve ayıplardan selametini ve isimlerinin bütün karalamalardan selametini içermektedir.⁹⁹ Varlıktaki bütün selamet ve emniyetler O'ndan sâdır olmuştur.¹⁰⁰ Nefsin iki dünyanın sıkıntısından kurtulması¹⁰¹ bütün afetlerden selamette olması demektir.¹⁰² Cennet'e Dâru's- Selâm denilmesi bundandır.¹⁰³ Hz. Ebu Bekir'in: “Selâm yeryüzünde Allah'ın emniyetidir” dediği nakledilir.¹⁰⁴

⁹⁵ Mâverdi, Ebu'l- Hasan Ali b. Muhammed b. Habib el- Maverdi el- Basri (ö. H- 450), *en- Nüket ve 'l- Uyûn*, Daru'l- Kitabi'l- İlmiye Yayınları, Beyrut tarihsiz, I, 201; İbni Manzur, III, 1535; Fîrûzâbâdî, s. 811-812.

⁹⁶ Yıldırım, s. 311.

⁹⁷ Yıldırım, s. 311.

⁹⁸ İbni Manzur, III, 2078.

⁹⁹ İbni Kayyim el- Cevziyye (ö. H- 751), (Der. Yusuf Ali Büdeyvi ve Eymen Abdu'r- Rezzak es- Sevvâ), (çev. Hanifi Akın- Muhittin Korkmaz), *Esmâü'l- Hüsnâ*, Polen Yayınları, İstanbul 2005, s. 171.

¹⁰⁰ Gazâlî, s. 74.

¹⁰¹ Cürcâni, s. 104.

¹⁰² İbni Manzur, III, 2077.

¹⁰³ İbni Manzur, III, 2078.

¹⁰⁴ İbni Manzur, III, 2078.

Kul kendini yanlışlıklara düşmekten korumak amacıyla bu isme ihtiyacını hisseder. Eğer böyle bir duruma düşülmüşse, bunun devam etmemesi ve kalıcı hale gelmemesi için bu isme muhtaçtır.¹⁰⁵

Canlı cansız her şeyi, yokluktan varlığa sâlimen çıkaran Allah, kendisine iman ederek istikamet üzere ömür süren kullarını da kabir ve mahşer safhalarından sâlimen geçirerek ‘Dâru’s- Selâm’ olan Cennetine ulaştıracak ve orada bu bahtiyar kullarına ‘Selâm’ diye hitap etmekle, bütün dert ve çilelerden, hastalık ve musibetlerden sâlim bir hayat süreceklerini müjdeleyecektir.¹⁰⁶

SLM, Kur’anda nisbeten çok görünen köklerdenidir. (Toplam olarak 140 kadar).¹⁰⁷ es- Selâm, bir ayette, elif-lâmlı ve mücerred olarak Allah’ı niteler (59. Haşr: 23)¹⁰⁸

1.2.10. Eş-Şekur

Yapılan görevlere bol karşılık veren,¹⁰⁹ az taat karşılığında çok büyük dereceler veren, sıyılı günlerde yapılan amel karşılığında ahiret âleminde sonsuz nimetler veren demektir.¹¹⁰ Bu dünyada bile bir çekirdeğe karşılık bir ağaç ihsan etmektedir.¹¹¹ Al-i İmran suresi 144. ayette bu mana vurgulanmaktadır: “...Allah şükredenleri mükâfatlandıracaktır.”

Bu ismin Ğafûr ismine iktiran etmesi (35. Fâtır: 30, 34; 42. Şura: 23) O’nun şükrünün ne şekilde olacağına dair bir imayı ihtiva etmektedir.¹¹²

1.2.11. Et-Tevvâb

İnsan, haramlara, (şari’in, yapılmamasını kesin ve bağlayıcı tarzda istediği fiildir),¹¹³ emirlere (fiilin ileride yerine getirilmesi talebine delalet eden söz veya

¹⁰⁵ Ebu Abdullah Muhammad b. Ali b. Muhammad b. al-Arabî al-Hâtimî al-Tâî (ö. 638 - 1239), *Allah’ın İsimlerinin sırları ve Manalarının keşfi*, Trc. Ramazan Biçer, Gelenek Yayıncılık, İstanbul 2010, s. 48.

¹⁰⁶ Alaaddin Başar, *Esmâ-i Hüsnâ*, Zafer Yayınları, İstanbul 2002, s. 45.

¹⁰⁷ Yıldırım, s. 332.

¹⁰⁸ Yıldırım, s. 333.

¹⁰⁹ Gümüşhanevî, s. 83.

¹¹⁰ Gazâlî, s. 123.

¹¹¹ Başar, s. 100.

¹¹² Yıldırım, s. 261.

sözcüktür)¹¹⁴ nehiylere (fiilden el çekme ve fiili terk etme talebine delalet eden söz veya sözcüktür)¹¹⁵ riayet etmeyip sonra da pişman olduğunda bu isme ihtiyaç duyar.

Dünya günahkârların vatanıdır. Asıl hüner, her ne sebeple olursa olsun, işlenmiş olan hatada ısrar etmeyip onu affettirmektir.¹¹⁶ Günah, insanın içinde burkuntu yapıyorsa, bu bir müminlik alametidir.¹¹⁷ İşte bu noktada akla tevbe gelir. Tevbe kavli olabileceği gibi amelî de olabilir. Mesela namaz, mü'minin, günde en az beş defa içine girip temizlendiği sonsuzluğa doğru akıp giden bir tevbe ırmağı ve arınma kurnasıdır.¹¹⁸ Tevbe; günah ruhta bir ıstırap şeklinde duyulmalı, vicdan da o günaha karşı bir nefret, bir tiksinti ve bir ürperti hissetmelidir. Vicdanın duyduğu nedamet ve bu nedametle insanın iki büküm olmasıdır.¹¹⁹

Nasıl ki hastalandığımızda vücudumuzun tedavisiyle ilgilenip bir an önce sağlığınıza kavuşmanın gayreti içinde oluyorsak, aynı şekilde işlediğimiz her günahın açtığı yaralarla inleyen kalbimizi tevbe ve pişmanlık gözyaşlarıyla tedavi etmeli, Rabbimizin engin rahmet ve mağfiretine sığınmalıyız. Zira O, kendisine içtenlikle yönelen kulunu geri çevirmeyecek kadar şanı yüce olandır.¹²⁰

İnsanlar, günah işlediklerinde vicdanı alarm veriyor. Bu uyarı, bir pişmanlığa dönüşüyor. Yani insan, cezayı hak ettiğini ve bu cezayı çekeceğini de içten içe biliyor.¹²¹

İnsanlarda fazilet hissi de vardır ki, kaynağı Allah korkusudur. Âli İmran suresi-102. Ayet “*Ey iman edenler! Allah'tan, O'na yaraşır şekilde korkun ve ancak Müslümanlar olarak can verin.*” Münasebetiyle, bu meseleye değinen milli şairimiz Mehmet Akif Ersoy şöyle diyor:

Ne irfandır veren ahlaka yükseklik, ne vicdandır.

Fazilet hissi insanlarda Allah korkusundandır.

¹¹³ Zekiyyüddin Şa'ban, *İslam Hukuk İlminin Esasları*, (notlar ekleyerek trc. İbrahim Kâfi Dönmez), T. D.V. (Türkiye Diyanet Vakfı) Yayınları, Ankara 1996, s. 247.

¹¹⁴ Şa'ban s. 327.

¹¹⁵ Şa'ban s. 338.

¹¹⁶ İ. Lütfi Çakan, *İyi Müslüman*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 1997, s.108.

¹¹⁷ M. Fethullah Gülen, *Fasıldan Fasıla 1*, Nil Yayınları, İzmir 1996, s. 94.

¹¹⁸ Davut Aydıöz, *Namazı Anlayarak Kılmak*, Işık Yayınları, İstanbul 2012, s. 13.

¹¹⁹ Gülen, *Fasıldan Fasıla-2*, N. Y., İzmir 1996, s. 338.

¹²⁰ *Kur'an'dan Öğütler 1*, Heyet, DİB Yayınları, Ankara 2010, s. 48.

¹²¹ Musa Bilgiz, *Kur'an Açısından Vicdan ve Değeri*, Beyan Yayınları, İstanbul 2007, s. 136.

Yüreklerden çekilmiş farz edilsin havf-ı Yezdan'ın
Ne irfanın kalır te'siri kat'iiyen, ne vicdanın¹²²

Tevbe, çirkinliğinden dolayı günahattan dönmek¹²³ ve yaptığına pişman olmak ve bir daha o günaha dönmek üzere azmetmek ve o günaha imkân sağlayan amelleri terk etmek¹²⁴, günahların örtülmesini istemek,¹²⁵ sonra da Allah'a ait hakları yerine getirmektir.¹²⁶

Tevvâb ise hem insan hem de Allah Teâlâ için kullanılır. “Racülün tevvâbün” denirse, günahattan Allah'a yönelen, “Allah'ı Tevvâbun” denirse, kulunun tevbesini kabul eden, mağfiretle mukabele eden demektir.¹²⁷ Allah kulunun tevbesini her zaman çokça kabul eder.¹²⁸

TVB, nispeten çok kullanılan maddelerdendir (çeşitli şekilleriyle 90 kadar). Tevbe fiilinin fâili Allah olduğu yerde, fiil ‘alâ’ edatıyla gelir. İnsanlar için olursa ‘ilâ’ edatıyla veya edatsız olarak gelir.¹²⁹

Ekseriya “et- Tevvâbü'r- Rahîm” şekli varid olmuştur (2. Bakara: 37, 54, 128, 160; 4. Nisa: 16, 64; 49. Hucurat: 12; 9. Tevbe: 104, 118). Allah önce suçu afveder, ardından rahmet ve ihsanına mazhar eder. Bu iki ismin birlikte zikrolunmasından anlaşılıyor ki Allah, günahı bağışlamakla kalmaz, ayrıca ihsanda da bulunur.¹³⁰

et- Tevvâb isminin irad edildiği yerlerde bazen, insanlar tarafından yapılmış bir itaatsizlik söz konusudur: Hz. Adem (a.s.) (2. Bakara: 37); İsrâîl oğullarının buzağıya tapmaları (2. Bakara: 54); Peygambere (a.s.) itaatten ayrılanlar (4. Nisa: 64); savaştan geri kalanlar (9. Tevbe: 118); gıybet edenler (49. Hucurat: 12).

Bazen ise muayyen bir günah zikredilmeksizin bu ilâhî vasıf getirilir.¹³¹

¹²² M. Âkif Ersoy (1873-1936), *Safahat*, hzr. M. Ertuğrul Düzdağ, Çağrı Yayınları, İstanbul 1999, s. 308.

¹²³ İbni Manzûr, I, 454.

¹²⁴ Râğıb, I, 98.

¹²⁵ İmam Rabbânî, (ö. M- 1624), *Metubât*, (çev: M. Metin Zirek), İstanbul 2006, s. 578.

¹²⁶ Cürccânî, s. 63.

¹²⁷ İbni Manzûr, I, 454.

¹²⁸ Râğıb, I, 99.

¹²⁹ Yıldırım, s. 316.

¹³⁰ Yıldırım, s. 317.

¹³¹ Yıldırım, s. 317.

1.2.12. El- Velî, el- Mevlâ, el-Vâlî

VLY, maddesinden Allah'ı tavsif eden üç vasıf vârid olmuştur: el- Velî, el- Mevlâ, el-Vâlî. Bunların hepsi, anlam bakımından da aynı asla varırlar. Bundan ötürü Arapça'da olduğu kadar, Kur'an-ı Kerim'de de çok geniş bir kullanılış ve delâlet alanı olan bir köktür.¹³² 'Velâye' ve 'Vilâye' bunun masdarlarıdır.¹³³ Yakınlık, yaklaşma¹³⁴ yardım¹³⁵ anlamına gelir. Cenab-ı Hakkın velâyeti yani koruması ve dostluğu hem dünyada, hem de ahirettedir. Dünyada birbiriyle dost olanlar yekdiğerlerinin sıkıntılarını alamazlar, dertlerine derman bulamazlar. Fakat Cenab-ı Mevla, dost olduğu kullarının bütün sıkıntılarına devadır. İşte dostluk buna denir. Yoksa menfaate dayalı dostluğun hiçbir kıymeti yoktur.¹³⁶

Bu kökten gelen el- Velî, 'feîlün' vezninde 'fâilün' yerindedir.¹³⁷ Allah'ın isimlerindendir. Yardım eden¹³⁸, dost, arkadaş¹³⁹, köle âzat eden gibi anlamlara gelir.¹⁴⁰

El-Velî kelimesi Kur'an'da 13 kadar yerde açık olarak Allah'ı tavsif eder.¹⁴¹ Velî vasfının Kur'an'da: yardımcı, koruyucu, sahip çıkan gibi anlamları ifade ettiği anlaşılır.¹⁴²

El-Mevlâ, kelime anlamı olarak velî demek olan bu vasıf, Allah hakkında da genellikle "Velî" ile aynı manada sayılmıştır.¹⁴³ Bu kelime 12 kadar ayette Allah'ı tavsif eder. Nâdiren mekkî ayetlerde (10. Yunus: 30; 6. En'am: 62), ekseriya medenî ayetlerde varid olmuştur (8. Enfal: 40; 22. Hac: 78; 47. Muhammed: 11; 3. Al-i İmran: 150; 8. Enfal: 40; 66. Tahrîm: 2,4; 2. Bakara: 286; 9. Tevbe: 51).¹⁴⁴

¹³² Yıldırım, s. 237-238.

¹³³ Ulutürk, s. 137.

¹³⁴ Fîrûzâbâdî, s. 1344.

¹³⁵ İbni Manzûr, VI, 4920.

¹³⁶ Gümüşhanevî, s. 116.

¹³⁷ Cürçânî, s. 213.

¹³⁸ İbni Manzûr, VI, 4920.

¹³⁹ Zebîdî, Seyyid Muhammed Murtazâ el- Hüseyin ez- Zebîdî (ö. M- 1747), *Tâcu'l- Arûs Min Cevâhiri'l- Kâmûs*, Cilt: 40, (thk. Dâhî Abdu'l- Bâkî), Tûrâsî'l- Arabiyye Yayınları, Kuveyt 2001, s. 242.

¹⁴⁰ Halil b. Ahmed Ferâhidî, IV, 400.

¹⁴¹ Yıldırım, s. 239.

¹⁴² Yıldırım, s. 239.

¹⁴³ Yıldırım, s. 240.

¹⁴⁴ Yıldırım, s. 240.

El- Vâlî, Allah hakkında, “Bütün varlıkların Hükümrânı ve onların üzerinde Mutasarrıf olan” anlamına gelir.¹⁴⁵ Kur’an’da yalnız bir ayette, zımnî bir surette Allah’ı tavsif eder (13. Ra’d: 11).¹⁴⁶

1.2.13. El-Vedûd

El- Vedûd, vudd ve mevedde masdarlarından vâdd ism-i fâilinin mübalağa sigasıdır.¹⁴⁷ Muhabbetin hâlis olanı¹⁴⁸ yani vudd sırf bir muhabbetten ibaret değildir. Bilakis o temenniye de kapsar.¹⁴⁹ O içinde her türlü hayrı bulunduran bir sevgidir.¹⁵⁰

Allah’ın meveddeti, kullarını görüp gözetmesidir. Rivayet olunur ki; Allah Teâlâ Hz. Musa’ya şöyle buyurmuştur: “Ben küçük olandan küçüklüğünden dolayı büyük olandan da büyüklüğünden dolayı gafil olmam. Ben Vedûd ve Şekûr olanım”¹⁵¹

İbnü’l- Esîr’e (ö. m- 1233) göre ‘el- Vedûd’ Allah’ın isimlerindendir. ‘Feûlün’ vezninde ‘mefûlün’ manasındadır. Yani Allah Teâlâ mevdûd’dur, yani dostlarının kalbinde mahbûb’dur.¹⁵² İbnü’l- Anbârî’ye (ö. m- 1181) göre ise ‘el- Vedûd’ Allah’ın isimlerindendir. Ancak kullarını seven anlamındadır.¹⁵³ Arapçada ‘fa’ûl’ vezni, hem ism-i fâil hem de ism-i mef’ûl manasını ifade edebileceğinden, her iki şekilde de açıklamak mümkündür.¹⁵⁴

Bu isim ‘Rahîm’ isminin manasına yakın bir anlam taşımaktadır. Ancak şu farkla: Rahmet, kendisine merhamet edileni gerektirir. Kendisine merhamet edilense muhtaç ve muztardır. Rahîm’in işleri, kendisine merhamet edilecek her bakımdan zayıf olan varlığı icab ettirir. Vedûd’un ef’ali ise bunu gerektirmez, esirgeme bir sevgi neticesinden ileri gelir.¹⁵⁵

¹⁴⁵ Yıldırım, s. 241.

¹⁴⁶ Yıldırım, s. 241.

¹⁴⁷ Ulutürk, s. 135.

¹⁴⁸ Ebu’l- Bekâ, s. 398.

¹⁴⁹ Ebu’l- Bekâ, s. 942; Râğıb, II, 669.

¹⁵⁰ İbni Manzur, VI, 4793.

¹⁵¹ Râğıb, s. 670.

¹⁵² İbni Manzur, VI, 4794.

¹⁵³ İbni Manzur, VI, 4794.

¹⁵⁴ Yıldırım, s. 205.

¹⁵⁵ Gazâlî, s. 144.

VDD kökü, Kur'an'da az çok bulunur (değişik şekilleriyle 30 kadar).¹⁵⁶

Vedûd şekliyle Kur'an'da iki defa geçer. “*O’dur Ğafûr Vedûd*” (85. Buruc: 14). “*Rabbinizden mağfîret dileyin, O’na tevbe edin. Muhakkak ki Rabbim Rahim Vedûd’dur*” (11. Hud: 90).¹⁵⁷ Bu surelerin her ikisi de mekkîdir.¹⁵⁸

Bir ayette “*De ki: Eğer Allah’ı seviyorsanız, bana uyun ki Allah da sizi sevsin ve günahlarınızı bağışlasın*” (3. Al-i İmran:31) buyrulmuştur. Demek ki, Allah’a inanan nezdinde O’nu sevmek asıl fıtratı teşkil eder. Fıtratta olan bu sevgiye hitab olunarak, Allah’ın da kendilerini sevmesi için uymaları gereken yola, böylece irşad olunuyorlar. Öte yandan bu ayette “sevmek ve bağışlamak” kavkamlarının münasebete konulmasından anlaşıyor ki, Allah’ın mağfîreti de, kula olan muhabbetinden ileri gelir.¹⁵⁹

1.2.14. El- Kerim

Cahiliye döneminde cömertliğin, asilzadeliliğin ifadesi olan kerem¹⁶⁰; Allah Teâlâ’nın ihsanını ve lütfunu gösteren,¹⁶¹ her yönüyle olumluluklarla dolu bir sıfatıdır.¹⁶²

Çok hayır sahibi, lütfunun ardı arkası gelmeyen, hayrın şerefî ve lütfun her çeşidini elinde bulunduran, tüm övgülere layık olan,¹⁶³ karşılıksız ikramda bulunan,¹⁶⁴ cezalandırmak elinde iken ceza vermeyip bağışlayıcı olan,¹⁶⁵ kendisine sığınan ve gönül vereni boş çevirmeyen,¹⁶⁶ bağış bol olan,¹⁶⁷ elini açan kulunu boş çevirmekten hayâ eden¹⁶⁸ anlamlarına gelmektedir ki, O’nun bir keremi de azabı hak eden kulunu bağışlamasıdır.¹⁶⁹

¹⁵⁶ Yıldırım, s. 205.

¹⁵⁷ Ulutürk, s. 135.

¹⁵⁸ Yıldırım, s. 205.

¹⁵⁹ Yıldırım, s. 207.

¹⁶⁰ Ahmet Çelik, *Kur’an Semantiği Üzerine*, s. 119.

¹⁶¹ Râğıb, II, 553.

¹⁶² İbni Arabî, s. 95.

¹⁶³ İbni Manzur, V, 3861.

¹⁶⁴ Gümüşhanevî, s. 93.

¹⁶⁵ Dikmen, s. 70.

¹⁶⁶ Gazali, s. 137.

¹⁶⁷ Başar, s. 116.

¹⁶⁸ Beyhkî, s. 69.

¹⁶⁹ Gümüşhanevî, s. 93.

1.2.15. El- Vâsi'

Rahmeti,¹⁷⁰ ilmi,¹⁷¹ af ve mağfireti¹⁷² her şeyi kuşatan anlamındadır.

Bu isim Allah (cc)'ın mağfiretine izafetle şu şekilde geçer: “*Ufak tefek kusurları dışında, büyük günahlardan ve edepsizliklerden kaçınanlara gelince, bil ki Rabbin, affı bol olandır. O, sizi daha topraktan yarattığı zaman ve siz annelerinizin karınlarında bulunduğunuz sırada (bile), sizi en iyi bilendir. Bunun için kendinizi temize çıkarmayın. Çünkü O, kötülükten sakınanı daha iyi bilir.*” (53. Necm: 32)

1.3. ĞAFUR İSM-İ ŞERİFİYLE ZİT ANLAMLI KAVRAMLAR

Allah bir yandan iyilik, merhamet, şefkat, af ve ihsan sahibi; diğer yandan da gazab, şiddet, adalet sahibidir.¹⁷³

1.3.1. Zü'ntikâm, Müntakim

NKM maddesi, Kur'an'da oldukça az kullanılmıştır (bütün şekilleriyle 17 defa). Bazı ayetlerde, herhangi bir şeyi, sözle kınama anlamına gelir: “Ey Kitap Ehli! Allah’a, bize indirilene ve daha önce indirilene inanmamızdan ve çoğunuzun fasık olmasından ötürü mü bizi kınıyorsunuz (tankimûne minnâ)” (5. Mâide: 59). (9. Tevbe: 74) te de bu anlam vardır.¹⁷⁴

Zü'ntikam, güç kuvvet sahibi,¹⁷⁵ günahkârlardan zulüm etmeksizin¹⁷⁶ intikamını alan,¹⁷⁷ suçluları, ilahî adaletiyle, hak ettikleri cezaya çarptıran,¹⁷⁸ asilerin belini kıran,

¹⁷⁰ Beyhakî, s. 30.

¹⁷¹ Kuşeyrî, İmâmu't- Tasavvuf Ebu'l- Kâsım Abdu'l- Kerim el- Kuşeyrî (ö. 465-1072), (thk. Ahmed Abdu'l- Mun'im, Abdu's- Selâm el- Halvetî, *Şerh'u – Esmâillahi'l- Hüsnâ*, Dâru'l, Ezel Yayınları, Beyrut 1986, s. 171.

¹⁷² Dikmen, s. 75; Gümüşhanevî, s. 98.

¹⁷³ Toshiko Izutsu (1914 - 1993), *Kur'an'da Allah- İnsan*, (çev. Süleyman Ateş), Yeni Ufuklar Neşriyat, İstanbul ts., s. 84.

¹⁷⁴ Yıldırım, s. 301.

¹⁷⁵ Mâverdî, I, 369.

¹⁷⁶ Başar, s. 177.

¹⁷⁷ Gümüşhanevî, s. 163.

¹⁷⁸ Dikmen, s. 123.

canilerin hakkından gelen, taşkınlık yapan azgınlara haddini bildiren¹⁷⁹ gibi anlamlara gelmektedir.

İnsan nefesine hoş da gelse, Allah'ın yasakladığı durumlardan kendini korumak amacıyla bu isme ihtiyaç duyar.¹⁸⁰

İntikamının kimler için olacağı ise şu ayette açık şekilde gelmiştir: “O kimseler ki, Allah Teâlâ'nın âyetlerini inkâr ettiler, onlar için şüphe yok ki, şedîd bir azap vardır. Ve Allah Teâlâ azîzdir, intikam sahibidir.” (3. Al-i İmran: 4) ayrıca; üç ayette daha bu isim mevcuttur (5. Maide: 95; 14. İbrahim: 47; 39. Zümer: 37) ve bu manayı ifade eder.

Bu ayette müntakîm kelimesinin yerine intikam kelimesinin tercih edilmesi hem de nekre gelmesi intikamın büyüklüğünü bildirmek içindir. Zü'ntikam'ın ne anlama geldiğini Âlûsî şöyle ifade eder: Mesela bir adama sadece kılıç taşıyor diye sâhibü's-seyf denilmez. Ancak çok kişi öldürürse denilir.¹⁸¹

İntikam ise razı olmamak, reddetmek, kabul etmemek¹⁸² hoşlanılmayan şeye verilen cezanın nihaî sınırı¹⁸³ manalarındadır. İlahî intikamın ilk muhatapları, insanları şirk, küfür, dalalet ve sefahat yoluna sürüklemek için çalışan din ve ahlak düşmanlarıdır.¹⁸⁴ Bu ismin asıl tecelli yeri ahirettir. Bazen, insanlara ibret olmak üzer bu dünyada da bu ismin tecellileri görülür; Nuh ve Semûd kavminin başına gelenler gibi.¹⁸⁵ Onun intikamı öyle şiddetlidir ki, hiçbir intikam sahibi onun intikamı gibi intikam alamaz.¹⁸⁶ Allah'ın intikamı hoşlanmadığı şeyler üzerinde devam eden asiler içindir.¹⁸⁷

¹⁷⁹ Gazâlî, s. 169.

¹⁸⁰ İbni Arabî, s. 137.

¹⁸¹ Âlûsî, Ebu'l- Fadl Şihâbu'd- Din es- Seyyid Mahmud (ö. H- 1270), *Ruhu'l- Meânî fî Tefsiri'l- Kur'ani'l- Azîm*, İhyai't- Tûrâsî'l- Arabî Yayınları, Beyrut tarihsiz, III, 78.

¹⁸² Ferâhidî, IV, 261.

¹⁸³ Kuşeyrî, s. 234.

¹⁸⁴ Başar, s. 177.

¹⁸⁵ Başar, s. 177.

¹⁸⁶ Zemahşerî (ö. H- 538), ez- Zemahşerî Carullah Ebi'l- Kasım Mahmud b. Ömer, *el- Keşşaf an Hakaiki Ğavamızı't- Tenzil ve Uyuni'l- Ekavil fî Vücuhi't- Tevil*, Thk: Adil Ahmed Abdul Mevcud ve Ali Muhammed Muavviz, Mektebetü Abikan Yayınları, Riyad-1998, I, 527.

¹⁸⁷ Kuşeyrî, s. 234.

Allah kullarından uzun uyarılar ve korkutmalardan ve çokça mühlet verdikten sonra yine de kul (günahında) ısrarla, haddi aşarak ve O'nun uygun gördüğü şeyden yüz çevirerek devam ederse intikam alır.¹⁸⁸

Cahiliye dönemi şiirlerinde, ahiret inancının işlendiği bazı beyitler görülmektedir. Bunlardan birisi Züheyr b. Sülma'ya aittir. O, şöyle der: “İçinizde olanı Allah'tan gizlemeyin, ne kadar gizleseniz Allah onu bilir, (yaptığınız işin cezası) ertelenir bir kitaba konulur. Ya hesap gününe saklanır veya hesabı çabuk görülür, hemen intikam alınır.” Görüldüğü gibi burada işlenilen “ahiret” inancı Kur'an'ın getirdiği ahiret inancıyla aynıdır.¹⁸⁹

1.3.2. El- Kâhir, el- Kakhâr

Kahr masdarından ism-i fail olan¹⁹⁰ el-Kâhir, galebe ve üzerinden yakalamak demektir. El- Kakhâr Allah'ın sıfatlarından¹⁹¹ Ezherî'ye göre, Allah Teâlâ mahlûkatına saltanatıyla, kudretiyle ve istediği gibi onlar üzerinde isteyerek veya zorla tasarruf etmesiyle Kâhir'dir, 'el- Kakhâr' da Mübalağa içindir.¹⁹²

Halîmî'ye göre el- Kâhir, mahlûkatının dilediği gibi tedbirini gören demektir ki, bu sıfat, Allah'ın mahlûkatına bazen meşakkatli, ağır, gam ve hüznün verici haller verebileceğini gösterir. Ölüm ile mahlûkatın hayatlarına son vermek veya bazı organlarını elinden almak da bu ismin kapsamına girer. Onun tedbirini geri çevirmeye ve onun takdirinden çıkmaya kimsenin gücü yetmez.¹⁹³ O'nun koyduğu kanunlara her varlık kayıtsız şartsız boyun eğer. O, kâinatta yaratılmış her varlığa, her olaya, her oluşuma mutlak anlamda egemendir.¹⁹⁴

El- Kakhâr vasfı ilkin Sâd suresinde zikrolunmuştur (38. Sad: 65). Kur'an'da 6 ayette geçmektedir. Bu ayetlerin hepsi de mekkîdir. Hepsinde “el- Vâhidî'l- Kakhâr” tarzında gelerek, münhasıran el- Vâhid ismiyle beraber gelmiştir. Geçtiği bütün

¹⁸⁸ Kuşeyrî, s. 234; Gazâlî, s. 169.

¹⁸⁹ Ahmet Çelik, *Kur'an Semantiği Üzerine*, s. 136.

¹⁹⁰ Ulutürk, s. 163.

¹⁹¹ İbni Manzur, V, 3764.

¹⁹² İbni Manzur, V, 3764.

¹⁹³ Beyhakî, Ebû Bekr Ahmed el- Hüseyin b. Ali el- Beyhakî (ö. 458-1066), *Kitâbu'l- Esmâ ve's- Sıfât*, Enver Ahmedi Matbaası, Hindistan h. 1313, s. 46.

¹⁹⁴ Dikmen, s. 32.

yerlerde, mutlaklık ifade ederek elif- lamli olarak varid olmuştur.¹⁹⁵ El- Kâhir vasfı yalnız iki ayette geçer (6. En'am: 18, 61). Genel manası şudur: Allah, kulları üzerinde yegâne hüküm sahibi olandır. Bundan dolayıdır ki, Cenab- Hak nice milletleri kahretmiş, yerlerini belirsiz bırakmıştır. Allah'a karşı gelen milletler, kün feyekün olmuşlardır.¹⁹⁶ Âhirette ise Kakhâr isminin tecellisi, bütün azametiyle Cehennem'de kendini gösterecek ve böylece kâfir ve müşrikler, kahr ve perişan olacaklardır.¹⁹⁷

1.3.3. Mâlik-i Yevmi'd- Din

Bu ifadenin okunuşunda kurrâ ihtilaf halindedir. Bazıları 'melik-i yevmi'd- dîn', bazıları 'mâlik-i yevmi'd- dîn' ve bazıları ise kef'in fethasıyla 'mâlik-e yevmi'd- dîn' şeklinde okumaktadır.¹⁹⁸

'Melik-i (kral) yevmi'd- dîn' şeklinde okuyanlara göre; mülkün din gününde sadece Allah'a mahsus olmasını belirtir ki; O, diğer kendi mahlûku olan melikler gibi değildir. O melikler dünyada mülk hakkında birbirleriyle nizalaşan zorbalara¹⁹⁹ anlamındadır.

'Mâlik-i yevmi'd- dîn' şeklinde okuyanlara göre -Dahhâk, İbni Abbas'tan buna dair rivayette bulunmuştur- din gününde hiç kimse onunla beraber herhangi bir hükme sahip olamaz demektir.²⁰⁰ Bu okuyuş şekline göre günahkârlara daha rıfk sahibi olduğu umulur.²⁰¹

'Mâlik-e yevmi'd- dîn' şeklinde okuyanlara göre ise bu ifadenin başında nida harfi takdir edilmiş ve bu mansub okunmuştur.²⁰²

'Mâlik-i yevmi'd- dîn' ifadesi bir ayette geçer (1. Fâtiha: 4).²⁰³ Genel olarak 'yevmi'd- dîn' ifadesine 'karşılık günü' ve 'hesap günü' manaları verilmiştir.²⁰⁴ 'Mâlik-i yevmi'd- dîn' hakkında ise iki yorum yapılmıştır:

¹⁹⁵ Yıldırım, s. 235.

¹⁹⁶ Gümüşhanevî, s. 47.

¹⁹⁷ Başar, s. 64.

¹⁹⁸ Taberî, I, 149.

¹⁹⁹ Taberî, I, 150.

²⁰⁰ Taberî, I, 150.

²⁰¹ Âlûsî, I, 83-84.

²⁰² Taberî, I, 150.

²⁰³ Ulutürk, s. 165.

a) O gün öyle bir gün ki, o günde Allah'tan başka melik yoktur. Bu dünya meliklerinin sahip oldukları mülkten çok daha büyüktür.

b) 'Rabbi'l- Âlemîn' ifadesiyle dünyanın mülkiyeti, 'Melik-i Yevmi'd- Din' ifadesiyle âhiret mülkiyeti kastedilmektedir. Yani adeta Allah (cc) iki dünyanın mülkiyetinin kendine ait olduğunu belirtmiştir.²⁰⁵

O, öyle bir varlıktır ki, ne zatında ve ne de sıfatında hiçbir varlığa ihtiyacı yoktur. Bilakis her şey zatında, sıfatında, mevcudiyetinde ve bekasında O'na muhtaçtır. Şu halde ondan başka her şey O'nun memlûküdür.²⁰⁶ Hiçbir şey O'nun mülkiyetinden ve rubûbiyyetinden dışarı çıkamaz. Ancak ve ancak O'nun nimetleriyle beslenebilir.²⁰⁷

1.3.4. El- Cebbâr

Allah (c.c.)'ın sıfatlarındandır. Ulaşılamayan, zorlayan, mecbur tutan,²⁰⁸ üzerinde kimsenin hak dava edemeyeceği,²⁰⁹ büyüklüğünden dolayı Cebbâr,²¹⁰ yüce,²¹¹ dildilerin ekserisine göre kahıyla ıslah eden, kırıkları onaran²¹² anlamlarına gelmektedir. Şefkat manasını da içerir.²¹³

O, öyle bir varlıktır ki, dilediğini cebir yolu ile herkeste icra edebilir. Hiç kimse O'na bir şey yapamaz. Hiç kimse O'nun elinden (kudretinden) kurtulamaz. Bütün eller O'na karşı aciz kalır.²¹⁴ Dilediğini isteyerek ya da zorla yaptırmaya kudreti ve otoritesi yeten,²¹⁵ iradesini her durumda yürüten,²¹⁶ iradesini ve azametini gösteren,²¹⁷ mahlûkatı iradesine uymaya mecbur eden, dilediğini zorla yaptırmaya muktedir olandır.²¹⁸

²⁰⁴ Mâverdi, I, 56; Neseff, Ebu'l- Berekât Abdullah b. Ahmed b. Mahmud en- Neseff, *Medârikü't-Tenzil ve Hakâiki't- Te'vil*, (Thk: Seyyid Zekeriya), Nezar Mustafa el- Baz Yayınları, tz, I, 11.

²⁰⁵ Mâverdi, I, 57.

²⁰⁶ Gazalî, s. 70.

²⁰⁷ Zemahşerî, I, 117.

²⁰⁸ İbni Manzur, I, 534.

²⁰⁹ İbni Manzur, I, 535.

²¹⁰ Fîrûzâbâdî, s. 360.

²¹¹ Ebu'l- Bekâ, s. 353.

²¹² Râğıb, I, 111.

²¹³ Kahtânî, Sa'id b. Ali el- Kahtânî, *Şerh-u Esmâillahi'l- Hüsnâ*, Dâru'l- İmân Yayınları, Medine tsz, s. 138.

²¹⁴ Gazalî, s. 80.

²¹⁵ Dikmen, s. 24.

²¹⁶ Cemal, s. 156.

²¹⁷ İbni Arabî, s. 54.

²¹⁸ Başar, s. 51.

Kâinatta ne varsa hepsi Allah'ın emriyle hareket ederler. Yerler, gökler, güneş, ay ve bütün hayvanlar, hiç birisi Allah'ın emrinden ayrılmazlar.²¹⁹

Kur'an'da CBR kökünden, sadece Cebbar sıfatı gelir, 10 yerde görünür. Bunların 9'u, mezmum manada ve insanlar hakkındadır.²²⁰ Bu ayetler göz önüne alınınca, cebbar: "kendi noksanını, hak etmediği bir üstünlük iddia ederek gidermeye çalışan kimse" anlamına gelir.²²¹ Bkz. (11. Hud: 59; 14. İbrahim: 15; 40. Mü'min: 35; 19. Meryem: 14, 32; 28. Kasas: 19; 5. Maide: 22; 26. Şuara: 130) Yalnız bir ayette, elif-lamlı ve mutlak olarak Allah'ı tavsif eder (59. Haşir: 23).²²²

1.3.5. El- Metîn

Metîn; kavî, sert, sağlam,²²³ kuvvetli,²²⁴ kuvveti şiddetli,²²⁵ kuvvet ve kudrette had safhada olan²²⁶ anlamlarına gelir. Kuvvet tam bir kudrete, metanet ise, kuvvetin şiddetine, delalet eder.²²⁷ Yani Allah'ın kudreti için, yorulma, zayıflama gibi noksanlıklar düşünülemez.²²⁸

Metîn, metn masdarından sıfat-ı müşebbehedir.²²⁹ İki ayette (68. Kalem: 45; 7. A'raf: 183) nekre, yani 'metîn' şeklinde gelen el- Metîn, yalnız bir mekkî ayette Allah'ın gücünü tavsif eder. Bkz. (51. Zariyat: 58).²³⁰ O, her şeye gücü yetendir.²³¹

²¹⁹ Gümüşhanevî, s. 35.

²²⁰ Yıldırım, s. 336.

²²¹ Râğıb, I, 112.

²²² Yıldırım, s. 337; Ulutürk, s. 167.

²²³ Râğıb, II, 596; İbni Manzûr, VI, 4130.

²²⁴ es- Seâlibî, Ebu AbrurRahmân b. Muhammed b. Mahlûf Ebi Zeyd es- Seâlibî'l -Malikiyyi, *Tefsiru's-Seâlibî, el- Cevahiru'l- Hisan Fi Tefsiri'l- Kur'an*, İhyâi't- Tûrasi'l- Azli, Beyrut 1997, V, 307.

²²⁵ Kâdî Beydâvî, Abdullah ibn Ömer ibn Muhammed Nâsiruddin el-Beydâvî, *Envaru't- Tenzil ve Esraru't- Te'vil*, Hakikat Kitabevi, İstanbul 1995, IV, 303; Neseî, IV, 1156; Züheyli, Vehbe, *Et-Tefsiru'l- Veciz Ala Hamîşî'l Kur'an'il- Azim*, Daru'l- Fikr Yayınları, Şam 1996, s. 524; Kurtubî, *el-Câmi' Li Ahkâmi'l- Kur'an*, XIX, 508; Harerî, Muhammed el- Emin b. Abdullahi'l- Uremiyyi'l- Aleviyyi'l- Hareriyyi's- Şafiiyyi, *Tefsir-u Hadaiki'r- Rûhi ve Reyhân*, Tavku'n- Necat Yayınları, Beyrut 2001, XVII, 27; Âlûsî, XVII, 23.

²²⁶ Bağavî, Muhyi's- Sünne Ebi Muhammed el- Hüseyin b. Mes'ud el- Bağavî (ö. H- 516), *Tefsiru'l- Bağavî (Meâlimü't- Tenzil)*, (Thk ve Thc: heyet, Dar-u Halibe Yayınları), Riyad- h: 1409, VII, 381.

²²⁷ Gazâlî, s. 154; Dikmen, s. 86.

²²⁸ Başar, s. 141.

²²⁹ Ulutürk, s. 168.

²³⁰ Yıldırım, s. 309.

²³¹ Taberî, XXI, 556; Zemahşerî, V, 621; Ebu's- Suud (ö. H- 982), *Tefsir-i Ebi's- Suûd, İrşad-ı Akl-ı Selim İlâ Mezâyâ'l- Kur'ani'l- Kerim*, Beyrut ts., VIII, 145.

1.3.6. Esre'u'l- hâsibîn, Seri'u'l- hisâb, Hâsib, Hasîb

HSB maddesinden Esre'u'l- hâsibîn, Seri'u'l- hisâb, Hâsib (azamet cem'i ile) ve Hasîb vasıfları varid olmuştur.²³² Bunlardan, Esre'u'l- hâsibîn: “Hesap görenlerin en seri olanı” anlamına gelir.²³³ Zira O'nun hesaba çekmesinde, birinin hesabı başkasını hesaba çekmesine engel olmaz.²³⁴

Allah'ın hesap görenlerin en çabuk olanı meselesinde iki vecih vardır:

1. Kullar arasında tafsil yapmak için hükmün süratli verilmesi ki, hüküm, az çok amellerin karşılığı tam olarak gerçekleşmesi için ‘hesap’ tabiriyle ifade edilmiştir.
2. Ayetin zâhir manasıdır ki, O, kullarının amellerine göre hesaplarını süratle yapmayı murad etmiştir.²³⁵

Hesabın süratli olması da iki şekilde yorumlanabilir:

1. Başkasının aciz kalacağı kudretini, izhar etmek,
2. Allah, sevabı da günahı da hak edene hak ettiğini hızlandırabileceğini açıklıyor.²³⁶ Esre'u'l- hâsibîn şekliyle bir ayette geçer:²³⁷ “*Sonra insanlar gerçek sahipleri olan Allah'a döndürülürler. Bilesiniz ki hüküm yalnız O'nundur ve O hesap görenlerin en çabuğudur.*” (6. En'am: 62)

‘Hisâb’ kelimesi ‘muhâsebe’ gibi masdardır.²³⁸ Seri'u'l- hisâb, ‘hesabı çabuk olan’,²³⁹ hesabı nasıl yapacağına dair ne bir yardımcıya veya yardımcılara, ne de bir fikre ihtiyacı olmayan, amellerin karşılığını çabuk veren, demektir.²⁴⁰ Kur'an'da sekiz yerde Allah'ı tavsif eder.²⁴¹ Bunlar 3 mekkî, (13. Ra'd: 41; 14. İbrahim: 51; 40. Mü'min: 17) 5 medenî ayette yer alır (2. Bakara: 202; 3. Al-i İmran: 19, 199; 5. Maide: 4; 24. Nur: 39).²⁴²

²³² Yıldırım, s. 289.

²³³ Yıldırım, s. 289.

²³⁴ Beyzavî, II, 272.

²³⁵ Mâverdî, II, 125.

²³⁶ Mâverdî, II, 125.

²³⁷ Ulutürk, s. 176.

²³⁸ Kurtubî, El- Câmi', III, 359.

²³⁹ Yıldırım, s. 289.

²⁴⁰ Kurtubî, El- Câmi', III, 360.

²⁴¹ Ulutürk, s. 176.

²⁴² Yıldırım, s. 203.

İsm-i fâil vezninde gelen ‘Hâsib’, hesap gören demektir.²⁴³ Azamet cemi suretinde Allah’ı tavsif eder. Kur’an’da yalnız bir ayette bulunur (21. Enbiya: 47)²⁴⁴

El- Hasîb, Kur’an’da şâhid (4. Nisa: 6), hâfız (4. Nisa: 86), muhasebe eden (33. Ahzab: 39) anlamlarına gelmektedir.²⁴⁵

1.3.7. Serî’ü’l- İkâb

Serî’ü’l- İkâb: “Cezalandırması süratli olan” demektir. Uhrevî ceza söz konusu olabileceği gibi – zira “her gelecek yakındır”-, dünyevî cezalandırma hakkında da olabilir.²⁴⁶ Bu ismin ifade ettiği manadan Allah’ın, yolundan sapanları dünyada da cezalandırabileceği anlaşılmaktadır. Nitekim bu ismin Kur’an’da geçtiği iki ayetin muhtevaları da Allah’ın hem ahirette hem dünyada cezalandırdığını göstermektedir (6. En’am: 165; 7. A’raf: 167).²⁴⁷

En’am suresindeki ayetin son kısmı şöyledir: “...doğrusu Rabbin cezalandırması süratli olandır ve muhakkak ki O, Ğafûr, Rahîm’dir.” Kelime ikinci ve son olarak el- A’raf suresinde yer alır (Mekkî olan bu surenin, medenî olan bir ayetinde). İsrail oğullarının, kendi kitaplarında da çok bahsedilen ünlü sadakatsizliklerinden bahsolunan bir pasajda: “Rabbin, kıyamet gününe kadar, onları kötü azaba sokacak kimseleri üzerlerine göndereceğini bildirmişti. Doğrusu Rabbin, cezalandırması çabuk olandır ve O muhakkak ki Ğafûr, Rahîm’dir.”²⁴⁸ Ayetini görmekteyiz.

Bu iki ayette –ki başka yerlerde de öyledir- dikkati çeken şudur ki; Allah Zâtını Ğafûr, Rahîm olarka tavsif ettiği halde, azabını süratli olarak nitelemiştir. Allah kendisini mutlak olarak, bir isim şekliyle Mu’azzib, Şedîd vb. olarak vasfetmemiştir.²⁴⁹

²⁴³ Ulutürk, s. 175.

²⁴⁴ Yıldırım, s. 290.

²⁴⁵ Ulutürk, s. 175-176.

²⁴⁶ Yıldırım, s. 294.

²⁴⁷ Ulutürk, s. 177.

²⁴⁸ Yıldırım, s. 294-295.

²⁴⁹ Yıldırım, s. 295.

1.3.8. Şedîdü'l- İkâb

Şedîdü'l- İkâb: cezası şiddetli olan demektir.²⁵⁰ özelille sıfat şekli olan 'şedîd' kelimesi çok geçer.²⁵¹ Bu kökten isim şekli hiç yoktur. Sıfat olarak 50'ye yakın yerde (2. Bakara: 196, 211; 3. Al-i İmran. 11; 5. Maide: 2, 98 vb.) 'şedîd', 30 küsur yerde de 'eşedd' varid olmuştur.²⁵²

1.4. ĞAFUR İSMİYLE BERABER ZİKREDİLEN İSİMLER

El- Ğafûr ismi Kur'an'da 91 defa geçer. Bazen eliflâmlı, bazen eliflâmsız gelir. İki ayette tek başına gelmiştir. Bkz. (18. Kehf: 58; 17. İsra: 25). Bu isim esma-i hüsnâdan Vedûd, Aziz, Şekûr, Afüvv, Rahim ve Halim isimleriyle gelir. En çok Rahim ismiyle vârid olmuştur.²⁵³ Bunlardan 36'sı mekkî 55'i medenîdir. Bu kökten gelen bütün diğer vasıflar gibi münhasıran Allah hakkında vârid olmuştur.²⁵⁴

Suat Yıldırım bu isim hakkında Kur'an-ı Kerim'de şu özellikleri tesbit etmiştir:

- a) Yalnız iki mekkî ayette tek başına gelmiştir. (Bkz. 17. İsra: 25; 18. Kehf: 53).
- b) "el- Ğafûr el Vedûd" şeklinde tek örneği vardır. O da Ğafur isminin ilk defa görüldüğü, başlangıç devresine girebilecek bir ayettir. (Bkz. 85. Buruc: 14).
- c) "Aziz Ğafûr" yalnız iki mekkî ayette bulunur. (Bkz. 35.Fâtır: 28; 67.Mülk: 2).
- d) "Ğafûr Şekûr" yalnız üç mekkî ayette vardır. (Bkz. 35.Fâtır: 30, 34; 42.Şura: 23).
- e) "Afüvv Ğafûr" şekli ise sadece medenî ayetlerdedir. (Bkz. 22. Hac: 60; 4. Nisa: 43,99; 58. Mücadele: 2).

El- Halîm ismi ile hem Mekke hem Medine devrinde bulunmuştur. Dikkati çeken husus: Mekkî ayetlerde "Halîm Ğafûr" şeklinde geldiği halde (Bkz. 17. İsra: 44; 35. Fâtır: 41), Medenî ayetlerde "Ğafûr Halîm" tarzında vârid olmuştur (Bkz. 2. Bakara: 225, 235; 3. Al-i İmran: 155; 5. Maide: 101).

²⁵⁰ Yıldırım, s. 305.

²⁵¹ Yıldırım, s. 305.

²⁵² Yıldırım, s. 306.

²⁵³ Ulutürk, s. 132.

²⁵⁴ Yıldırım, s. 203.

23 mekkî, 48 medenî ayette olmak üzere -Esmâ-i hüsnâdan hiçbirisiyle kıyas edilemeyecek derecede- Rahîm ismiyle beraber kullanılmıştır.²⁵⁵

Esas olarak “Ğafûr Rahîm” şeklinin tek istisnası, “er- Rahîm el- Ğafûr” olarak gelen (34. Sebe: 2) ayetidir. Bir mekkî ayette “Rabb Ğafur” örneği vardır (Bkz. 34. Sebe: 15)²⁵⁶

Demek ki Azîz, Şekûr, Vedûd, Rabb isimleriyle veya tek başına gelmesi yalnız Mekke’de; Afüvv ismiyle ise yalnız Medine’de birlikte gelmiş, ancak Rahîm ve Halîm isimleriyle her iki devirde beraber bulunmuştur. Bitişen isimlerin gerekleri arasında bazen derecelenme (“Ğafûr Rahîm”, “Ğafûr Şekûr”, “Ğafûr Vedûd”), bazen dengelenme (“Azîz Ğafûr”), bazen destekleme (“Afüvv Ğafûr”) durumları görülür.²⁵⁷

Ğâfiru’z- Zenb, günahları mağfiret edici demek olan bu vasıf, yalnız bir mekkî ayette gelmiştir (Bkz. 40. Mü’min: 3).

El- Ğaffâr sıfatı Kur’an’da 5 ayette geçmektedir. Bunların hepsi de mekkîdir (Bkz. 20. Tâhâ: 82; 71. Nuh: 10; 40. Mü’min: 42; 38. Sad: 66; 39. Zümer: 5). İlk iki ayette münferid, öbürlerinde “el- Azîz”, “el- Ğaffâr” şeklinde dengelenme belirten bir terkip gösterir. Bunlardan biri, mevsufsuz olarak özel isim durumundadır (40. Mü’min: 42)²⁵⁸

Hayru’l- Ğâfirîn, mağfiret edenlerin en hayırlısı demektir. Hz. Musa’nın bir duasında varid olmuştur (7. A’raf: 155).²⁵⁹

Zû Mağfiret; mağfiret sahibi demektir. 2 mekkî ayette yer alır (41. Fussilet: 43; 13. Ra’d: 6)

Vâsiu’l- Mağfiret; mağfireti geniş olan demektir. Mekkî olan en- Necm sûresinin, medenî bir ayetinde bulunur (53. Necm: 32).²⁶⁰

“Ehlü’l- Mağfire” bir ayette geçmekte (74. Müddessir: 56)²⁶¹ Allah’ın sıfatı olarak; bu kelimeler tevbe eden, af ve mağfiret dileyen kullarını bağışlayan, çok

²⁵⁵ Yıldırım, s. 203.

²⁵⁶ Yıldırım, s. 203.

²⁵⁷ Yıldırım, s. 204.

²⁵⁸ Yıldırım, s. 204.

²⁵⁹ Yıldırım, s. 204.

²⁶⁰ Yıldırım, s. 204.

²⁶¹ Karagöz, s. 335.

affeden, günahlarını silen, tekrar tekrar affeden demektir. İnsanların günahları ne kadar çok, ne kadar büyük olursa olsun tevbe ettikleri takdirde yine onları affeder.²⁶²

1.5. AKİDE KİTAPLARINDA AF VE MAĞFİRET KONUSUNUN ELE ALINIŞI

Öldükten sonra dirilmek haktır.²⁶³ Hiçbir Müslüman'ı helal saymadığı sürece günahlardan herhangi birinden dolayı hatta büyük günah bile olsa küfürle itham etmemeli. İman ismini ondan gidermemeli. Onu gerçek mümin olarak isimlendirmeli. Müminin fasık olması mümkün ama imanla beraber kâfir olması mümkün değildir.²⁶⁴ Biz bir mümine günahlarının zarar vermeyeceğini söyleyemeyiz. Onun cehenneme girmeyeceğini de söyleyemeyiz. Fasık bile olsa dünyadan mümin olarak çıktığı sürece cehennemde ebedi kalacağını da söyleyemeyiz. İyilikleri makbul, kötülüklerinin de mağfur olduğunu da söyleyemeyiz.²⁶⁵

Hakkında bir nas olmadan da büyük günahların affi caiz midir? Buna bazıları caiz dediği halde bazıları bunu olumsuz görmüştür.²⁶⁶

Bir kimse (şirk ve küfür hariç) günah işlese ve bunlara tevbe etmeden ölse, bunun durumu Allah'a kalmıştır. Dilerse ateşle azaplandırır, dilerse onu ondan affeder ateşle asla cezalandırmaz.²⁶⁷

Peygamberlerin (aleyhimü-s selam) şefaati haktır. Bizim peygamberimiz (s.a.v.)'in de günahkâr müminlere ve cezayı hak etmiş büyük günah sahiplerine şefaati haktır.²⁶⁸ Peygamberimizin şefaati hakkı olduğuna dair ümmetin icmaı vardır.²⁶⁹ Biz ehl-

²⁶² Karagöz, s. 335.

²⁶³ İmam Aliyyi-l Kârî (ö. H - 1014), *Şerh-u Kitab-ı el-Fıkhi-l Ekber*, İlmi Kitaplar Yayınevi, Beyrut 1995, s. 28.

²⁶⁴ *Fıkhi-l Ekber* s. 117; et- Tahavî, Ahmet b. Muhammed b. Selame Ebu Ca'fer et- Tahavî el-Ezdî el Hanefî el-Mısırî (ö. 321 - 933), trc. Süleyman Çelik, *Akidetü-l Ehli-s Sünneti ve-l Cemâat*, İst. Yayıncılık, İstanbul 1997, s. 25; Taftazânî (1322-1390), *Kelam İlmi ve İslam Akaid (Şerhu'l - Akaid)*, Süleyman Uludağ, Dergâh Yayınları, İstanbul 1982, s. 263; Şerafettin Gölcük ve Süleyman Toprak, *Kelam*, Tekin Kitabevi, Konya 1998, s. 128.; İbni Teymiyye, Şeyhu'l- İslam Takiyyü'd- Dîn Ahmed b. Teymiye el-Harrânî (ö. H- 768), *Mecmûa'tü'l- Fetâvâ*, Dâru'l- Vefâ Yayınları, Mansûr (Mısır) 2005, III, 176.

²⁶⁵ *Fıkhi-l Ekber*, s. 125; Tahavi, s. 25.

²⁶⁶ Ebu Hasan Ali b. İsmail b. Abdullah b. Ebî Mûsâ el- Eşâ'rî (ö. H- 330), (thk: Muhammed Muhyiddîn Abdulhamid), *Makâlâtü'l- İslâmiyyîn Ve'htilâfü'l- Musallîn*, Mektebetü'l- Asriyye Yayınları, Beyrut 1990, II, 169.

²⁶⁷ *Fıkhi-l Ekber*, s. 127; Tafatazânî, s. 269.

²⁶⁸ *Fıkhi-l Ekber*, s. 159; Tafatazânî, s. 271; Eşâ'rî, *el- İbâne an- Usûli'd- Diyâne*, Dâru İbni Zeydün Yayınları, Beyrut tsz. s. 69.

i sünnet, Allah Teâlâ'nın, vasıta olmaksızın affetmesini mümkün gördüğümüze göre peygamberlerin ve hayırlı kulların şefaati ile affetmesi ise daha evleviyetle mümkündür.²⁷⁰

Küçük günah işleyenlere gelince; onların küçük günahları hasenatla, iyi işlerle af olur. Hasenat, beş vakit namaz ve diğer güzel amellerdir. Allah Teâlâ şöyle buyurmaktadır: “*doğrusu iyilikler kötülükleri giderir*” (11. hud: 114)²⁷¹ Israr ile küçük günah, küçüklükten çıkar büyük olur. İstiğfar ile de büyük günah kalmaz.²⁷²

Allah'ın rahmetinden ümit kesmek küfürdür. Buna delil şu ayettir: “*Allah'ın rahmetinden ancak kâfirler ümit keser.*” (12. Yusuf:78) Allah'ın cezasından emin olmak da küfürdür. Buna da delil şu ayettir. “*Allah'ın cezasından, hüsrana uğrayanlardan başkası emin olmaz*” (7. A'raf: 99)²⁷³

Bir kimse gûnahtan tevbe eder, tevbeyi gerçekleştirirse o yaptığına pişman olmuş ve gelecekte o işi bir daha işlememeye karar vermiş ve azmetmiştir. Allah böyle kimsenin tevbesini kabul eder. Çünkü tevbeyi kabul edeceğini va'detmekte ve şöyle buyurmaktadır: “*Kullarının tevbesini kabul eden, kötülükleri affeden, yaptıklarınızı bilen O'dur.*” (42. Şura: 25) O'nun va'dinde, söz vermesinde ahdi bozma muhaldir. Fakat tehdidinde, korkutmasında terk etme olabilir. Zira tehdidin gerçekleşmesini terk etme, cayma; ahdi bozma ve kınanacak bir iş değildir. Aksine kerem, şeref ve lütuftur.²⁷⁴

²⁶⁹ Eşâ'rî, *el- İbâne*, s. 69.

²⁷⁰ Nureddin es- Sabuni (ö. 580 - 1184), *Maturideyye Akaidi*, trc. Bekir Topaloğlu, D. İ. B. Yayınları, Ankara 2000, s. 165; İmam Ebul Yusr Muhammed Pezdevî (m. 1030 - 1099), *Ehl-i Sünnet Akaidi*, (trc. ve notlar: Şerafettin Gölcük), Kayıhan Yayınları, İstanbul 1994, s. 187.

²⁷¹ Pezdevî, s. 187.

²⁷² Pezdevî, s. 206; Vehbi Karakaş, *Kur'an ve Sünnette Çevre*, Rağbet Yayınları, İstanbul 2011, s. 171

²⁷³ *El-Fıkhı-l Ekber*, s. 249; Tahavi, s. 26.

²⁷⁴ Pezdevî, s. 327.

İKİNCİ BÖLÜM

KUR'AN-I KERİM'DE “ĞAFUR” KAVRAMI

Allah Teâlâ'nın Kur'an'da ve sahih hadislerde geçen pek çok ismi vardır. Kul bu isimleri öğrenerek Allah'ı tanır, O'nu sever ve gerçek kul olur. Kur'an'da “*En güzel isimler Allah'ındır. O halde O'na o güzel isimlerle dua edin*” (7. A'raf: 180) buyrulur, Esmâ-i Hüsnâ ile dua ve niyazda bulunulması emredilmiştir.²⁷⁵ Onlardan biri de el- Ğafûr'dur.

2.1. “ĞAFUR” KAVRAMININ ALLAH (CC)'İN İSMİ OLARAK KUR'AN-I KERİM'DE YER ALMASI

2.1.1. Allah (cc)'In Kendisini ‘Ğafur’ Olarak Vasıflandırması

Buna dair bazı ayetler ve yorumları şöyledir:

نَبِّئْ عِبَادِي أَنِّي أَنَا الْغَفُورُ الرَّحِيمُ وَإِن عَذَابِي هُوَ الْعَذَابُ الْإِلِيمُ

“(Resûlüm!) Kullarıma, benim, çok bağışlayıcı ve pek esirgeyici olduğumu haber ver.” (15.Hicr: 49) Bu mübarek ayetler, Cenab-ı Hak'ın kullarını taltife de tazibe de kadir olduğuna işaretle insanları daha dikkatli olmaya davet ediyor.²⁷⁶ Mümin sûresi, 3. Ayetine istinaden “Ğafır” adıyla şöhret bulmuştur.²⁷⁷ Daha 3. Ayetinde Allah'ın gazabını iki rahmet parantezine aldığını öğreniriz: “(O) günahları bağışlayan, kendine yönelenin yönelişini kabul eden, cezalandırması çetin, keremi de sınırsız olandır, ondan başka ilah yoktur ve tüm yolların sonu ona çıkar” (40. Mümin: 3)²⁷⁸

Allah'ın kulları ikiye ayrılır:

a) Muttaki olanlar.

²⁷⁵ Hüseyin Algül ve arkadaşları, *İman ve İbadetler, İlmi Hal*, TDV Yayınları İstanbul 1999, s. 86.

²⁷⁶ Ömer Nasuhi Bilmen (1882 - 1971), *Kuran-ı Kerimin Türkçe Meali Âlisi ve Tefsiri*, Bilmen Yayınevi, İstanbul 1966, IV, 1733.

²⁷⁷ İslamoğlu, *Kur'an Surelinin Kimliği*, Akabe Vakfı Yayınları, İstanbul 2012, s. 312.

²⁷⁸ İslamoğlu, *Kur'an Surelinin Kimliği*, s. 313.

b) Böyle olmayanlar. Binaenaleyh Allah Teâlâ önceki ayette muttakilerin hallerinden bahsedince, bu ayette de muttaki olmayanların hallerinden bahsederek “kullarıma haber ver ki” buyurmuş, günahkârları da kulluğuna kabul etmiştir.²⁷⁹

Tefsir-i Kebir sahibi bu ayetle ilgili şu incelikleri sıralamaktadır;

1. Allah Teâlâ, “kullarım” diyerek, kulları kendisine izafe etmiştir ki, bu, büyük bir şereflendirmedir. Zira miraç gecesi “kulunu” ifadesini kullanmıştır.

2. Cenab-ı Hak, rahmet ve mağfiretinden bahsederken, bunu şu üç lafızla iyice te’kid etmiştir;

a) Enni: “hakikaten ben”

b) Ene: “ben”

c) Ğafur ve Rahim kelimelerinin başındaki elif-lam’lar... Fakat O azabından bahsedince, “benim ben, azab eden” dememiş ve kendisini açıkça böyle tavsif etmemiş, aksine “benim azabım da, azab-ı elimdir” buyurmuştur.

3. Peygamberine, bunları kullarına söyleyip bildirmesini emredince, sanki peygamberini, mağfiret ve rahmeti üstlenmede kendisine şahit tutmuştur.

4. Cenab-ı Hak, “Kullarıma haber ver” deyince, bu “Bana kulluk etmeyi kabul eden herkese haber ver” demek olur. Dolayısıyla buna, itaatkâr mümin girdiği gibi, günahkâr mümin de girer ki, bütün bunlar, Allah Teâlâ’nın rahmet ve mağfiret tarafının daha ağır bastığına delalet eder.²⁸⁰

İbni Abbas (r.a.)’a göre, O tevbe eden için bağışlayandır. O’nun azabı ise tevbe etmeyenedir.²⁸¹ Günümüz âlimlerinden Züheyli, bu ayet-i kerimeyi şöyle yorumluyor: Ey Nebi! Hata işleyen kullarıma benim şüphesiz ki onlar tevbe ettiği zaman onların günahları konusunda çok mağfiret ve çok merhamet sahibi olduğumu haber ver.²⁸² Bu ayet peygamber (s.a.v)’in şu sözünün ölçüsüdür: “Eğer mümin Allah katındaki cezayı bilseydi cenneti hiç kimse ümit edemezdi, eğer kâfir de Allah’ın rahmetini bilseydi onun rahmetinden hiç kimse ümit kesmezdi.” Rivayette vardır ki; Hz. Peygamber (s.a.v.) bir zaman sahabeler gülüyor oldukları halde onların yanına varmış ve şöyle

²⁷⁹ Fahrüddin er-Râzî, *Tefsir-i Kebir (Mefatihü'l-Ğayb)*, Trc: Komisyon, Akçağ Yayınları, Ankara 1992, XIV, 112.

²⁸⁰ Râzî, XIV, 112-113.

²⁸¹ Zemahşerî, III, 408.

²⁸² Züheyli, s. 265.

buyurmuş: “Cennet ve Cehennem önünüzde sizi bekliyor olduğu halde gülüyor musunuz?” Bu sahabelere çok zor geldi. Bunun üzerine bu ayet nazil oldu.²⁸³

“O, günahı bağışlayan, tevbeyle kabul eden, cezası şiddetli, lütfü bol olanıdır. O’ndan başka tanrı yoktur, dönüş O’nadır.” (40. Mü’min: 3)

Yani; Cenab-ı Hak insanların günahlarını sağıre olsun kebire olsun mağfiret edicidir, günahını itiraf ederek dergâh-ı ulûhiyetine ihlâs üzere tevbeyle başvuranların’ edenlerin tevbelerini kabul eder, tevbe etmeyip günah üzere devam edenlere azabı şiddetlidir.²⁸⁴

Bu sure hak ile batıl meselelerini, imanla küfür konularını, doğru yola davetle bu davetçiyi yalanlama mevzularını ve nihayet yeryüzünde haksız yere büyüklük taslayanları ve Allah’ın böyle kibirlenenleri cezalandırması hususlarını incelemektedir. Bu konular incelenirken hidayete ermiş, itaatli müminlerin mutlu durumlarına ve Allah Teâlâ’nın da dualarını kabul buyurduğuna temas edilerek, ahirette kendilerini bekleyen ebedi nimetlere işaret olunmaktadır.²⁸⁵

Râzî (ö. M- 1210) bu ayet (40. Mü’min: 3)teki “ğâfirü’z-zenb” sıfatı ile büyük günahlara dair Cübbaî’nin (ö. m- 916) şöyle dediğini nakleder: “Bu, insanın tevbe etmesi yahut işlediği günahdan daha büyük bir taatta bulunmak suretiyle, bağışlanmaya müstahak olduğunda onu bağışlayan” manasınadır.

Bundan sonra kendisi ona itiraz babında şu yorumları yapmaktadır:

Biz ehl-i sünnet âlimlerinin görüşü şöyledir: Allah Teâlâ, tevbe olmaksızın da büyük günahı affedebilir. Ayet buna delalet eder ve bunun izahı şu şekillerde olur:

1. Tevbe edilme ile büyük günahın bağışlanması ve küçük günahların bağışlanması, kul için zaten düşünülen şeylerdendir. Bütün peygamberler, veliler, salih kullar, yani genelde bütün insanlar, yapmaları gereken fiillerde müşterektirler. Dolayısıyla eğer, ayetteki “Günahı bağışlayan (Ğafir)” sıfatını, (Ey Cübbaî) senin verdiğin manada alırsak, ayette Allah’ı hidayet edici gerektiren husus hakkında,

²⁸³ Kurtubî, *El- Câmi’*, XII, 220-221; Celaleddin es- Suyûtî (h. 849-911), Thk: Abdullah b. Abdu’l-Muhsin et- Türkî, *ed- Dürrü’l- Mensûr Fi’t- Tefsîr-i Bi’l- Me’sûr*, Hicr Arapça ve İslami Araştırma ve Eğitim Merkezi, Kahire 2003, VIII, 631.

²⁸⁴ Konyalı Mehmed Vehbî (1861-1949), *Hülasatü’l- Beyan Fi Tefsiri’l- Kuran*, Üçdal Neşriyat, İstanbul 1968 c.12, s. 4930.

²⁸⁵ Seyyid Kutub, *Fi Zılal’il-Kur’an*, Trc. Komisyon, Hikmet Yayınları, İstanbul 1986, XII, 491.

peygamberler ile itaat edenlerden mertebeleri daha düşük olanlar arasında bir fark kalmaz hâlbuki böyle bir şey olamaz. Binaenaleyh ayetteki bu sıfat ile Cenab-ı Hakk'ın, tevbe edilmese de büyük günahları bağışlayabileceği manası kastedilmiş olur ki bizim de ulaşmak istediğimiz netice budur.

2. Mağfiret (bağışlama) örtme manasınadır. Örtme ise, mevcut olup, üzeri örtülebilecek şeyler hakkında söz konusu olur. Hâlbuki küçük günahlar, onu işleyen çokça yaptığı taa'tlar sayesinde, silinir gider. Dolayısıyla küçük günahlar için "örtme" düşünülemez. Bu sebeple de, ayetteki bu sıfatın, kulun tevbe etmesi halinde, büyük günahlarının bağışlanması manasına hamledilmesi mümkün değildir. Çünkü Allah'ın "Kâbilü't-tevb" (tevbeleri kabul edici) sıfatının manası zaten budur. Dolayısıyla eğer, "ğâfirü'z-zenb" ifadesiyle de bu mana kastedilmiş olacak olsa, lüzumsuz bir tekrar söz konusu olur ki bu Kuran için düşünülemez. Böylece, Allah Teâlâ'nın "Ğâfir" olmasının, kulun tevbesinden önce büyük günahları bağışlayıcı olduğunu anlattığı sabit olur.

3. "Ğâfira'z-zenb" tabiri, büyük bir övgü olarak getirilmiştir. Dolayısıyla bunu, en büyük medih çeşidini ifade edecek bir manaya hamletmek gerekir. Bu mana da, Cenab-ı Hakk'ın, kul tevbe etmese de, onun büyük günahlarını bağışlayıcı olmasıdır. Biz ehl-i sünnetin de ulaşmak istediği netice budur.²⁸⁶

Bunlar ümit verici ve insanları teşvik edici sıfatlardır. Bu sıfatlar zikredilmek suretiyle, şimdiye kadar asi olanlara; "günahlarınızdan tevbe ederseniz eğer, geçmişte yaptıklarınız affedilecektir. Bu yüzden me'yus olmayın ve hayatı yeniden değerlendirerek düşünün." Denilerek ümit verilmiştir. Burada dikkate değer bir nokta, tevbeyi kabul etmekle günahları affetmenin aynı şeyler olmamasıdır. Çünkü Allah, tevbe edilmediği halde, bazı günahları affedebilir ve hayırlı bir iş yaptığı zaman o kimsenin günahları silinebilir. Sözelimi bir şahıs günah işledikten sonra, tevbe edecek zaman bulamamış veya unutmuş olabilir. Ancak o hayırlı bir iş yaptığı zaman Allah onun günahını affeder. Yine bu dünyada insanın başına gelen çeşitli musibetler, afetler, hastalıklar, gam ve keder, günahkâra bağışlanma vesilesi olabilir. Bu nedenden ötürü, burada günahların bağışlanması ve tevbenin kabulü ayrı ayrı zikredilmiştir.²⁸⁷ Ayrıca

²⁸⁶ Râzî, XIX, 241-242.

²⁸⁶ Râzî, XVI, 112-113.

²⁸⁷ Ebu'l- A'la El- Mevdûdî, *Tefhimu'l-Kur'an*, Trc: Komisyon, İnsan Yayınları, İstanbul 1987, V, 126.

tevbe edilmediği halde günahın affolunmasının sadece müminler için söz konusu olduğunun da bilinmesi gerekir.²⁸⁸

Mevdûdî tevbenin geçerli olması için bazı şartlar olduğunu şu şekilde ifade etmektedir: “Yine müminlerin bu bağışlanmadan yararlanabilmeleri, Allah’a asi olmadıkları, günahlarının beşeri zaafı sonucunda meydana geldiği kibir ve günahları üzerinde ısrar etmedikleri takdirde mümkün olabilir.”²⁸⁹

“O ki, hanginizin daha güzel davranacağını sınamak için ölümü ve hayatı yaratmıştır. O, mutlak galiptir, çok bağışlayıcıdır.” (67. Mülk: 2)

Mevdûdî (1903-1979); “Aziz” ve “Ğafur” sıfatlarının burada kullanılmalarının iki anlama gelebileceğini söylemektedir. Birincisi, ‘O her şey üzerinde galip olandır ve buna rağmen mahlûkatına zulüm ve şiddetle davranmaz. Onlara karşı merhametli ve affedicidir.’ İkincisi, ‘O kötü davranışları cezalandırmaya muktedirdir ve O’nun cezasından hiç kimse kaçıp kurtulamaz. Ancak kötülükten vazgeçip tevbe dileyen kimseyi de affeder.’²⁹⁰

“O, çok bağışlayan ve çok sevendir.” (85. Buruc: 14)

Buruc suresinin 14-16. Ayetler, surenin başında anlatılan işkence olayıyla bağlantılı olarak değerlendirildiğinde insanoğlu zalim, inkârcı ve nankör de olsa yaptıklarına pişman olup tevbe ettiği takdirde yüce Allah’ın, ona kaşı sevgi, şefkat ve merhametle muamele edeceğini, günahlarını bağışlayacağını gösterir.²⁹¹ O Ma’bud-u Kerim kullarının tevbelerini kabul eder, itaatkâr olan kullarını sever.²⁹²

Râzî, Allah Teâlâ’nın bağışlaması için tevbenin şart olmadığına şu ayeti delil getirir: “Allah, kendisine şirk koşulmasını bağışlamaz. Bunun dışındaki (günahları) ise, dilediği kimseler hakkında affeder” (4. Nisa: 48)²⁹³

“Yedi gök, yer ve bunlarda bulunan herkes O’nu tesbih eder. O’nu övgü ile tesbih etmeyen hiçbir şey yoktur. Ne var ki siz, onların tesbihini anlamazsınız. O, halîmdir, bağışlayıcıdır.” (17. İsrâ: 44)

²⁸⁸ Mevdûdî, V, 126.

²⁸⁹ Mevdûdî, V, 126.

²⁹⁰ Mevdûdî, VI, 377.

²⁹¹ *Kur’an Yolu Türkçe Meal ve Tefsir*, Heyet, DİB Yayınları, Ankara 2007, V, 593.

²⁹² Bilmen, VIII, 4007.

²⁹³ Râzî, XXIII, 44.

Allah Teâlâ, kullara karşı çok halim'dir. Kullardan O'na karşı isyan edenlere hemen cezaıyla karşılık vermez.²⁹⁴

Bunun içindir ki, müşrikleri, münkirleri derhal ukubete uğratmıyor, onlara mühlet veriyor ve onlardan tevbe edecek olanları da affedecektir. Ne büyük bir müsaade ve kerem!.²⁹⁵

Ayette Allah'ın sıfatı olarak geçen 'halim' kelimesi, "sabırlı, akıllı, ağır başlı ve temkinli" demektir. Özellikle Allah için kullanıldığında "Kullarının günah ve isyanları karşısında sabırlı, onları cezalandırmakta acele etmeyen" anlamına gelir.²⁹⁶

"(Resûlüm!) De ki: Onu göklerde ve yerdeki gizlilikleri bilen Allah indirdi. Şüphesiz O, çok bağışlayıcıdır, engin merhamet sahibidir." (25. Furkan: 6)

Cenab-ı Allah, küfür ve inattan dönüp kendisine yönelen ve tevbe eden kullarını bağışlar onları esirger.²⁹⁷

Ğafur ve Rahim isimlerinin burada iki anlamı vardır:

a) Ebu Müslim şöyle der: "Bunun manası; Allah, Kur'an'ı ancak inzar (uyarı, ikaz, korkutma) için indirmiştir. Binaenaleyh O'nun Ğafur ve Rahim olmasından dolayı, cezaları hemen peşin vermemesi gerekir."

b) Bu, o kâfirlerin kurdukları bu tuzaklar yüzünden, başlarına ilahi azabın yağmur gibi yağmasını hak ettiklerini, fakat Cenab-ı Hakk'ın Ğafur ve Rahim olduğu için bunu şimdilik göndermeyip, onlara fırsat tanıdığına bir dikkat çekmedir.²⁹⁸

"Şu da muhakkak ki ben, tevbe eden, inanan ve yararlı iş yapan, sonra (böylece) doğru yolda giden kimseyi bağışlarım." (20. Taha: 82)

Yani, şüphesiz ki, ben şirkten tevbe eden, iman ve ameli güzel olan sonra da hidayet ve iman üzerinde istikamet sahibi olan kimse için mağfireti büyük olanım. Ayrıca ayette isyan çukurlarına düşenlere ümitsizliğe kapılmamaları için çıkış yolunu

²⁹⁴ Muhammed Ali Sabûnî, *Safvetü't- Tefâsîr*, Dâru'l- Fikr Yayınları, Beyrut (Lübnan) II, 148.

²⁹⁵ Bilmen, IV, 1878.

²⁹⁶ *Kur'an Yolu*, III, 486-487.

²⁹⁷ M. Mahmud Hicazî, *Furkan Tefsiri*, İlim Yayınları, İstanbul tz, IV, 299.

²⁹⁸ Râzî, XVII, 182.

göstermekle terğib (ümitlendirme, isteklendirme, şevklendirme, rağbet verdirme²⁹⁹) vardır.³⁰⁰

Bütün peygamberler, Allah'tan mağfiret istemişlerdir.³⁰¹ Binaenaleyh her insan için lazımdır ki, hasbelbeşeriye bir kusurda bulunmuş ise hemen tâib ve müstağfir olsun. Cenab-ı Hakkın af ve setrine iltica etsin, yeise düşerek âtilâne bir vaziyet almasın.³⁰²

“Göklerin, yerin ve ikisi arasında bulunanların Rabbi (olan Allah) üstündür, çok bağışlayıcıdır.” (38. Sad: 66)

Zat-ı ehadiyyetine karşı olan kusurlarından dolayı nâdim ve pişman olup tevbe eden kullarını da muahaze buyurmaz, (kınama, paylama, ayıplama, eleştirir³⁰³) velev ki o kusur pek büyük olmuş olsun.³⁰⁴ Dergâh-ı ulûhiyyetine iltica eden asilerin günahlarını kemal-i mübalağa ile affedicidir.³⁰⁵

O'nun Ğaffar oluşu teşvik ve ümidi ihsas ettirmektedir.³⁰⁶ Bu sıfatın burada getirilişinin hikmeti de şudur: birisi, “Farz edelim ki O, Rab'dir ve lütuf sahibidir, fakat O, itaat edenler ve ibadette ihlâsa ermiş kimseler için böyledir” diyebilir. Cenab-ı Hak işte bu hususa da şu şekilde cevap vermiştir: birisi, mesela yetmiş yıl küfür üzere devam etse (yaşasa), sonra tevbekar olsa, ben, bu kimsenin ismini, günahkârlar defterinden siler, fazlım ve rahmetimle onun bütün günahlarını örter ve onu ebrâr'ın (iyilerin) derecelerine çıkarırım.³⁰⁷

“Allah, gökleri ve yeri hak ile yarattı. Geceyi gündüzün üzerine örtüyor, gündüzü de gecenin üzerine sarıyor. Güneşi ve ayı emri altına almıştır. Her biri belli bir süreye kadar akıp gider. Dikkat et! O, Azîz'dir, ve çok bağışlayandır.” (39. Zümer: 5)

²⁹⁹ Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, Eser Neşriyat ve Dağıtım, İstanbul 1979, X, 690.

³⁰⁰ Sabuni, *Safvetü't- Tefasir*, II, 322; Hicazi, IV, 41.

³⁰¹ Râzî, XIV, 13.

³⁰² Bilmen, IV, 2093.

³⁰³ Türk Dil Kurumu, *Türkçe Sözlük*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 2005, s.1410.

³⁰⁴ Bilmen, VI, 3051.

³⁰⁵ M. Vehbi, XII, 4818.

³⁰⁶ Râzî, XIX, 106.

³⁰⁷ Râzî, XIX, 107.

Yani, Allah sizlere bir azap gönderdiği takdirde, hiçbir kuvvet O'na mani olamaz. Sizlerin tüm küstahlığınıza rağmen, size mühlet tanınması O'nun bir lütfudur. Burada “mühlet tanımak” şeklindeki ifade “mağfiret” olarak geçmektedir.³⁰⁸

Allah Teâlâ günahkârların günahlarını şiddetle mağfiret edici olduğundan dünyada kâfirlerin azaplarını acele etmediği gibi umum kullarına ihsanını dahi esirgemedi. Eğer mağfiret-i ilahi olmasaydı günahkârların günahlarına nazaran ihsan kapılarını kapardı. Hâlbuki kapıları daima açıktır.³⁰⁹

Evet, O kuvvetiyle, kudretiyle ve izzetiyle birlikte Ğaffar'dır; tevbe ile kendisine yönelen kulunu bağışlar. Kendisine karşı yalan söyleyen, inkâr eden, O'ndan başka tanrılar edinen ve O Yüce Zat'a evlat isnat edenler, bunların hepsini, eğer ciddi bir tevbe ile Hakka dönerlerse, mağfiret buyurur. Önlerinde yol açıktır, Aziz ve Ğaffar olan Allah'a rücu' etmeleri için...³¹⁰

Cenab-ı Hakk'ın, kendisinin, kudretinin büyük olduğunu haber vermesi, O'ndan korkmayı ve çekinmeyi; kendisinin çok affedici olduğunu haber vermesi de, rahmetinin çokluğunu; rahmetinin çokluğu da, ümidi ve O'na karşı şevk duymayı gerektirmiştir.³¹¹

“(Müşrikler) senden iyilikten önce kötülüğü çabucak istiyorlar. Hâlbuki onlardan önce ibret alınacak nice azap örnekleri gelip geçmiştir. Doğrusu insanlar kötülük ettikleri halde Rabbin onlar için mağfiret sahibidir. (Bununla beraber) Rabbinin azabı da çok şiddetlidir.” (13. Rad: 6)

Râzî'nin bu ayetle ilgili açıklamaları şöyledir:

Bununla istidlal edilmesinin izahı şöyledir: “Zulümlerine rağmen, insanlar için mağfiret sahibidir” ifadesi, “Zulümle meşgul oldukları bir halde” anlamındadır. Nitekim “Yemekle meşgul oldukları halde, Emir'i gördüm” manasında “Raeytü'l-Emire ala eklihi” denilir. Bu, Allah Teâlâ'nın, insanları zulümle meşgul oldukları halde onları affedebileceğine delalet eder. İnsanın, zulümle meşgul olduğu anda, tevbe halinde olmadığı malumdur. Bu, Allah Teâlâ'nın, tevbe edilmeden önce, bazen günahı bağışlayabileceğine delalet eder.

³⁰⁸ Mevdûdî, V, 94.

³⁰⁹ M. Vehbi, XII, 4841.

³¹⁰ Kutup, XII, 427.

³¹¹ Râzî, XIX, 138.

Sonra biz deriz ki, kâfir hakkında bu delil getirilmez. Binaenaleyh, geriye, bu ayet ile büyük günah sahipleri hakkında amel edilmesi durumu kalır ki bizim anlatmak istediğimiz de budur. Ya da şöyle deriz: Allah Teâlâ burada, sadece, “Gerçekten Rabbin, zulümlerine rağmen insanlar için mağfiret sahibidir” demekle yetinmemiş, bunun peşinden, “Rabbinin ikabı da cidden çetindir” buyurmuştur.³¹²

Eğer denirse ki: “Bu ayetten maksat, Allah’ın küçük günahları affetmesidir. Böyle anlamak pekâlâ mümkündür. Hem diyebiliriz ki yahut ayetten maksat şudur: “tevbe ettikleri takdirde Allah, büyük günah sahiplerine karşı mağfiret sahibidir ve Allah Teâlâ, onlara, tevbe etmeleri için mühlet tanımış olmak üzere, azabı çarçabuk vermemiştir.

Sonra biz yine deriz ki, bu ayetin, “Şüphesiz Rabbin mağfiret sahibidir; tevbe etmeleri için, onlara bir mühlet olmak üzere, cezalandırmakta acele etmez. Eğer tevbe ederlerse, onlara karşı mağfiret sahibidir. Yok, eğer zulümlerini artırırlar ve tevbe etmezlerse, O, ikabı şiddetli olandır” manasında olması niçin mümkün olmasın? Muarızlar tarafından sorulan bu suallerden birincisine şöyle cevap verilebilir:

Cezanın geciktirilmesi, “mağfiret” olarak isimlendirilmez. Aksi takdirde, “bütün kâfirler, Allah Teâlâ onların cezalarını ahirete bıraktığı için mağfurdurlar” demek gerekirdi.³¹³

Kâfirlerin, kendilerine tanınan mühleti iyi kullanmaları ve yollarını değiştirmeleri konusunda böylece uyarılmaktadırlar; aksi takdirde isyankâr tavrı benimsemeleri yüzünden Allah’ın gazabına maruz kalacaklardır.³¹⁴ Tevbe edip girmeleri için her zaman mağfiret kapılarını açık bırakır önlerinde.³¹⁵

Müşrikler Hz. Muhammed’in peygamberliğine ve haber verdiği azabın geleceğine inanmadıkları için yaptığı uyarılara kulak asmamışlar, onunla alay ederek geleceğini söylediği azabın çabucak gelmesini istemişlerdir; hatta Kur’an’ın Allah’tan gelmediğini ve dinin hak olmadığını ortaya çıkarmak için kendilerinin aleyhine olmak üzere Allah’a dua etmişlerdir. Allah Teâlâ da Hz. Peygamber aralarında bulunduğu veya

³¹² Râzî, XIII, 395.

³¹³ Râzî, XIII, 495-496.

³¹⁴ Mevdûdî, II, 481.

³¹⁵ Kutup, VIII, 518.

onlar tevbe edip Allah'tan bağış diledikleri müddetçe onları cezalandırmayacağını haber vermiştir.³¹⁶

Onları zulümlerinden, küfürlerinden dolayı hemen mahv-ı tenkil etmiyor, kendilerine mühlet veriyor, uyanmaları için müsait vakit bırakıyor, iman ettikleri zaman onların geçmiş küfürlerini af ve setrediyor. Bütün bunlar, onların haklarında bir mağfiret ve inayet eseridir.³¹⁷

Hâlbuki onlardan evvel birçok emsal geçmiştir. Mazide, eski ümmetlerde böylelerine ne müthiş azaplar inmiştir, onları düşünmez, ibret almazlar da kötülüğün hemen başlarına gelmesini isterler.³¹⁸

“Bununla beraber, Allah dilemeksizin onlar öğüt alamazlar. Sakınılmaya lâyık olan da O'dur, mağfiret sahibi de O'dur.” (74. Müddessir: 56)

Yani, sakınılmaya ve ondan sakınanı da bağışlamaya layık olan O'dur³¹⁹ Şu halde siz ne diye Allah'tan sakınmıyorsunuz?!³²⁰ Bu uyarılara rağmen inkârcılar günah kaygısı taşımadan, sorgu sual düşünmeden nefislerinin istediği şekilde yaşamaktan vazgeçmiyorlardı.³²¹ Hâlbuki her hikmetin başı Allah korkusu, Allah muhabbetidir.³²² Dilediği kullarının kusurlarını affetmek hakkını haiz bulunan zat³²³ Yani Allah (c.c.) cezasının şiddeti dolayısıyla korkulmaya en layık olan ve keremi ve rahmetinin genişliği dolayısıyla bağışlamaya en layık olandır.³²⁴

2.1.2. Meleklerin Allah (cc)'ı Ğafur Olarak Vasıflandırması

“Çok mağfiret eden, çok merhametli olandan (Allah tarafından) bir ziyafet olmak üzere.” (41. Fussilet: 32)

Cennete gidenler meleklerle sohbet, dostluk ve yakınlık kurma lütfunu hak ediyorlar. Hak Teâlâ'nın anlattığına göre melekler mümin dostlarına; “korkmayın,

³¹⁶ *Kur'an Yolu*, III, 274; Bilmen, , III, 1628.

³¹⁷ Bilmen, III, 1628.

³¹⁸ *Kur'an Dili*, IV, 2961.

³¹⁹ Celaleddin Muhammed b. Ahmed el- Mahalli (h. 791-864), Celaleddin Abdurrahman b. Ebi Bekr es-Suyuti, *Tefsiru'l- Kur'ani'l- Azim (Celâleyn)* , Çağrı Yayınları, İstanbul tz, II, 245.

³²⁰ Hicazi, VI, 388.

³²¹ *Kur'an Yolu*, VI, 501.

³²² *Kur'an Dili*, VIII, 5468.

³²³ Bilmen, VIII, 3900.

³²⁴ Sabuni, *Safvetü't- Tefasir*, III, 456.

üzülmeyin size vadolunan cenneti müjdeliyoruz, biz dünya ve ahirette sizin dostlarınızın” diyorlar. Sonra da bir dostun dostuna sevindirici bir haber vermenin neşvesi içerisinde onları huzura gark edecek cenneti tasvir ediyorlar; “Burada canlarınızın çektiği şeyler sizindir” diyorlar. Oranın güzelliğini bir kat daha güzelleştirecek ikramlarda bulunarak “Ğafûr, Rahîm olan Allah’ın ikramı olarak” diyorlar.³²⁵

2.1.3. Peygamberlerin Allah (cc)’ı Ğafur Olarak Vasıflandırması

(Nuh) dedi ki: “Gemiye binin! Onun yüzüp gitmesi de, durması da Allah’ın adıyladır. Şüphesiz ki Rabbim çok bağışlayan, pek esirgeyendir.” (11. Hud: 41)

Hz. Nuh (a.s.):

Hz. Nuh’un (a.s.) tufandan kurtuluşunun kendi planları, aygıtları ve çabalarıyla olmadığını yalnızca çok bağışlayıcı olan Rabbinin rahmetiyle gerçekleştiğini söyleyerek gösterdiği tevazu bir müminin gerçek bir karakteristiğidir. Allah’ın kulu, bir dünyalı olarak gereken araçların tümünü ittihaz edebilir, fakat hiçbir şekilde bu araçlara bel bağlamaz, (sonucu yalnızca onlardan olmaz). O başarısı için yalnızca Rabbine güvenir, çünkü bilir ki, O’nun tasdiki olmaksızın hiçbir araç benimsenemez, Allah’ın rahmet ve lütfunun yardımı olmaksızın hiçbir alet kullanılamaz ve hedefe varılamaz.³²⁶

Ayetteki; “ان ربي لغفور الرحيم” (muhabbattaki ki Rabbim, çok bağışlayıcı ve çok merhamet edicidir) buyruğu ile ilgili olarak şöyle bir soru sorulabilir: O vakit, Cenab-ı Hakk’ın imha etme ve kahrını, kudretini izhar etme zamanıdır. Dolayısıyla böyle söylenilmesi nasıl uygun düşer?

Cevap: Belki de, gemiye binen o topluluk, “Biz ilmimizin bereketiyle kurtulduk!” diye inanmış olabilirler. İşte bundan dolayı Allah Teâlâ, bu sözünü, onların kendilerini beğenmişliklerini gidermek istemiştir. Çünkü insan, çeşitli hatalardan ve şehvi duyguların karanlıklarından salim olamaz. O, daima Allah’ın yardımına, lütfuna

³²⁵ Kutub, XIII, 46.

³²⁶ Mevdûdî, II, 369.

ve ihsanına; suçlarına karşı merhametli, günahlarına karşı da çok bağışlayıcı olmasına muhtaçtır.³²⁷

Hz. Yusuf (a.s.):

(Bununla beraber) nefsimi temize çıkarmıyorum. Çünkü nefis aşırı şekilde kötülüğü emreder; Rabbim acıyıp korumuş başka. Şüphesiz Rabbim çok bağışlayan, pek esirgeyendir. (12. Yusuf: 53)

Seyyid Kutub bu ayetteki ifadelerin Züleyha'ya ait olduğu kanaatini taşımaktadır. Şöyle ki; bu ayetin tefsirinde şunları söylemektedir: kadının İslam dinine girip mümine olduğu son cümlelerden anlaşılmaktadır. Yusuf'a gıyabında hıyanet etmekten beri olduğunu açıklarken tamamen suçsuz olmadığını da itiraf ediyor. "Çünkü nefis, Rabbimin merhameti olmadıkça kötülüğü şiddetle emreder" diyor. Daha sonra, belki de Yusuf'a tabi olmak istediği için Allah'a iman ettiğini apaçık belirten bir cümle kullanıyor: "Şüphesiz Rabbim Ğafur'dur, Rahim'dir."³²⁸

Râzî ise bu ayette ki cümlelerin kime ait olduğu konusunu şöylece izah etmektedir:

Bil ki bu ayetin tefsiri, kendinden önceki ayetin tefsirindeki değişik manalara göre değişir. Çünkü biz eğer o sözün Hz. Yusuf'a ait olduğunu söyler isek, bu ifade ona ait olmuş olur. Yok, eğer onun, kadının sözünün devamı olduğunu kabul edersek, bu ifade de kadının sözünün devamı olmuş olur. Biz ayeti her iki ihtimale göre de tefsir ederiz.³²⁹

Hz. Yakub (a.s.):

(Oğulları) dediler ki: Ey babamız! (Allah'tan) bizim günahlarımızın affını dile! Çünkü biz gerçekten günahkârlar idik. (Ya'kub:) Sizin için Rabbimden af dileyeceğim. Çünkü O çok bağışlayan, pek esirgeyendir, dedi. (12. Yusuf: 97- 98)

Hz. Yusuf'un kardeşleri, o muhterem zat hakkında vaktiyle yapmış oldukları gayrı layık muameleden dolayı mahcubiyet hissetmiş aff-ı ilahiye muhtaç olduklarını anlamış bulunduklarından Yakup (a.s.)'un lütfuna iltica ederek, (dediler ki: "Ey

³²⁷ Râzî, XIII, 27.

³²⁸ Kutub, VIII, 428.

³²⁹ Râzî, XIII, 27.

babamız! Bizim günahlarımız hakkında istiğfarda bulun”) bizi af buyurmasını Cenab-ı Hak’tan niyaz et.

Hz. Yakup da oğullarının bu niyazlarına cevaben (dedi ki:) Ey kusurlarını muterif olan oğullarım! (sizin için Rabbimden mağfiret talebinde bulunacağım) tâ ki, sizlerin kusurlarını af buyursun, sizinle benim aramı dar-ı bekada ayırmasın. Deniliyor ki: Yakub (a.s.) derhal istiğfarda bulunmayıp da yakında istiğfarda bulunacağım demesi, o istiğfarı seher vaktine veya Cuma gecesine tehir edeceğinden dolayı idi. Çünkü o vakit, duaların bir icabet zamanıdır.³³⁰

Fakat Yakub’un, oğullarına karşı kalbi kırık, kendisinin affettiğine işaret etmekle birlikte Allah’ın affı için hemen dua etmedi.³³¹ Yusuf’la helalleştirinceye veya onun affını anlayıncaya kadar tehir etmişti. Çünkü mazlumin affı mağfiretin şartıdır.³³² Ayette geçen “sevfe” kelimesi uzak istikbal için kullanılır ki, duayı uzak istikbale atan bir insanın kalbinin kırık olduğundan şüphe edilmez.³³³

Hz. İbrahim (a.s.):

“Çünkü onlar (putlar), insanlardan birçoğunun sapmasına sebep oldular, Rabbim. Şimdi kim bana uyarsa o bendendir. Kim de bana karşı gelirse, artık sen gerçekten çok bağışlayan, pek esirgeyensin.” (14. İbrahim:36)

Ahiret azabı gelince İbrahim (a.s.): “benim yolumda, yürümeyenleri cezalandır” dememiş ve onlar hakkında: “Ya Rabbi sen bilirsin, sen af edici ve merhametlisin”, demiştir. İbrahim (a.s.)’in bu merhamet ve şefkat dileği sadece kendi evlatları için değil, bütün bir insan topluluğu içindi. Buna benzer bir başka örnek de Hud suresinde yer almaktadır. Melekler Lut kavminin sapık topluluğunu helak etmek üzere yola çıktıklarında İbrahim (a.s.) onlar için dua etmeye başlamıştır. *“...İbrahim, Lut kavmi konusunda bizimle tartışmalara girişti, çünkü o yumuşak huylu ve merhametli biriydi”* (11. Hud: 74-75) Aynı şekilde Hz. İsa (a.s.) da çok yumuşak kalpliydi. Hatta Allah ona, kendisine uyanların doru yoldan saptıklarını gösterdiğinde yine de onlar için dua edip

³³⁰ Râzî, III, 1607.

³³¹ Kur’an Yolu, III, 257.

³³² Kur’an Dili, IV, 2923.

³³³ Kutup, VIII, 477.

yalvaracaktır. “eğer onları azaplandırırsan, kuşkusuz onlar senin kullarıdır, eğer onları bağışlarsan, kuskusuz Aziz olan Hakîm olan da sensin” (5. Maide:118)³³⁴

Hiz. İbrahim kendisine karşı gelip isyan edenler hakkında, “*Sen çok bağışlayan, pek esirgeyensin*” diyerek onları Allah’ın af ve bağışına havale etmiştir.³³⁵ O, kendi neslinden baş kaldıranların yok olmasını istemiyor. Çabucak bir azabın gelip de onları helak etmesini arzulamıyor. Hatta azabı zikretmiyor bile. Bunun yerine onları Allah’ın affına ve mağfiretine havale ediyor. Bu isyan ve başkaldırma havasının üzerine bir rahmet ve mağfiret gölgesi seriyor.³³⁶

Büyük günahın affı meselesi

Daha sonra O “فمن تبعني فإنه مني” (Bundan sonra kim bana uyarsa, işte o bendendir) yani, (kim dinim ve inancım hususunda bana uyarsa, o bendendir, yani o bana son derece bağlılığından ve yakın oluşundan ötürü, sanki bir parçam gibidir.) “ومن عصاني” (kim de bana karşı gelirse) dinin dışına çıkmak suretiyle bana isyan ederse (sen ğafur ve rahimsin) ey Rabbim demiştir. Âlimlerimiz, bu ayeti, Hiz. İbrahim (a.s.)’in bu sözü, ümmetinden büyük günah sahipleri için olacak şefaati kastederek söylediğine delil getirmişlerdir. Bunun delili, “kim de bana karşı gelirse, sen ğafur ve rahimsin” ifadesinin o isyankâr kimseler için mağfiret ve rahmet istediği hususunda açık bir ifade oluşudur.

Buna göre biz diyoruz ki: O asiler ya kâfir idiler, ya değildiler. Kâfir olmaları ihtimali, şu iki açıdan batıldır:

a) Hiz. İbrahim (a.s.) bu ayetin başında, “Beni de, oğullarımı da putlara tapmaktan uzak tut” sözü ile kendisinin kâfirlerden uzak ve beri olduğunu bildirmiştir. Hem sonra onun, “Bundan sonra kim bana uyarsa, işte o bendendir” ifadesi, dolaylı olarak, dini de ona tabi olmayanların kendisinden olmadığına delalet etmektedir. Binaenaleyh o, onların işlerini düzeltmeye uğraşmaz.³³⁷

b) Ümmet-i Muhammed, kâfirlerin cezasını düşürmek için şefaatin söz konusu olmadığı hususunda ittifak etmişlerdir. Bu, söz konusu olmadığına göre, Hiz. İbrahim

³³⁴ Mevdûdî, II, 521.

³³⁵ Kur’an Yolu, III, 321.

³³⁶ Kutup, IX, 76.

³³⁷ Râzî, XIV, 22.

(a.s.)’in “Kim de bana karşı gelirse, sen ğafur ve rahimsin” ifadesinin, kâfirlerden olmayan, asi (günahkâr) ümmeti hakkında bir şefaata manasına olduğu sabit olmuş olur.

Hz. Muhammed (s.a.s.)’in şefaati:

Hz. İbrahim (a.s.)’in böyle bir şefaata yapacağı sabit olunca, şu sebeplerden ötürü, Hz. Muhammed (s.a.s.)’in de şefaata edeceği daha ehak olmuş olur:

a) Bu iki peygamber arasında, bir fark olduğunu söyleyen yoktur.

b) Bu şefaata makamı, makamların en yücesidir. Binaenaleyh eğer bu iş Hz. Muhammed için söz konusu olmadığı halde, Hz. İbrahim için söz konusu olacak olsa, hiç şüphesiz bu durum Hz. Muhammed (s.a.s.) için bir noksanlık olmuş olur.

c) Hz. Muhammed (s.a.s) Hak Teâlâ’nın, “İşte bunlar Allah’ın hidayet ettiği kimselerdir. Öyleyse sen de onların hidayetine uy” (5. Maide: 90) ve “Sonra, muvahhid olarak İbrahim’in dinine uy diye sana vahyettik” (16. Nahl:123) ayetlerinden ötürü, Hz. İbrahim’e uymakla emrolunmuştur. İşte bu, Hz. Muhammed’in de şefaata edeceği ve büyük günah sahiplerinden cezayı düşüreceği hususunda en uygun izahtır. Allah, en iyi bilendir.³³⁸

Hz. Musa (a.s.):

“Ey kavmim! Nedir bu hal? Ben sizi kurtuluşa çağırıyorum, siz beni ateşe çağırıyorsunuz. Siz beni, Allah’ı inkâr etmeye ve hiç tanımadığım nesneleri O’na ortak koşmaya çağırıyorsunuz. Ben ise sizi, azîz ve çok bağışlayan Allah’a davet ediyorum.” (40. Mümin: 41-42)

Firavun’un kavmi küfür üzere devam ederlerse azaptan kurtulmak olmayacağını beyanla beraber, Allah’ın rahmetinden ümitlerini kesmemelerine de işaret için Cenab-ı Hakkı “Ğaffar” sıfatıyla tavsif etmiştir. Yani “Siz her ne kadar küfür üzere ısrar ediyorsanız da eğer iman ederseniz Allah Teâlâ imanınız sebebiyle geçmiş günahlarınızı tamamen affeder” demekle imana teşvik etmiştir. Çünkü Cenab-ı Hak bir kimsenin bir dakika imanını sebebiyle seksen senelik günahını affeder.³³⁹ Onları Aziz ve Ğaffar olan Allah’a davet ediyor.³⁴⁰

³³⁸ Râzî, XIV, 23.

³³⁹ M. Vehbi, XII, 4979.

³⁴⁰ Kutup, XII, 531.

Ayetteki el-Ğaffar ism-i şerifi de, kişinin, uzun süreden beri küfürde ısrar etmiş olması sebebiyle, Allah'ın rahmetinden ümit kesmemesi gerektiğine; çünkü bu âlemin ilahı, her ne kadar mağlup edilemeyen bir Aziz; karşı konulamayan bir Kadir ise de, ne var ki O'nun bir anlık iman ile yetmiş senelik bir küfrü bağışlayan bir Ğaffar olduğuna bir işarettir.³⁴¹

Bilge müfessirler buradaki istifham edatının taaccüb anlamında olduğunu kabul ederler. Sanki şöyle diyor: “Şaşıyorum sizin halinize, ben sizi kurtuluşa, hayra davet ediyorum. Siz ise beni ateşe ve şerre çağırıyorsunuz.” “Ted’ûneni liekfüre billahi” (siz beni Allah’ı inkâra ve hakkında bilgim olmayan bir şeyi ona ortak koşmaya çağırıyorsunuz) yani siz beni Allah’ı inkâra ve rububiyyeti hakkında bilgim olmayana tapmaya çağırıyorsunuz ki, o da ilah değildir (burada reddolunan Firavun’un ilahlığıdır) ben ise sizi bir ve tek olan Allah’a ibadete, yani mağlup olmayan Aziz ve kulların günahları için Ğaffar olana davet ediyorum.³⁴²

Dedim ki: Rabbinizden mağfiret dileyin; çünkü O çok bağışlayıcıdır. (71. Nuh: 10)

Şirkten,³⁴³ küfürden ve günahlardan tevbe edin. Şüphesiz ki Rabbiniz, tevbeleri kabul eden ve merhametli olandır. Günahları bağışlar ve tevbeleri kabul eder.³⁴⁴ Halık-ı Azim (çok mağfiret buyurucudur.) tevbe eden kullarını affeder, onları dünyada da, âhirette de nimetlere, selamete kavuşturur.³⁴⁵

2.1.4. Cennete Girecek Olanların Allah (cc)’ı Ğafur Olarak Vasıflandırması

“(Cennette şöyle) derler: Bizden tasayı gideren Allah'a hamdolsun. Doğrusu Rabbiniz çok bağışlayan, çok nimet verendir.” (35. Fatır: 34)

Ayette anlatılmak istenen şudur: (Hamd O Allah’a olsun ki, bizden hüznü giderdi) bizi dünyanın acılarından ve kederlerinden kurtardı, bizi cehennem

³⁴¹ Râzî, XIX, 305.

³⁴² Sabuni, *Safvetü't- Tefasir*, III, 95.

³⁴³ Celaleyn, II, 238.

³⁴⁴ Sabuni, *Safvetü't- Tefasir*, III, 328; Hicazi, VI, 388.

³⁴⁵ Bilmen, VIII, 3849.

korkusundan halas etti, bizi böyle büyük bir rızk-ı ebediye nail buyurdu.³⁴⁶ O kendi bağış ve lütfu ile bizleri ikamet yurdu olan adn cennetlerine konuk etti.³⁴⁷

Burada cennetliklerin sözlerinin mazi fiille ifade edilmesi vukuunun kesinliğine işarettir. Hüzün kelimesi, insanı korkudan, hastalıktan, fakirlikten, ölümden, kıyametin dehşetinden cehennemin azabından vb. dolayı kederlendiren her şeyi ifade eder.³⁴⁸

2.2. MÜMİNLERİN ÖZELLİKLERİ OLARAK “İSTİĞFAR” VE MÜKÂFATLARI OLARAK “MAĞFİRET”

2.2.1. Müminlerin Özellikleri Olarak İstiğfarın, Kuranda Yer Alması

Sabreden, dürüst olan, huzurda boyun büken, hayra harcayan ve seher vaktinde Allah'tan bağış dileyenler (içindir). (3. Al-i İmran: 17)

Seher vakitlerinde de istiğfar ederlerdi. (51. Zariyat: 18)

“Müstağfirun”, “bağışlanma dileğinde bulunanlar” demektir. Kur'an-ı Kerim'de ve Hz. Peygamber'in hadislerine yüce Allah'ın bağışlamasının ne kadar geniş olduğuna sık sık değinilir, insanlar günahlardan “istiğfar” etmeye ve O'nun engin bağışından asla ümit kesmemeye çağrılır. “Eshar”, “sehr” ve “suhr” şeklinde de okunan “seher” kelimesinin çoğuludur. Seher şafaktan (fecir) önceki vakti ifade eder.³⁴⁹

Özellikle seher vakti denildi. Çünkü seher vakti ibadete kalkmak zordur. O saatte insanın gönlü saf ve temizdir. O esnada yapılan dua kabul olur.³⁵⁰

Seherde istiğfar etmek kemalat-ı insaniyeyi teşkil eden yüksek vasıflar cümlesinden kılınmıştır. Hülasa; Cennet'e müstahak olan muttakilerin, Rablerinden günahlarının mağfiretini ve nefislerinin Cehennem ateşinden muhafazasını isteyen ve belaya sabreden ve sözünde doğru söyleyen ve ibadet ve taat ve dua ile meşgul olan ve Allah'ın verdiği rızıktan muhtaç olanlara infak eden ve vakt-i seherde zamanını zayi

³⁴⁶ Bilmen, VI, 2906.

³⁴⁷ Hicazi, V, 179-180.

³⁴⁸ Sabuni, *Safvetü't- Tefasir*, II, 530.

³⁴⁹ *Kur'an Yolu*, I, 518.

³⁵⁰ Sabuni, *Safvetü't- Tefasir*, I, 259.

etmeyip, istiğfar eden kimseler olduğu bu ayetten müstefad olan fevaid cümlesindendir.³⁵¹

Allah kullarının içini dışını, ne yapıp ne işlediklerini görür. Zulmetlerin nura, gafletlerin şuhuda tahavvül etmek üzere bulunduğu o seher vakitlerinde istiğfar eyleyen kullarını gözetir.³⁵²

Taatlerin, kıymetçe en büyüğü şu iki şeydir:

a) Mal ile hizmet... Buna, Hz. Peygamber (s.a.s.) “Allah’ın mahlûkatına karşı şefkat etmek...” diye işaret etmiştir. Cenab-ı Hak bu hususu, “infak edenler” diye belirtmiştir.

b) İnsanın nefsi ile hizmeti... Buna da, Hz. Peygamber (s.a.s.), “Allah’ın emirlerine saygı duymak...” diye işaret etmiştir. Cenab-ı Hak bu hususu, “seherlerde Allah’tan mağfiret isteyenlerdir.” Buyruğu ile belirtmiştir.³⁵³

Yine onlar ki, bir kötülük yaptıklarında, ya da kendilerine zulmettiklerinde Allah’ı hatırlayıp günahlarından dolayı hemen tevbe-istiğfar ederler. Zaten günahları Allah’tan başka kim bağışlayabilir ki! Bir de onlar, işledikleri kötülüklerde, bile bile ısrar etmezler. (3. Al-i İmran: 135)

Bir kötülük veya kendilerine zulmetme manasında bir günah işlediklerinde hemen Allah’ı anar ve günahlarına tevbe ederler, yaptıklarında ısrar etmezler. Yarattığı insanın iyi hasletlerini ve zaaflarını çok iyi bilen yüce Allah, şefkat ve merhametinin gereği olarak günahkâr bir mümini –büyük günah dahi işlese- müminlerin safından çıkarmadığı gibi, Allah’ın huzurunda hesap vereceğini düşünerek yaptığına pişman olan, tevbe ve istiğfar eden kimseyi de cennete girecek takva sahiplerinin safından ayırmamıştır.³⁵⁴

(Ve) öyle cennete nail olacak (zatlar ki) hasbelbeşeriye zina,³⁵⁵ faiz, hırsızlık ve gıybet gibi, zararı başkasına dokunan büyük bir günah veya zararı başkasına dokunmayan küçük bir günah işlediklerinde Allah’ın azabını, itaat edenlerle isyan edenler için ahirette hazırlamış olduğu şeyleri ya da Allah’ı onun celal ve cemalini,

³⁵¹ M. Vehbi, II, 560.

³⁵² *Kur’an Dili*, VIII, 5468.

³⁵³ Râzî, VI, 204.

³⁵⁴ *Kur’an Yolu*, I, 673.

³⁵⁵ Bilmen, I, 459.

nimet ve bağışlamasını hatırlarlar. Allah'ı gazaplandıracak bir iş yaptıkları için de kendi nefislerini küçük görürler. Allah'a yönelip tevbe ederler. Çabuk pişmanlık duyar, tekrar geri dönmeyecek şekilde günahlardan temizlenirler.³⁵⁶

Yani Allah'ın azametini ve O'na isyan edenlere tehdidini hatırlarlar ve hemen gûnahtan el çekerler, tevbe ederler ve ona yönelirler.³⁵⁷

2.2.2. Müminlerin Mükâfatı Olarak Mağfiret

Kur'an'da birçok ayet-i kerime bu konuya dikkat çekmektedir. Ancak biz bunların birkaçını vermekle yetineceğiz:

“Rabbinizin bağışına ve takvâ sahipleri için hazırlanmış olup genişliği gökler ve yer kadar olan cennete koşun!”

“O takvâ sahipleri ki, bollukta da darlıkta da Allah için harcarlar; öfkelerini yutarlar ve insanları affederler. Allah da güzel davranışta bulunanları sever.”

“Yine onlar ki, bir kötülük yaptıklarında, ya da kendilerine zulmettiklerinde Allah'ı hatırlayıp günahlarından dolayı hemen tevbe-istiğfar ederler. Zaten günahları Allah'tan başka kim bağışlayabilir ki! Bir de onlar, işledikleri kötülüklerde, bile bile ısrar etmezler.”

“İşte onların mükâfatı, Rableri tarafından bağışlanma ve altlarından ırmaklar akan, içinde ebedî kalacakları cennetlerdir. Böyle amel edenlerin mükâfatı ne güzeldir!” (3. Al-i İmran: 133-136)

Ruhi olgunluk ve Allah'ın yardımı mertebelerine yükselenler işte bunlardır.³⁵⁸

Ehl-i sünnete göre her Müslüman, iman ile ölünce cennete girecektir. Ancak tevbe etmeksizin günahkâr olarak ölen Müslümanlar, meşiet-i ilahiyeye tabidirler. Cenab-ı Hak bunlardan dilediğini affeder. Şu kadar var ki; hangi şahsın afv-ı ilahiyeye mazhar olacağı kestirilemez.³⁵⁹

³⁵⁶ Hicazi, I, 335.

³⁵⁷ Sabuni, *Safvetü't- Tefasir*, I, 210-211.

³⁵⁸ Hicazi, I, 335.

³⁵⁹ Bilmen, I, 460.

Yüce Allah yukarıdaki özellikleri taşıyan takva sahibi müminlerin geçmiş günahlarını affedeceğini ve onları içinde ebedi kalacakları, zemininde ırmaklar akan cennetlere yerleştireceğini vaad etmektedir. Bu mükâfat onların amellerinin gereği değil Allah'ın onlara bir lütfu ve vadinin sonucudur.³⁶⁰

Yani övülen bu güzel sıfatlarla muttasıf olanların mükâfatı ve sevabı, geçmiş günahlarının bağışlanması ve ağaçlıklar arasında akan nehirleri bulunan cennetlerdir.³⁶¹

Derecât ile mağfiret; ecr-i azimi tefsir ve izah etmek için vârid olmuştur. Cihadı tafdil ve muharebeye teşvik için mücahitlerin mertebelerinin mürtefi' olduğu icmalen ve tafsilen beyan olunmuştur.³⁶² Mücahidleri bu derece medh, Cihaddan geri kalanlara üstünlüklerini, bu derece ısrarla beyan... Ruhların şiddetle arzuladığı o büyük mükâfatları, o üstün dereceleri bu derece parlak bir şekilde takdim... Mağfiret-i ilâhiyenin hudutsuzluğunu, hata ve günahlara karşı ilahi merhametin genişliğini bu derece cömertçe hatırlatmadır.³⁶³

Allah mücahidîni pek büyük bir ecr ile cihada gitmeyenlere üstün kılmıştır ki bu ecirde mücahidîn beyninde alesseviyye bir mertebe değil “derecatın minhu ve mağfireten ve rahmet” Allah'tan birçok dereceler ve mağfiret-ü rahmet olmak suretiyledir. Ve derecat-ı mücahidin müteaddid ve mütefazıldır ve bu ecirlerin içinde Allah'ın büyük bir mağfiret ve rahmeti de vardır. Bu sayede geçmiş günahlar da bu ecr-ü derecatı noksanlaştırmayacaktır.³⁶⁴

“Allah, iman eden ve iyi şeyler yapanlara söz vermiştir; onlara bağışlama ve büyük mükâfat vardır.” (5. Maide: 9)

Ayette geçen “لهم درجات” deki “lam” istihkak içindir. Yani dereceler onlara müstahaktır. “derecatün”ün tenvinini ise ta'zim içindir. Çünkü dereceler çeşitlidirler.³⁶⁵

O her amele Habîr olan Allah,³⁶⁶ itaatkâr müminlere âhirette günahlarının bağışlanması ve büyük mükâfat yani cennet sözü vermiştir.³⁶⁷ Hicazi bu ecrin miktarını ve mahiyetini Allah'tan başkasının bilemeyeceği kanaatindedir.³⁶⁸

³⁶⁰ Kur'an Yolu, I, 674.

³⁶¹ Sabuni, *Safvetü't- Tefasir*, I, 211.

³⁶² M. Vehbi, III, 1020.

³⁶³ Kutup, III, 406.

³⁶⁴ Kur'an Dili, II, 1435-1436.

³⁶⁵ Hicazi, IX, 263.

Müminin sıfatı, Allah anıldığı zaman kalbi titreyen yani ondan korkan müminin gerçekliğidir ki, Allah anıldığı zaman kalbi titreyip hemen emirlerini yapar ve yasakladıklarını terk eder. Şu ayetlerde buyrulduğu gibi: “*Yine onlar ki, bir kötülük yaptıklarında, ya da kendilerine zulmettiklerinde Allah'ı hatırlayıp günahlarından dolayı hemen tevbe-istiğfar ederler...*” (3. Al-i İmran:135), “*Rabbinin makamından korkan ve nefsinin kötü arzularından uzaklaştıran için ise şüphesiz cennet yegâne barınaktır.*”(79. Naziat: 40)³⁶⁹

Ayetin zahiri hakkında cumhurun görüşü şudur ki; “derecat”tan maksat cennet mertebeleri ve menzilleridir. Oranın dereceleri de amellerle orantılıdır. “rızk-ı kerim”den maksat ise cennet yiyecekleri ve içecekleridir. “Kerim” kötü özellikleri kaldırmayı gerektiren bir sıfattır.³⁷⁰

Ancak (musibetlere) sabredip güzel iş yapanlar böyle değildir. İşte onlar için bir bağış ve bir büyük mükâfat vardır. (11. Hud:11)

Bu ayetin üstündeki birkaç ayet peş peşe insanların başına gelen sıkıntıları ve güzellikleri bahsetmektedir. Ardından insanların bu durumlara karşılık tavırlarıyla ayetler sonlandırılmaktadır. Rahmetin ardından gelen sıkıntı dolayısıyla ümitsizlik ve nankörlüğe; sıkıntının ardından gelen nimetten sonra ise iftihar ve gurura kapıldıkları belirtilmektedir. Ancak sabreden ve salih amel işleyenler istisna edilmiştir. Onlar için mağfiret ve büyük mükâfat vaat edilmiştir.³⁷¹

2.2.3. Müminlere Mağfiretin Vaat Edilmesi

Kur'an'ın, dolayısıyla İslâm'ın asıl amacı insanlara doğru yolu göstermek, dünyada bütün insanlık için Örnek olacak bir topluluk yetiştirmek, onlar sayesinde erdem topluluğunun dünya görüşünü ve hayat düzenini insanlığa sunmak ve hür iradeleriyle ona tabi olmalarını, onların izlediği yolu izlemelerini teşvik etmektir.³⁷²

³⁶⁶ Kur'an Dili, III, 1594.

³⁶⁷ Sabuni, *Safvetü't- Tefasir*, I, 304.

³⁶⁸ Hicazi, II, 32.

³⁶⁹ İbni Kesîr, İmam el- Celil el- Hafız İmadü'd- Din Ebi'l- Fida İsmail ibn. Kesir ed- Dimeşkî (ö. H- 774) *Tefsiru'l- Kur'ani'l- Azim*, Thk: heyet. Kurtuba Yayınları, Kahire 2006, VII, 14.

³⁷⁰ Seâlibi, III, 113.

³⁷¹ Zemahşerî, III, 186.

³⁷² Kur'an Yolu, V, 83.

Şeytan sizi fakirlikle korkutur ve size cimriliği telkin eder. Allah ise size katından bir mağfiret ve bir lütuf va'd eder. Allah herşeyi ihata eden ve her şeyi bilendir. (2. Bakara: 268)

Muhammed Allah'ın elçisidir. Beraberinde bulunanlar da kâfirlere karşı çetin, kendi aralarında merhametlidirler. Onları rükûya varırken, secde ederken görürsün. Allah'tan lütuf ve rıza isterler. Onların nişanları yüzlerindeki secde izidir. Bu, onların Tevrat'taki vasıflarıdır. İncil'deki vasıfları da şöyledir: Onlar filizini yarıp çıkarmış, gittikçe onu kuvvetlendirerek kalınlaşmış, gövdesi üzerine dikilmiş bir ekine benzerler ki bu, ekicilerin de hoşuna gider. Allah böylece onları çoğaltıp kuvvetlendirmekle kâfirleri öfkeler. Allah onlardan inanıp iyi işler yapanlara mağfiret ve büyük mükâfat vâ'etmiştir. (48. Fetih: 29)

Fetih suresinde geçen bu ayette bahsedilenler, özellikle Rasûlullah'ın müjdesiyle cennet kendileri için kesinleşen on kişi ki, onlar Rasûlullah'ın kendilerine haber vermesiyle aleyhlerinde cereyan eden fitneler ve olaylar açısından onlar örnek şahsiyetlerdir.³⁷³

Hakikî müminler gerek bütün Ashâb-ı Kiram hakkında ve gerek diğer Müslüman zümreleri hakkında daima hürmet ve muhabbet beslerler. Onların aralarında insanlık hali bazı hoş olmayan hâdiseler vuku bulmuş olsa da onlar birer ictihad hatasından ibaret bulunmuş olacağı için yine hepsinin şanının yüceliği korunmuştur, hepsi de ilâhî lütfa mazhar olacaktır.³⁷⁴

Bu vaad, her zaman ve mekânda salih amel işleyen herkes için geçerlidir.³⁷⁵

İbni Aşur şöyle der: “minhüm” deki “min” harf-i cerinin cinsi beyan için olması caiz olduğu gibi ki, bunun kullanımı çoktur. Mananın zahirine göre min-i teb'iz olması da caizdir. Çünkü cennetin ve mağfiretin va'di o anda Rasûlullah'la beraber olan sahabeleri kapsadığı gibi sonradan gelip de onun yolunda olacakları da kapsar. Bazen de “min” sakındırma içindir. Böyle olması onların tamamının mağfiret edilmesine aykırı değildir. Zira onların tamamı iman eden ve salih amel işleyenlerdir.³⁷⁶

³⁷³ Kurtubî, *el- Câmi'*, XIX, 351.

³⁷⁴ Bilmen, VII, 3441-3442.

³⁷⁵ Hicazi, V, 604.

³⁷⁶ İ. Aşur, XXVI, 211; Taberi, XXI, 334.

Allah'ın va'di haktır ve gerçektir, dönülmez ve değiştirilmez. Sahabelerin izini takip eden herkes onların hükmündedir. Sahabelerin bu ümmetten kendilerine kavuşamayan herkese karşı bir faziletleri, öncelikleri ve kemalleri vardır. Allah onlardan, onlar da Allah'tan razı olmuşlardır. Firdevs cennetleri onların varacağı yer kılınmıştır.³⁷⁷

2.3. ALLAH (CC)'IN BAĞIŞLAMASI

2.3.1. Allah (cc)'ın Dilediğini Bağışlayacağı, Dilediğine Azap Edeceği

“Göklerde ve yerdekilerin hepsi Allah'ındır. İçinizdekileri açığa vursanız da gizleseniz de Allah ondan dolayı sizi hesaba çekecektir, sonra dilediğini affeder, dilediğine de azap eder. Allah her şeye kadirdir.” (2. Bakara: 284)

İbnu Ömer radiyallahu anhüma anlatıyor: “Bir adam bana: “(Kıyamet günü Allah'ın kişiye hususi) hitabı hakkında ne işittin?” diye sordu. Şu cevabı verdim:

“Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'ın: “Mü'min Rabbine yaklaştırılır. Öyle ki, (Allah onun) üzerine himayesini indirir ve günahlarını itiraf ettirir. Ona sorar: “Şu şu günahlarını biliyor musun?” Mü'min kul, iki kere: “Evet, ey Rabbim, biliyorum!” der. Rab Teâlâ da: “Dünyada iken bunları örterek seni teşhir etmemiştim. Bugün de onları senden affediyorum!” buyurur. Sonra ona hasenât defteri verilir.³⁷⁸

Bu âyeti kerime, Allah'ın saltanatının genişliğini gösteriyor. Cenab'ı Hakkın bütün âlemlerde meydana gelen olayları bildiğini ve bunlara kadîr olduğunu bildirerek insanlığı uyanmaya davet buyuruyor. Şöyle ki: (Göklerde olanlar da, yerde bulunanlar da bütün Allah'ındır.) yani: Göklerde, yerlerde, bunların içinde ve dışındaki bütün varlıklar da tamamen Allah Teâlâ'nın yaratıklarıdır, onun mülkünde ve tasarrufundadırlar. Bunlarda başkasının ortaklığı yoktur. (Ve siz nefsinizde olanları açıklasanız da veya gizleseniz de Allah Teâlâ sizi onunla hesaba çekecektir.) Güzel düşünenler bunun mükâfatını görecekları gibi çirkin düşünenler de bunun cezasını göreceklardır. Fakat bir insan, kasdı, arzusu, tasdiki olmaksızın kalbine gelen şeytanî

³⁷⁷ İ. Kesir, XIII, 135.

³⁷⁸ Buhârî, Ebu Abdillâh Muhammed b. İsmail b. İbrahim b. el- Muğîre el- Cûfî el- Buhârî (194- 256/810- 869), el- Câmîu's- Sahîh, Dâru Tavkî'n- Necât, Beyrut ts. Edeb 60, VIII, 20.

vesveselerden, kuruntulardan dolayı sorumlu olmaz. Çünkü bunlardan kalbi kurtarmak insanın kudreti dışındadır. Teklif ise insanın gücüne, kudretine maksat ve tasdikine göredir. (Artık) Cenâb-ı Hak, (dilediği kimseyi) lütuf ve keremi ile (mağfiret eder) onun günahlarını affeder ve gizler (dilediğine de) ilâhî adaleti ve menfaat ve hikmet gereği olarak (azab eder) suçuna göre cezalandırır.³⁷⁹

Kur'an'ın üstün ve şerefli ifadesinden anlaşılan şudur: Kalbinizde yerleşip sabitleşmiş olan sevgi, nefret, şahit olduğun şeyi gizlemek, iyilik ve kötülüğe niyet etmek gibi huylardan Ötürü hesaba çekilirsiniz. Ama gönülden geçen kuruntu ve vesveselere gelince, eğer bunlara uygun davranışlarda bulunursanız, bunlardan dolayı hesaba çekilirsiniz. Yok, bunları kalbinizden çıkarıp atar ve başka şeylerle uğraşırsanız, bunlardan dolayı hesaba çekilmezsiniz. Bunlar, birden bire kalpten çıkarılıp atılması mümkün olmayan şeylerdir. *“Allah kişiye ancak gücünün yeteceği kadar yük yükler!”* (2. Bakara: 285) ayeti bunu neshetmemiş, aksine açıklığa kavuşturmuştur.³⁸⁰

Kurtubi bu ayet hakkında dört ana görüş olduğunu ifade eder:

1. Bu ayet mensuhtur. İbni Abbas, İbni Mes'ud, Hz. Aişe... ve tabiinden bir gurup bu görüştedir.
2. Bu ayet muhkem ve mahsustur. Hususiliği Müslümanlığını gizleyenleredir. İbni Abbas, İkrime, Şa'bi ve Mücahid bu görüştedir.
3. Bu ayet kalplerde dönüp dolaşan şek ve yakın hakkındadır. Mücahid'in bir görüşü bu yöndedir.
4. Bu ayet muhkemdir, umumidir ve mensuh değildir.

Bu dört görüşü açıkladıktan sonra kendi görüşünü şöylece ifade eder: “Biz deriz ki, bu ayet; boşanma, köle azat etme ve alış- veriş gibi hükmü onu açıktan söylemeyi gerektirmeyen şeyler gibi dünya hükümlerine dairdir. Ayette zikredilen kulun ahirette kendisiyle Allah arasında muahaze olacağı şeydir.”³⁸¹

Ebu Hayyan buradaki durumu şöylece izah etmiştir. “Gizlemek ve açığa çıkarmak hali Allah açısından eşittir. Yani O iki halde de bilir.”³⁸² Bu ayette Allah

³⁷⁹ Bilmen, I, 310-311.

³⁸⁰ Hicazi, I, 238.

³⁸¹ Kurtubî, el- Câmi', IV, 486-487.

³⁸² Ebu Hayyan, II, 375.

Teâlâ, bağışlanma ve bağışlanmama durumlarını özetle ifade etmiştir ki, müminler havf ve recâ ortasında olsunlar.³⁸³

Bu ayette geçen “Allah dilediğini bağışlar”dan kasıt kimlerdir? Allah kimleri bağışlayacağını açıklamıştır? Onlar tevbe edenler ve Allah’a sığınanlardır ki, Allah Teâlâ onlar hakkında şöyle buyurmuştur: “...Ancak tevbe eden, iman eden ve salih amel işleyenler hariç Allah onların kötülüklerini iyiliklere çevirir. Allah Ğafur ve Rahimdir.” (25. Furkan: 70)³⁸⁴

2.3.2. Allah (cc)’ın Bazı Şartlara Bağlı Olarak Bağışlaması

a) Bir başkasını bağışlamak, bağışlanma sebebi olarak gösterilir:

İçinizden faziletli ve servet sahibi kimseler akrabaya, yoksullara, Allah yolunda göç edenlere (mallarından) vermeyeceklerine yemin etmesinler; bağışlasınlar; feragat göstereyin. Allah'ın sizi bağışlamasını arzulamaz mısınız? Allah çok bağışlayandır, çok merhametlidir. (24. Nur: 22)

Bu ayet, üzerindeki “...şeytanın adımlarına uymayın.” ayetine atıftır. Burada husus’un umum’a atfı vardır.³⁸⁵ “Hiç kimseye iyilik yapmayacağınıza dair yemin etmeyin” demektir.³⁸⁶

Fazilet, ihsan ve zenginlik sahipleri akrabaya, miskinlere, Allah rızası için hicret edenlere mal vermeyeceklerine yemin etmesinler, kendilerine karşı işlenenleri affetsinler. Kötülükleri bağışlasınlar. Sizin size karşı yapılan kötülükleri bağışlamanız sebebiyle Allah’ın sizi bağışlamasını istemez misiniz? Allah, itaat eden günahkârlara karşı mağfireti en geniş olandır.³⁸⁷

Bu ayetin nüzul sebebiyle alakalı en meşhur rivayet şudur ki, bu ayet Hz. Ebu Bekir ile Mistah b. Üsase kıssası hakkında nazil olmuştur. Mistah Hz. Ebu Bekir’in halasının kızının oğlu idi ve Bedir’e katılan muhacirlerdendi ve miskinlerdendi. Hz. Ebu Bekir ona miskinliği ve akrabılığı sebebiyle infakta bulunurdu. Ne zaman ki, bu ifk

³⁸³ İ. Aşur, III, 130.

³⁸⁴ Muhammed Mütevellî eş- Şa’ravî, *Tefsiru’s- Şa’ravî*, Ezher İslam Araştırmalar Grubu Genel Yayınları, Kahire 1991, II, 1235.

³⁸⁵ İbni Aşur, XVIII, 188.

³⁸⁶ Hikmet b.Beşir b. Yasin, *Et- Tefsiru’s- Sahih*, Daru’l- Mâsir Yayınları, Medine 1999, III, 457.

³⁸⁷ Züheyli, s. 353.

hadisesi oldu ve Mistah bu konudaki sözünü söyledi, Hz. Ebu Bekir ona daha infakta bulunmayacağına ve onu asla bir fayda ile faydalandırmayacağına yemin etti. Mistah geldi ve özür diledi ve dedi ki, ben Hassan'ın meclisinde oturuyordum, dinliyordum ama konuşmuyordum. Bunun üzerine Hz. Ebu Bekir: “Şüphesiz ki, güldün ve konuşulanlara ortak oldun.” Dedi. Bunun üzerine bu ayet nazil oldu.³⁸⁸

Yukarıda (11. âyet) geçen iftiranın başını Abdullah b. Übey çekmiş, bir iki kişi de bu çirkin iftiranın yayılmasına sebep olmuşlardı.³⁸⁹ Mistah onlardan biriydi. Ama aynı zamanda muhacirlerdendi ve Rasûlullah'la birlikte Bedir'e katılanlardandı. Onun cürmü ifk hadisesinin yayılmasını sağlayanlardan olmaktı.³⁹⁰

Lakin Allah Teâlâ Hz. Ebu Bekir gibilerin Mistah gibilerini cezalandırmaktan vazgeçmeleri ve yeniden onlara infakta bulunmaya devam etmeleri için şöyle buyurdu: “Allah'ın sizi bağışlamasını istemez misiniz?” Bunun üzerine Hz. Ebu Bekir: “Allah'a yemin olsun ki, ben mutlaka Allah'ın beni bağışlamasını isterim” dedi ve tekrar Mistah'a infakta bulunmaya başladı.³⁹¹

b) Kötülükten sonra iyilik yapmak bağışlanma sebebidir.

Asânı at! Musa (asâyı atıp) onu yılan gibi deprenir görünce dönüp arkasına bakmadan kaçtı. (Kendisine dedik ki): Ey Musa! Korkma; çünkü benim huzurumda peygamberler korkmaz. Ancak, kim haksızlık eder, sonra, işlediği kötülük yerine iyilik yaparsa, bilsin ki ben (ona karşı da) çok bağışlayıcıyım, çok merhamet sahibiyim. (27. Neml: 10-11)

Hz. Ebu Zerr radiyallahu anh anlatıyor: “Resûlullâh aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki:

“Her nerede olursan ol Allah'tan ittikâ et ve kötülüğün arkasından iyilik yap, bu onu yok eder. İnsanlara iyi ahlakla muamele et.”³⁹²

Burada geçen kötülük yerine yapılacak olan iyilikten kasıt tevbedir.³⁹³ Ancak kendisine veya başkasına günahla zulmeden korkar, sonra günahına tevbe eder ve kötü

³⁸⁸ Kurtubî, *el- Câmi'*, XV, 179.

³⁸⁹ *Kur'an Yolu*, IV, 63.

³⁹⁰ Taberi, XVII, 223.

³⁹¹ Taberi, XVII, 224; Suyuti, X, 704; Zemahşerî, IV, 279; Ebus Suud, VI, 165; Ebu Hayyan, VI, 404.

³⁹² Tirmizî, Birr 55, (1987) s. 332.

³⁹³ Celaleyn, II, 75; Taberi, XVIII, 20; Hareri, XX, 388.

amelini iyi amelle değiştirirse Allah (c.c.) onun tevbesini kabul eder. Zira O tevbe eden ve O'na yönelenler için mağfireti çok rahmeti geniş olandır.³⁹⁴

Âyet genel olarak, haksızlık ettikten sonra pişman olup tövbe eden kimselerin günahlarının bağışlanacağına, özel olarak da gençliğinde bir Mısırlıyı kaza sonucu öldürmüş olan Hz. Musa'nın bağışlanacağına işaret etmektedir.³⁹⁵

Bazı müfessirlerin beyanına göre bu âyeti kerime, Musa Aleyhisselâm'a diğer bir bakımdan da teselli verici olup onun korkusunu gidermektedir. şöyle ki: Hz. Musa, vaktiyle bir kıptiye sille vurup bir kaza eseri olarak onun ölümüne sebebiyet vermişti. Bunu bir zulüm telâkki ederek korkmuş, hemen af dileğinde bulunmuştu. İşte bu hâdiseden dolayı da artık korkuya lüzum kalmadığına işaret buyrulmuştur.³⁹⁶

c) Peygambere uymak bağışlanma sebebidir.

De ki: "Allah'ı seviyorsanız bana uyun. Allah da sizi sevsin ve günahlarınızı bağışlasın. Allah affeder ve merhamet eder". (3. Al-i İmran: 31)

Terhibden teręibe intikal etmek Kur'an'ın âdetidir.³⁹⁷ Bu ayet-i kerime, Cenab'ı Hakka itaat ve muhabbetin ve onun rahmet ve mağfiretine nailiyetin ancak onun muhterem peygamberine uymak suretiyle tahakkuk ve tecelli edeceğini göstermektedir.³⁹⁸

Gerçek dost sevgilisini tanımaya, onun emir ve yasaklarını bilip öğrenmeye can atar ki, emirlerine uyarak ve yasaklarından kaçınarak ona yaklaşma imkânı bulabilsin.

Yani Onlara de ki: "Kur'an-ı Kerim'e tabi olarak Allah'a ve Snnetine uyarak, çizdiği yolda giderek, yaptıklarını aynen yaparak Allah'ın Resulüne itaat edin!"³⁹⁹

Birçok âyette genel olarak peygamberlerin, özel olarak da son dinin tebliğcisi Hz. Muhammed'in bildirdiklerine teslimiyet gösterip uymanın önemi vurgulanmıştır. (Bakara-143) Burada da Peygamber'e ittibâ (uyma) Allah sevgisinin ayrılmaz bir parçası olarak nitelenmiş, Peygamber'in gösterdiği yolu gönülden benimsemeyen kişinin

³⁹⁴ Züheyli, s. 378; Muhammed Esed (1900-1992), *The Message Of The Quran (Kur'an Mesajı)*, (ev: Cahit Koytak, Ahmet Ertürk), İşaret Yayınları, İstanbul 2002, s. 947, 58 nolu dipnot.

³⁹⁵ *Kur'an Yolu*, IV, 185.

³⁹⁶ Bilmen, V, 2523.

³⁹⁷ İbni Aşur, III, 224.

³⁹⁸ Bilmen, I, 352.

³⁹⁹ Hicazi, I, 270.

Allah'ı sevdiğini iddia edemeyeceği belirtilmiştir. Ayrıca Resûlullah'a uyma iradesinin ortaya konması, Allah'ın sevgisine ve mağfiretine mazhar olmanın ön şartı sayılmıştır. Sadece “elçi” sıfatını taşıyan temsilciyi dahi tanımamanın onu yollayan makamı tanımama anlamına geleceği malûmdur. Hz. Muhammed ise, dar anlamıyla bir elçi olmaktan öteye Şâri' (din sahibi, yüce Allah) tarafından Kur'an'ı açıklama ve bu çerçevede Kur'an'da özel düzenlemeye tâbi tutulmamış hususlarda bağlayıcı bildirimlerde bulunma yetkisiyle donatılmıştır.⁴⁰⁰

d) Allah'ın kitabını okumak, namazı kılmak ve kendilerine verilen rızıktan (Allah için) gizli ve açık sarf etmek bağışlanma sebebidir.

İnsanlar, yerde yürüyenler ve davarlar da böyle türlü türlü renktedirler. Allah'ın kulları arasında O'ndan korkan, ancak bilginlerdir. Doğrusu Allah güçlüdür, bağışlayandır. Allah'ın kitabını okuyanlar, namazı kılanlar ve kendilerine verdiğimiz rızıktan (Allah için) gizli ve açık sarf edenler, asla zarara uğramayacak bir kazanç umabilirler. Çünkü Allah, onların mükâfatlarını tam öder ve lütfundan onlara fazlasını da verir. Şüphesiz O, çok bağışlayan, şükürün karşılığını bol bol verendir. (35. Fatır: 28-30)

Hz. Ebü Hüreyre (r.a.) anlatıyor: “Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in şöyle söylediğini işittim:

“Sizden birinizin kapısının önünden bir nehir aksa ve bu nehirde hergün beş kere yıkansa, acaba üzerinde hiç kir kalır mı, ne dersiniz?”

“Bu hal, dediler, onun kirlerinden hiçbir şey bırakmaz!” Aleyhissalâtu vesselâm:

“İşte bu, beş vakit namazın misalidir. Allah onlar sayesinde bütün hataları siler” buyurdu.”⁴⁰¹

Âyette “haşyet” kökünden gelen ve “büyüklüğü karşısında heyecan duyarlar” diye çevirdiğimiz kelime burada, “büyüklük karşısında duyulan heyecan ve korku, zarar görmekten değil, hakkını verememekten kaynaklanan endişe” manasına gelmektedir.⁴⁰²

⁴⁰⁰ Kur'an Yolu, I, 542.

⁴⁰¹ Buhâri, Mevâkîf 6, I, 112.

⁴⁰² Kur'an Yolu, IV, 465.

Şüphe yok ki, Allah galiptir. Her şeye kadirdir. Ve o merhametli mabûd (yarlıgayıcıdır) kusurlarını bilip tövbe edip istiğfar eden kullarını af eder, onları cezalandırmaz.⁴⁰³

Allah azîz bir ğafur'dur. Yalnız bir ğafur değil, azir bir ğafur'dur. Sade bir ğafur olsa idi, onu bilmek belki nazlanmağa, mağrur olmağa, hiç korkusuz, ümit bağlamağa sebep olabilirdi. Fakat Allah yalnız ğafur- rahim değil, aziz, hiçbir sebeple mağlup olmayan, hiçbir kanunu altına alınmak ihtimali bulunmayan, dilediğini dilediği anda kahr-u tedmir (yok etmek, mahvetmek, tepelemek, perişan etmek⁴⁰⁴) eden, çok kuvvetli, çok azametli, galip, kahhar bir ğafurdur. Bununla beraber, ulemanın saygısı, haşyeti, korkusu ne kadar yüksek olursa, ümidi de o nispette çok olacağı unutulmamalıdır.⁴⁰⁵

e) Allah'tan korkmak ve peygambere inanmak mağfiret sebebidir.

Ey iman edenler! Allah'tan korkun ve Peygamberine inanın ki O, size rahmetinden iki kat versin ve size ışığında yürüyeceğiniz bir nûr lûtfetsin; sizi bağışlasın. Allah, çok bağışlayan, çok esirgeyendir. (57. Hadid: 28)

Allah'ın size emrettikleri ve yasakladıkları konusunda Allah'tan korkun⁴⁰⁶ Ebu Hüreyre (r.a.) anlatıyor: “Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki: “Bir adam vardı, (günah işleyerek nefesine zulmetmekte) çok ileri idi. Ölüm gelip çatinca oğullarına dedi ki: “Ben ölünce, cesedimi yakın, külümü iyice ezin ve rüzgârın önünde saçın. Allah'a yemin olsun, eğer Rabbim beni bir yakalarsa hiç kimseye vermediği azabı verir!”

Ölünce, bu söylediği ona yapıldı. Allah da arz'a emrederek:

“Sende ondan ne varsa bana toplayıver!” dedi. Arz da topladı. Adam ayakta duruyordu. “Sen böyle bir vasiyeti niye yaptın?” diye Rabb Teâlâ sordu.

“Senden korktuğum için ey Rabbim!” cevabını verdi. Allah Teâlâ Hazretleri bu cevap üzerine onu affetti.”⁴⁰⁷ Kur'an'da “iman edenler”den kasıt genelde Hz. Muhammed'e inananlardır. Fakat burada bir önceki ayetin Hz. İsa'ya inananlardan bahsetmesi bu ayetinde onlara hitap ettiği ihtimalini ortaya çıkarıyor. Bu durumda ayet

⁴⁰³ Bilmen, s. 2902.

⁴⁰⁴ Kur'an Dili, X, 686.

⁴⁰⁵ Kur'an Dili, VI, 3991.

⁴⁰⁶ Züheyli, s. 542.

⁴⁰⁷ Buhâri, Tevhid 35.

Hristiyanların Hz. Muhammed'e de iman etmesini istemiş olur. Eğer iman edenlerden anlaşılan genel mana kasıt ise, o zaman da İslam milletine amellerinin mükâfatının iki kat olacağı müjdesi var demektir.⁴⁰⁸

Bu ayette geçen, iman edenler; bazılarına göre Ehl-i Kitap, bazılarına göre ise bu ümmetten inananlardır.⁴⁰⁹ Taberi'nin, İbni Abbas ve Dahhak'tan naklettiğine göre Ehl-i Kitap'tır.⁴¹⁰ Sizi bağışlasın derken önceden olan küfrünüzü ve günahlarınızı⁴¹¹ demektir.

f) Kendi eş ve çocuklarını bağışlamak mağfiret sebebidir.

“Ey iman edenler! Eşlerinizden ve çocuklarınızdan size düşman olanlar da vardır. Onlardan sakının. Ama affeder, kusurlarını başlarına kakmaz, kusurlarını örterseniz, bilin ki, Allah çok bağışlayan, çok esirgeyendir.” (64. Teğabun: 14)

Bu ayette bahsedilenler, Mekke halkından Müslüman olan kimselerdir. Bunlar, Mekke'yi terk edip Medine'ye Rasûlüllah'ın yanına gitmek istemişlerdir. Fakat hanımları ve çocukları, onların kendilerini bırakarak Rasûlüllah'ın yanına gitmelerine engel olmuşlardır. Daha sonra bunlar, hicret edip Rasûlüllah'ın yanına geldiklerinde, daha önce hicret eden müminlerin dini yönden bilgi sahibi olduklarını görmüşler ve hanımlarını ve çocuklarını cezalandırmak istemişler ve bunun üzerine Allah Teâlâ bu âyeti indirmiştir.⁴¹²

Râzî 'ye göre ayet umumidir.⁴¹³ Ve eğer affederseniz yani affetmek hakkınız olup tarafınızdan affi mümkün olan suçlarını bağışlarsanız -ki bunlar, size karşı yapılan ve başkalarını ilgilendirmeyen dünya işleriyle alakalı yahut da dinî konularda olup da tevbe ettikleri suçlardır- affeder yüzlerine vurmaz, başlarına kakmaz ve ayıplarını, eksikliklerini örter, müsamaha gösterirseniz, şüphesiz Allah da gafurdur rahîmdir. O da sizin günahlarınızı rahmetiyle bağışlar.⁴¹⁴

g) Birden fazla evli olan erkeklerin adil davranmaları ve günden günden sakınmaları bağışlanma sebebidir.

⁴⁰⁸ İbni Aşur, XXVII, 427.

⁴⁰⁹ Sealibi, V, 395.

⁴¹⁰ Taberi, XXII, 434; Kurtubî, *el- Câmi'*, XX, 276; Suyuti, XIV, 294; Zemahşerî, VI, 53; Bağavi, VIII, 44.

⁴¹¹ Zemahşerî, VI, 53; Ebussuud, VIII, 214; Ebu Hayyan, VIII, 227.

⁴¹² Taberi, XXIII, 14; Suyuti, XIV, 517.

⁴¹³ Râzî, XXX, 27.

⁴¹⁴ *Kur'an Dili*, VII, 5037.

“Üzerine düşüp uğraşsanız da kadınlar arasında âdil davranmaya güç yetiremezsiniz; bâri birisine tamamen kapılıp da diğerini askıya alınmış gibi bırakmayın. Eğer arayı düzeltir, günahıtan sakınırsanız Allah şüphesiz çok bağışlayıcı ve esirgeyicidir.” (4. Nisa: 129)

Sûrenin başında (3. âyet), eşler arasında âdil davranmamaktan korkan kimselere bir kadınla yetinmeleri tavsiye edilmişti. Burada ne kadar istense, üzerine düşülse, gayret edilse de birden fazla eş arasında her yönden âdil davranmanın mümkün olmadığı açık ve kesin bir ifadeyle dile getirilmiştir. Bu gerçek karşısında beklenirdi ki birden fazla kadınla evlenmek yasaklansın. Ancak Allah Teâlâ zaruretleri, mübrem ihtiyaçları, fevkalâde halleri bildiği İçin bunu yasaklamadı; kullarının uygulamada zorlanacakları bir yasak hükmü koymak yerine, iki alternatifli bir tavsiye ile yetindi:

a) Tek hanımla evli olanlar -bir zaruret bulunmadıkça- bununla yetinmelidirler. Çünkü Allah ilgili âyetlerde adalet ve hakkaniyete vurgu yapmaktadır. Oysa erkekler birden fazla kadınla evlenmeleri halinde haksızlıklar olacak ve bundan dolayı günaha girebileceklerdir,

b) Âyetin tefsirinde açıklanan zaruretler neticesinde birden fazla kadınla evli bulunan erkekler ise gönül ilişkisi, sevgi ve bağlılık gibi insanın elinde olmayan durum ve farklılıklar dışında, maddî konularda objektif, ölçülebilir hak ve menfaatlerde kadınlarına eşit davranacak, biriyle evlilik hayatını fiilen yaşarken diğerini askıda (yalnız bırakılmış, ilgi ve ilişkiden dışlanmış, ihtiyaç içinde veya maddî bakımdan diğerlerinden aşağı durumda) bırakmayacaklardır.⁴¹⁵

1) İyi olup kötülükten yüz çevirerek tevbeye yönelmek mağfiret sebebidir.

“Rabbınız sizin kalplerinizdekini çok iyi bilir. Eğer siz iyi olursanız, şunu bilin ki Allah, kötülükten yüz çevirerek tevbeye yönelenleri son derece bağışlayıcıdır.” (17. İsrâ:25)

Taberi, İbni Abbas’tan gelen bir görüşe göre, “evvab”ın Allah’ı tesbih edenler olduğunu rivayet eder. Yine İbni Abbas’ın diğer bir görüşüne göre ise “evvab” mutî ve muhsinlerdir. Katade’ye göre ise mutî ve namaz kılanlar olduğunu nakleder. “Akşam

⁴¹⁵ Kur’an Yolu, II, 155.

namazı ile yatsı namazı arasında namaz kılanlar”,⁴¹⁶ başka bir görüşe göre “kuşluk namazı kılanlardır.”⁴¹⁷ Said b. Müseyyeb’e göre ise onlar günah işleyip tevbe eden, tekrar günah işleyip yine tevbe edenlerdir.⁴¹⁸ Said b. Cübeyr ise onların hayra dönenler olduğunu söyler.⁴¹⁹ Başka bir görüşe göre onlar tenhada günahını hatırlayıp günahlarından dolayı istiğfar edenlerdir.⁴²⁰ Taberi bu görüşler içinde: “evvab: günahına tevbe eden ve Allah’a ma’siyetten itaate, kerih gördüğünden razı olduğuna rücû edendir.” Görüşünün, en evla olduğunu söyler.⁴²¹

Zemahşeri “in tekûnû sâlihîne” ifadesini şöyle tefsir eder: “siz anne babaya karşı iyi olmaya niyetlendiniz. Ama insanlık hali sizden onlara karşı eziyet anlamına gelecek fiiller sudur eder de siz Allah’a yönelir ve günahınızdan istiğfar ederseniz...”⁴²² Sonra her türlü günahı bu kapsama dâhil eder.⁴²³

h) Sadakat ve tevbe bağışlanma sebebidir.

“Çünkü Allah sadâkat gösterenleri sadâkatları sebebiyle mükâfatlandırarak, münafiklara -dilerse- azap edecek yahut da (tevbe ederlerse) tevbelerini kabul edecektir. Şüphesiz Allah, bağışlayandır, esirgeyendir.” (33. Ahzab: 24)

“Münafıkları da dilerse cezalandırsın, dilerse bağışlasın” cümlesi, söze bakıldığında münafikların da affedilebileceğini ifade etmektedir. Ancak Kur'an âyetleri bir bütün olarak göz önüne alındığında cümleyi “tevbe ettikleri takdirde bağışlasın” şeklinde anlamak gerekecektir.⁴²⁴

i) Tevbe etmek, inanmak, salih amel işlemek ve doğru yolda gitmek mağfiret sebebidir.

“Şu da muhakkak ki ben, tevbe eden, inanan ve yararlı iş yapan, sonra (böylece) doğru yolda giden kimseyi bağışlarım.” (20. Taha: 82)

⁴¹⁶ Taberi, XIV, 557.

⁴¹⁷ Taberi, XIV, 558.

⁴¹⁸ Taberi, XIV, 558.

⁴¹⁹ Taberi, XIV, 560.

⁴²⁰ Taberi, XIV, 560.

⁴²¹ Taberi, XIV, 562.

⁴²² Zemahşerî, III, 511.

⁴²³ Zemahşerî, III, 512.

⁴²⁴ Kur'an Yolu, IV, 377.

Bu ayette geçen tevbe, İbni Abbas’a göre şirkten, Katade’ye göre ise gûnahtan olacağı şeklindedir. Amel-i salih ise İbni Abbas’a göre farzlardır. Katade’ye göre ise insan ile Allah arasında olan şeyler demektir.⁴²⁵ İhtida ise, istikamet ve hidayet üzerinde sebat etmektir ki, o da tevbe, iman ve salih ameldir.⁴²⁶

j) Kur’an’a uymak ve görmeden Allah’tan korkmak mağfiret vesilesidir.

“Sen ancak zikre (Kur'an'a) uyan ve görmeden Rahmân'dan korkan kimseyi uyurabilirsin. İşte böylesini, bir mağfiret ve güzel bir mükâfatla müjdele.” (36. Yasin: 11)

“Fakat daha görmeden Rablerinden (azabından) korkanlara gelince, onlar için gerçekten hem bağışlanma hem de büyük mükâfat vardır.” (67. Mülk: 12)

k) Büyük günahlardan ve edepsizliklerden kaçınmak mağfiret sebebidir.

“Ufak tefek kusurları dışında, büyük günahlardan ve edepsizliklerden kaçınanlara gelince, bil ki Rabbin, affı bol olandır. O, sizi daha topraktan yarattığı zaman ve siz annelerinizin karınlarında bulunduğunuz sırada (bile), sizi en iyi bilendir. Bunun için kendinizi temize çıkarmayın. Çünkü O, kötülükten sakınanı daha iyi bilir.” (53. Necm: 32)

Ödüllendirilmeyi hak edenlerin temel bir niteliğine daha dikkat çekilmektedir. Buna göre Allah katında makbul insan olma sadece iyilikseverlikle tanımlanamaz; onlar ayrıca büyük günahlardan ve çirkin fiillerden kaçınan, kısaca ahlâkî duyarlılığı gelişmiş ve eylemlerine yansımış müminlerdir. “Ufak tefek kusurlar” diye çevrilen “lemem” kelimesi kapsamına giren fiiller için tefsirlerde, haram olan öpme, dokunma, bakma gibi örnekler verilmiştir. Ayrıca kelimenin sözlük anlamına ve bu konudaki bazı rivayetlere dayanılarak “lemem” şu mânalarla da açıklanmıştır:

a) Kişinin aklından geçirdiği fakat eyleme dönüştürmediği kötülükler.

b) Yapmaya başlamışken pişmanlık duyup vazgeçtiği kötülükler.

c) müslüman olmadan önce işlediği şirk ve diğer günahlar.

d) Dünyada cezayı âhirette de azabı hak ettirmeyecek derecedeki günahlar.⁴²⁷

⁴²⁵ Taberi, XVI, 127.

⁴²⁶ Zemahşerî, IV, 101.

⁴²⁷ Kur’an Yolu, V, 172.

Büyük günahlardan kaçınmanın büyük neticeleri olacağı anlaşılmaktadır.

m) Mağfiret istemek mağfiret sebebidir.

“ (İsrailoğullarına:) Bu kasabaya girin, orada bulunanlardan dilediğiniz şekilde bol bol yeyin, kapısından eğilerek girin, (girerken) “Hutta!” (Yâ Rabbi bizi affet) deyin ki, sizin hatalarınızı bağışlayalım; zira biz, iyi davrananlara (karşılığını) fazlasıyla vereceğiz, demiştik.” (2. Bakara: 58)

“Onlara denildi ki: Şu şehirde (Kudüs'te) yerleşin, ondan (nimetlerinden) dilediğiniz gibi yeyin, “bağışlanmak istiyoruz” deyin ve kapıdan eğilerek girin ki hatalarınızı bağışlayalım. İyilik yapanlara ileride ihsanımızı daha da artıracacağız.” (7. A'raf: 161)

Ayette “bağışlanma isteme” anlamına gelen “حطة” (hattatun) kelimesi fi’letün kalıbındadır. Haberdir, mübtedası mahzuftur. Yani mana şöyle oluyor: “mes’eletünâ hiddatün” (isteğimiz bağışlamandır) veya “emruke hiddatün” (senin işin bağışlamadır).⁴²⁸

Taberi, İbni Abbas, Hasan-ı Basri ve Katade’nin “حطة” (hiddatun)nun mağfiret, manasında olduğu görüşlerini nakleder.⁴²⁹ Farklı bir görüş olarak da; “la ilahe illellah” manasında olduğunu nakleder.⁴³⁰

Bu saydığımız bağışlanmaya vesile olan şartlar dışında Kur’an-ı Kerim’de daha başkaca şartlar da zikredilmiştir; onlardan bazıları şu ayetlerde zikredilmiştir:

Ahkaf-35. ayette bu şartlardan bir kısmı peşpeşe gelmiştir: Müslüman ve mümin olmak, itaatkar, doğru, sabırlı, mütevazi, sadaka veren, oruç tutan, namuslu olan ve Allah’ı çok zikreden olmak.

Bunun dışında farklı yerlerde daha başka şartlar da geçmiştir:

Peygamberlerin ümmeti için istiğfarda bulunması (4. Nisa: 64), Allah’tan korkmak (8. Enfal:29), hicret etmek ve Allah yolunda cihad etmek (2. Bakara: 218), (61. Saf: 10-12), doğru söz söylemek (33. Ahzab: 70), Allah rızası için ödünç vermek (64. Teğabun: 17), Allah yolunda öldürülmek veya ölmek (3. Ali İmran: 157)

⁴²⁸ Zemahşerî, I, 272.

⁴²⁹ Taberi, I, 716.

⁴³⁰ Taberi, I, 716.

2.3.3. Allah (cc)’ın, Kendisine İstiğfarda Bulunanlara Azap Etmeyeceğini Bildirmesi

“Hâlbuki sen onların içinde iken Allah, onlara azap edecek değildir. Ve onlar mağfiret dilerlerken de Allah onlara azap edici değildir.” (8. Enfal: 33)

Bazılarına göre bu ayetin birinci kısmı Mekke’de ikinci kısmı ise Medine’de nazil olmuştur. Yani Hz. Peygamber Medine’ye hicret ettikten sonra Mekke’de kalan Müslümanlar istiğfarda bulunmuşlardır. Dahhak bu görüştedir.⁴³¹

İbni Abbas ise istiğfar edenlerin müminler olduğunu ancak istiğfarın hicret öncesine ait olduğunu söyler.⁴³²

Bazılarına göre ise istiğfarda bulunanlar Mekke müşrikleridir. İbni Abbas’tan buna dair şöyle bir rivayet vardır: “Müşrikler Kâbe’yi tavaf ederken; “ğufrâneke ğufrâneke” derlerdi.” Bunun üzerine Allah Teâlâ bu ayet-i kerimeyi inzal buyurdu. Ayrıca İbni Abbas der ki; onların içinde iki emniyet sebebi vardı. Birincisi Allah’ın peygamberi, ikincisi ise istiğfarlarıdır. Birincisi gitti. İstiğfar baki kaldı.⁴³³

Peş peşe gelen iki “azap” kelimesinden, İbni Abbas 34. Ayette geçen azap kelimesinin âhiret azabı, 33. Ayette geçen azabın ise dünya azabı olduğu görüşündedir.⁴³⁴

Taberi’nin İbni İshak’tan nakline göre; Mekke müşrikleri diyorlardı ki: “Biz istiğfarda bulunduğumuz halde Allah bize azap etmez.”⁴³⁵

Müşriklerin istiğfarları konusunda farklı bir görüşte şöyledir; onlar istiğfar edeydi, onlara azap edilmeyecekti. Fakat istiğfar etmemişlerdir.⁴³⁶ Katade ve Süddî bu görüştedir.⁴³⁷

Büyük müfessir Taberi bu ayetin şu şekilde yorumlanmasının daha uygun olacağını söyler: “Ey Muhammed, sen onların içindeyken ve sen onların arasında ikamet ettiğin sürece veya sen onların arasından çıkıncaya kadar Allah onlara azap

⁴³¹ Taberi, XI, 148.

⁴³² Taberi, XI, 150.

⁴³³ Taberi, XI, 151; Beyzavî, II, 406.

⁴³⁴ Taberi, XI, 151.

⁴³⁵ Taberi, XI, 152.

⁴³⁶ Taberi, XI, 152.

⁴³⁷ Taberi, XI, 153.

edecek değildir. Çünkü Allah herhangi bir kavmi peygamberleri içinde olduğu sürece helak etmez. Allah, onları günahlarından ve küfürlerinden istiğfar ettikleri sürece helak etmez. Fakat onlar bundan istiğfar etmediler ve bulundukları hal üzere ısrar ettiler. Bu yüzden de azabı hak ettiler.”⁴³⁸

2.3.4. Bağışlanacağını Sananlar

“Onların (Yahudilerin) ardından da (âyetleri tahrif karşılığında) şu değersiz dünya malını alıp, nasıl olsa bağışlanacağız, diyerek Kitap'a vâris olan birtakım kötü kimseler geldi. Onlara, ona benzer bir menfaat daha gelse onu da alırlar. Peki, Kitap'ta Allah hakkında gerçekten başka bir şey söylemeyeceklerine dair onlardan söz alınmamış mıydı ve onlar Kitap'takini okumamışlar mıydı? Âhiret yurdu sakınanlar için daha hayırlıdır. Hâlâ aklınız ermiyor mu?” (7. A'raf:169)

Cenâb-ı Hak “Bu dünyanın geçici metâ'ını kapan” buyurmuştur. Hasan el-Basri: “Bu, onların dünyaya düşkün olduklarını, ama buna rağmen ondan tam istifade edemediklerini haber vermektedir” demiştir.⁴³⁹

Başka bir ifadeyle “Onlar günah olduğunu çok iyi bildikleri halde, nasıl olsa bağışlanacağız zannıyla, gayri meşru mülk gibi bir günah işliyorlar. Onlar, Allah'ın seçilmiş kulları oldukları zannına bel bağlayıp, nasılsa af olunacağız diye bekliyorlar. Günahları nedeniyle ne mahcup oluyorlar, ne de pişmanlık duyuyorlar. Hatta eğer başka bir imkân ellerine geçse, hemen aynı günahı işlemekten kaçınmıyorlar.”⁴⁴⁰

Taberi onlar hakkında farklı rivayetler tespit etmiştir;

1. Onlar Hristiyanlardır. Mücahit bu görüştedir.

Taberi kıssanın her ne kadar Hristiyanların kıssalarına benzese de Yahudileri anlatan bir kıssa olması münasebetiyle burada bahsedilenlerin Yahudiler olması lazım gelir der.⁴⁴¹ Ayeti şöyle yorumlar: “onlardan sonra kötü bir nesil geldi. Allah'ın kitabını tevarüs ettiler. Onu öğrendiler fakat onunla amel etmediler. Hükmüne muhalefet ettiler. Allah'ın hükmünü dünya menfaati hatırına rüşvetle değiştirdiler. Bunu yaparken de

⁴³⁸ Taberi, XI, 157.

⁴³⁹ Râzî, XI, 131.

⁴⁴⁰ Mevdûdî, II, 101.

⁴⁴¹ Taberi, X, 535; Suyuti, VI, 642.

Allah'tan batıl şeyleri temenni ederek dediler ki: Allah bizim günahlarımızı bağışlayacak.” Taberi bu görüşüne şu ayeti delil getirir: “*Elleriyle (bir) Kitap yazıp sonra onu az bir bedel karşılığında satmak için “Bu Allah katındandır” diyenlere yazıklar olsun! Elleriyle yazdıklarından ötürü vay haline onların! Ve kazandıklarından ötürü vay haline onların!*”(2. Bakara: 79)⁴⁴²

Said b. Cübeyr’in ise bu ayet hakkında şöyle dediğini nakleder: “günah işliyorlar, sonra da istiğfar ediyorlar. Eğer bir daha olsa o günahı tekrar işliyorlar.” Bu görüşlerin benzerini Mücahid’den de nakleder⁴⁴³

2. Onlar Yahudilerdir. Süddi bu görüştedir. Ona göre bahsi geçen bağışlanma isteminde bulunma, dünya mahkemelerine karşıdır. Şöyle ki; İsrailoğullarından hiçbir hâkim rüşvet almadan hüküm vermezdi. Onların seçkinleri rüşvet almayacakları konusunda birbirlerinden söz alırlardı. Ardından bir adam rüşvetle bir hüküm verilmesini istese, ona derlerdi ki; “hüküm konusunda arzun ne?” O da derdi ki; “bağışlanmam.”⁴⁴⁴

İbni Abbas’ın ise şu yorumunu nakleder: “onlar; “biz bağışlanacağız diyerek” helal ve haramdan uygun bulduklarını alırlar, dilediklerini de terk ederler.”⁴⁴⁵

Kurtubi ise müfessirlere göre ayette bahsi geçenlerin Yahudiler olduğunu, Tevratı tevarüs ettiklerini, onu okuduklarını, bildiklerini ama hükmüne muhalefet ettiklerini bilmelerine rağmen haramları işlediklerini, ancak aynı şeyin geçerliliğini devam ettirdiğini zikreder.⁴⁴⁶

Zemahşeri’ye göre ise, onlar Rasûlullah zamanında olan Yahudilerdir. Seleflerinden sonra Tevrat’ı tevarüs ettiler. Onu okuyorlar; emirlerini, nehiylerini, helallerini ve haramlarını anlıyorlar. Fakat onunla amel etmiyorlardı. Onlar dünyayı tercih ediyorlardı. Bizim işlediklerimizden dolayı Allah bizi muaheze etmez diyorlardı.⁴⁴⁷ Günahları küçümsüyorlardı.⁴⁴⁸

⁴⁴² Taberi, X, 536.

⁴⁴³ Taberi, X, 537.

⁴⁴⁴ Taberi, X, 537; Suyuti, VI, 644; Ebu’s- Suud, III, 288.

⁴⁴⁵ Taberi, X, 539.

⁴⁴⁶ Kurtubî, *el- Câmi’*, IX, 372.

⁴⁴⁷ Zemahşerî, II, 527.

⁴⁴⁸ Hareri, X, 202.

2.4. ALLAH (CC)'IN BAĞIŞLAMAMASI VE SONUÇLARI

2.4.1. Allah (cc)'ın Bağışlamayacağını Bildirdiği Durumlar ve Sıfatlar

a) Şirk

“Allah, kendisine ortak koşulmasını asla bağışlamaz; bundan başkasını, (günahları) dilediği kimse için bağışlar. Allah'a ortak koşan kimse büyük bir günah (ile) iftira etmiş olur.” (4. Nisa: 48)

Bu ayetle ilgili deniliyor ki, zümer suresi 53. Ayet nazil olduğunda *“(De ki: Ey kendi nefisleri aleyhine haddi aşan kullarım! Allah'ın rahmetinden ümit kesmeyin! Çünkü Allah bütün günahları bağışlar. Şüphesiz ki O, çok bağışlayan, çok esirgeyendir.)”* müşrikler hakkında şüpheye düşenler dolayısıyla nazil olmuştur. Şöyleki; zümer suresi 53. Ayet nazil olunca birisi kalkar ve sorar: *“Ya Rasûlellah, şirk te mi?”* Peygamberimiz bundan hoşlanmaz ve nisa 48. Ayetini okur.⁴⁴⁹

Keşşaf sahibi bu ayetle ilgili bir müşkili gidermek için şöyle bir soru sorar; eğer desen ki: *“Bundan önce sabit oldu ki, Allah Teâlâ tevbe edenin şirkini bağışlar. Şirkin dışındaki büyük günahları ise ancak tevbe ile bağışlar”* şimdi bu ayette ise şirkin bağışlanmayacağı bildiriliyor. Bu sorun nasıl giderilir? Buna şu şekilde cevap verir: *“bu ayette bir fiilin (yeşâ) müsbet ve menfi iki manayı tazammun etme durumu vardır. Sanki Allah Teâlâ şöyle buyurur: “Allah dilediği kimse için şirki bağışlamaz, dilediği kimse için de şirkin dışındakileri bağışlar”* bundan murat birincisi tevbe etmeyenlerdir. İkincisi ise tevbe edenlerdir.”⁴⁵⁰

Aynı manada bir başka ayet ise şöyledir: *“Allah, kendisine ortak koşulmasını asla bağışlamaz; ondan başka günahları dilediği kimse için bağışlar. Kim Allah'a ortak koşarsa büsbütün sapıtmıştır.”* (4. Nisa: 116)

b) Münafıklık

“İman edip sonra inkâr edenleri, sonra yine iman edip tekrar inkâr edenleri, sonra da inkârlarını arttıranları Allah ne bağışlayacak, ne de onları doğru yola iletecektir.” (4. Nisa: 137)

⁴⁴⁹ Taberi, VII, 122.

⁴⁵⁰ Zemahşerî, II, 90.

Bu ayet hakkında farklı yorumlar yapılmıştır. Mesela Taberi'ye göre ayetti ilk geçen iman edip sonra inkâr edenler, Hz. Musa'ya iman eden sonra da onu inkâr edenlerdir. İkinci kez geçen iman edip sonra inkâr edenler, Hz. İsa'ya iman eden sonra da onu inkâr edenlerdir. Küfürde ileri gidenler ise Hz. Muhammedi inkâr edenlerdir.⁴⁵¹ Taberi Katade'nin bu görüşte olduğunu nakleder.⁴⁵²

Ayette geçenlerin münafıklar olduğu görüşü de vardır.⁴⁵³ Taberi Mücahid ve İbni Zeyd'in bu görüşte olduğunu ifade etmiştir.⁴⁵⁴

“(Ey Muhammed!) Onlar için ister af dile, ister dileme; onlar için yetmiş kez af dilesen de Allah onları asla affetmeyecek. Bu, onların Allah ve Resûlünü inkâr etmelerinden ötürüdür. Allah fâsıklar topluluğunu hidayete erdirmez.” (9. Tevbe: 80)

Bu ayetin sibakında münafıklar tarif edilmiştir. Bu yüzden bu ayette Allah Teâlâ adeta şöyle buyurmaktadır: “Ey Muhammed! Allah'ın yukarıdaki ayetlerde özelliklerini saydığı o münafıklar için ister mağfiretle dua et ister etme, Allah onları bağışlamayacaktır.”⁴⁵⁵

Rivayete göre peygamberimiz Allah'ın onları bağışlamasını umarak der: “Onlar için yetmişten ziyade istiğfar edeceğim” bunun üzerine tevbe 80. Ayet nazil olur.⁴⁵⁶

“Onlara: Gelin, Allah'ın Peygamberi sizin için mağfiret dilesin, denildiği zaman başlarını çevirirler ve sen onların, büyüklük taslayarak uzaklaştıklarını görürsün. Onlara mağfiret dilesen de, dilemesen de birdir. Allah onları kesinlikle bağışlamayacaktır. Çünkü Allah, yoldan çıkmış topluluğu doğru yola iletmez.” (63. Münafikun: 5-6)

Bu ayetler nazil olunca münafıklara aşiretleri giderek onlara dediler ki: “Münafıklıkla korkutuldunuz, hemen gidin münafıklıktan dolayı Rasulüallah'a tevbe edin. Ve sizin için istiğfarda bulunmasını talep edin” onlar ise bunu alay konusu ettiler.⁴⁵⁷

⁴⁵¹ Taberi, VII, 596.

⁴⁵² Taberi, VII, 597.

⁴⁵³ Taberi, VII, 597.

⁴⁵⁴ Taberi, VII, 598.

⁴⁵⁵ Taberi, XI, 599.

⁴⁵⁶ Taberi, XI, 599.

⁴⁵⁷ Kurtubî, *el- Câmi*, XX, 502.

Bu âyetlerin nüzul sebebine gelince, Peygamber (sav) sahile doğru Kudeyd tarafından el-Mureysi' diye bilinen bir su kenarında bulunan Mustalık oğulları üzerine gaza tertiplendi. El-Müşellel denilen yerdeki bir suyun başında Ömer (r.a)'ın Cehcah adındaki ücretle tuttuğu bir şahıs ile Abdullah b. Ubeyy'in Sinan adındaki antlaşmalısı birbirleriyle çekiştiler. Cehcah muhacirleri, Sinan da ensarı yardıma çağırdı. Cehcah, Sinan'a bir tokat indirdi. Abdullah b. Ubeyy: Bunu da mı yapacaklardı? Allah'a yemin ederim bizim misalimizle onların misali ancak öncekilerin söyledikleri: “Besle köpeğini yesin seni!” (besle kargayı oysun gözünü) sözüne benzer. Allah'a yemin ederim, eğer Medine'ye dönecek olursak, şüphesiz daha aziz olan -Ubeyy kendisini kastediyor- daha zelil olanı -bununla da Muhammed (sav)'ı kastediyor- çıkaracaktır. Sonra kavmine şöyle dedi: Bu adama artık yiyecek vermeyiniz. Onun yanında bulunanlara da infakta bulunmayınız ki, etraftan dağılıp onu terk etsinler.

Abdullah tarafında bulunan Zeyd b. Erkan: Allah'a and olsun ki, zelil olan, kavminde değersiz olan sensin. Rahmân tarafından aziz bilinen, Müslümanlar tarafından da sevilen ise Muhammed (sav)'dir. Allah'a yemin ederim, sen bu sözü söyledikten sonra ebediyyen seni sevmeyeceğim.

Bu sefer Abdullah; Sus, sesini çıkarma. Ben laf olsun diye söyledim, dedi. Ancak Zeyd onun bu söylediklerini Peygamber (sav)'a bildirince Abdullah, Allah adına yemin ederek böyle bir şey yapmadığını, böyle bir söz söylemediğini söyledi. Peygamber (sav) da onun mazeretini kabul etti. Zeyd dedi ki: Ben içten içe bundan çok rahatsız oldum, insanlar da beni kınadı. Bunun üzerine Münafikun Sûresi Zeyd'in doğru söylediğini ve Abdullah'ın yalan söylediğini belirterek nazil oldu. Abdullah'a: Senin hakkında çok ağır âyetler inmiş bulunuyor. Senin İçin mağfiret dilemesi için Rasûlullah (sav)'ın yanına git, denildi. Fakat o başını öbür tarafa çevirince, bu âyetler nazil oldu.⁴⁵⁸

Bu ayette bahsi geçenlerin başta Abdullah b. Übey b. Selül olmak üzere münafıklar olduğu anlaşılmaktadır.⁴⁵⁹

c) Küfür

“İnkâr edip zulmedenleri Allah asla bağışlayacak değildir. Onları (başka) bir yola iletecek de değildir.” (4. Nisa: 168) *“Ancak orada ebedî kalmak üzere onları*

⁴⁵⁸ Kurtubî, *el- Câmi'*, XX, 503.

⁴⁵⁹ Taberi, XXI, 658.

cehennem yoluna (iletecektir). Bu da Allah'a çok kolaydır.” (4. Nisa: 169) Küfredenler ve zulmedenlerin tevbesiz bağışlanmaması açısından fark yoktur.⁴⁶⁰ Bu ayetteki “zulüm”den kasıt peygamberimizin peygamberliğini inkârıdır.⁴⁶¹

“İnkâr edip Allah yolundan alıkoyanları ve sonra da kâfir olarak ölenleri Allah asla bağışlamaz.” (47. Muhammed: 34) Allah’ın birliğini inkâr eden ve Allah ve Rasûlüne iman etmek isteyenlere engel olanlar kastedilmektedir.⁴⁶² Bu ayetteki hüküm, küfür üzere ölen herkesi kapsar.⁴⁶³

2.4.2. Allah (cc)’ın Bağışlanmanın Olmayacağını Bildirdiği Zamanlar

Kur’an-ı Kerim’e göre bu zamanlar ikidir:

a) Ümitsizlik hali:

“Biz, İsrailoğullarını denizden geçirdik. Ama Firavun ve askerleri zulmetmek ve saldırmak üzere onları takip etti. Nihayet (denizde) boğulma haline gelince, (Firavun:) “Gerçekten, İsrailoğullarının inandığı Tanrı’dan başka tanrı olmadığına ben de iman ettim. Ben de müslümanlardanım!” dedi.” (10. Yunus: 90) *“Şimdi mi (iman ettin)! Hâlbuki daha önce isyan etmiş ve bozgunculardan olmuştun.”*(10. Yunus: 91)

Firavun nihayet boğulacağı anda yani, boğulma noktasına vardığında şöyle dedi; “İsrailoğullarının iman ettikleri İlâhdan başka bir ilâhın olmadığına inandım” bunu tasdik ettim. Böyle bir durumda imanın faydası olmaz. İlâhi azabın görülmesinden önce yapılan tevbe makbuldür. Ancak bundan sonra ve bu hal ile iç içe olduktan sonra yapılacak tevbe kabul edilmez.⁴⁶⁴

91. ayet olan *“Şimdi mi (iman ettin)! Hâlbuki daha önce isyan etmiş ve bozgunculardan olmuştun.”* Kısımının kime ait olduğu konusunda ihtilaf vardır: Allah Teâlâ’ya ait diyenler olduğu gibi, Cebrail’e, Mikail’e veya diğer meleklerle ait diyenler de olmuş. Hatta firavun’un kendi kendine söylediği (diliyle değil de kalbinden

⁴⁶⁰ Zemahşerî, II, 181.

⁴⁶¹ Ebu’s- Suud, II, 257.

⁴⁶² Taberi, XXI, 226.

⁴⁶³ Ebu’s- Suud, VIII, 102.

⁴⁶⁴ Kurtubî, *el- Câmi*, XI, 45.

geçirdiği) bir sözdür diyenler olmuş.⁴⁶⁵

b) Ömrün bitmiş olması

Onlar orada: Rabbimiz! Bizi çıkar, (önce) yaptığımızın yerine iyi işler yapalım! Diye feryad ederler. Size düşünecek kimsenin düşünebileceği kadar bir ömür vermedik mi? Size uyarıcı da gelmedi mi? (Niçin inanmadınız?) Şimdi tadın (azabı)! Zalimlerin yardımcısı yoktur. (35. fatır: 37)

Maverdi'nin, İbni Cüreyc'den naklettiğine göre, bu ayete geçen “yestarihûne” ifadesi “yesteğisûne” anlamındadır.⁴⁶⁶ “*Rabbimiz! Bizi çıkar, (önce) yaptığımızın yerine iyi işler yapalım!*” Yani küfrün yerine iman edelim, günahın yerine itaat edelim.⁴⁶⁷

Maverdi “...*düşünecek kimsenin düşünebileceği kadar bir ömür...*” kısmı hakkında beş görüş olduğunu söyler:

a) O bülûğ yaşıdır. Hasan-ı Basri bu görüştedir. Sebep olarak da o yaştan öğüt alma yaşı olduğunu söyler.

b) On sekiz yaşıdır.

c) Kırk yaşıdır. İbni Abbas ve Mesruk bu görüştedir.

d) Altmış yaşıdır. Ali b. Ebi Talip bu görüşü merfu olarak nakletmiştir.

e) Yetmiş yaşıdır. Çünkü o yaş öğüt alma yaşının sonudur. Ondan sonra yaşlanmış demektir.⁴⁶⁸

2.4.3. Allah (cc)’ın Bağışlamadıklarının Hüsrana Uğraması

2.4.3.1. Hüsrana Uğrayanlar

Hüsrana uğrayanları ayetler ışığında aşağıdaki şekilde sınıflandırabiliriz.

a) *Bâtıla inanıp Allah'ı inkâr edenler* (29. Ankebut: 52),

Maverdi bu ayette geçen batıla inanmaktan iki mana anlaşıldığını söyler

1. Batıldan kasıt iblis'tir. Bu Yahya b. Selam'ın görüşüdür.

⁴⁶⁵ Kurtubî, *el- Câmi'*, XI, 47.

⁴⁶⁶ Maverdi, IV, 476.

⁴⁶⁷ Maverdi, IV, 476.

⁴⁶⁸ Maverdi, IV, 476.

2. Batıldan kasıt putlardır. Bu görüş İbni Şecere'ye aittir. Zemahşeri, batıldan kasıt Allah'ın dışında tapılan her şey olduğu kanaatinde'dir.⁴⁶⁹ Ebu's- Suud ve günümüz âlimlerinden Vehbe Züheyli de Zemahşeriyle aynı kanaati paylaşmaktadır.⁴⁷⁰ Ebu Hayyan İbni Abbas'ın da bu görüşte olduğunu, Mukatil'in ise batıldan kasıt şeytana ibadet olduğu görüşünü nakleder.⁴⁷¹ Taberi ise batıldan kastın şirk olduğunu Katade'ye dayandırdığı bir nakille ifade etmiştir.⁴⁷²

Maverdi Allah'ı inkâr konusunda da iki vecih olduğunu zikreder:

1. Peygamberlerini yalanlamaları ve onların getirdikleri kitapları inkâr etmektir.
2. Allah'a putlar vasıtasıyla şirk koşmaları ve ona evlat ve eş izafe etmeleridir.

Hüsrana uğramaları konusunda da iki vecih olduğunu söyler:

1. Kendilerini helak etmeleri suretiyle hüsrana uğramalarıdır. Bu görüş Ali b. İsa'ya aittir.

2. Cennet nimetlerini kaybedip cehennem azabını boylamakla hüsrana uğrayanlardır. Bu görüş ise Yahya b. Selam'a aittir.⁴⁷³ Taberi'ye göre onların zarara uğramaları hakkın yerine batılı tercih etmeleri şeklindeki aldanmalarıdır.⁴⁷⁴

b) *Kitabı inkâr edenler* (2. Bakara: 121),

Bu ayette geçen kitap hakkında farklı görüşler vardır: Kurtubi'nin Katade'den naklettiğine göre kitaba inananlar peygamberimizin ashabıdır. Bu görüşe göre kitap da Kur'an-ı Kerim'dir. İbni Zeyd'den naklettiğine göre onlar Yahudilerden Müslüman olanlardır. Kitap ise Tevrat'tır. Bunları naklettikten sonra ayetin umumi olduğunu söyler.⁴⁷⁵ Suyuti'nin Katade'den naklettiğine göre ise onlar Yahudilerdir.⁴⁷⁶ Zemahşeri de ayette geçenlerin Ehl-i Kitap olduğunu söyler.⁴⁷⁷ Ebu's- Suud da onların Ehl-i Kitap olduklarını söyler ve Abdullah b. Selam'ı da örnek verir.⁴⁷⁸

⁴⁶⁹ Zemahşerî, IV, 556.

⁴⁷⁰ Züheyli, s. 404; Ebu's- Suud, VII, 44.

⁴⁷¹ Ebu Hayyan VII, 152; Bağavi, VI, 250; Alusi, XXI, 8.

⁴⁷² Taberi, XVIII, 430.

⁴⁷³ Maverdi, IV, 289.

⁴⁷⁴ Taberi, XVIII, 430.

⁴⁷⁵ Kurtubî, *el- Câmi'*, II, 347.

⁴⁷⁶ Suyuti, I, 576.

⁴⁷⁷ Zemahşerî, I, 317.

⁴⁷⁸ Ebu's- Suud, I, 153.

Sonuç olarak kitabı inkâr etmekle dalaleti hidayetle değiştirenler,⁴⁷⁹ kitaplarını tahrif edenler ve onun yerine küfrü tasdik edenler,⁴⁸⁰ küfrü imanla değiştirenler⁴⁸¹ hüsrana uğrayanlardır.

c) *Allah'ın âyetlerini inkâr edenler* (39. Zümer: 63), yani Allah'ın Kur'an'daki yani tenzili⁴⁸² âyetlerini ve kudretine delalet eden kevnî âyetleri⁴⁸³ Allah'a ait delilleri, bürhanları⁴⁸⁴ 62. Ayette geçen “*Allah her şeyin yaratıcısıdır. O, her şeye vekildir.*” Gibi Allah'a ait sıfatları⁴⁸⁵ inkâr edenler demektir.

Zemahşeri bu ayeti 61. Ayetle “*Allah, takvâ sahiplerini esenliğe kavuşturup kurtuluşa erdirir. Onlara hiçbir fenalık dokunmaz. Onlar mahzun da olmazlar.*” İrtibatlandırır. Buna göre mana şöyle olur der: “Allah takvâ sahiplerini kurtuluşa erdirir. Kâfirler ise hüsrana uğrayanlardır.” İkisi arasında ara cümle olarak da şunlar vardır: “O, her şeyin Hâlik'ıdır. Onlar üzerinde gözetip koruyandır. Mükelleflerin amellerinden hiçbir şey ona gizli kalmaz...”⁴⁸⁶ Nesefî Zemahşerinin bu görüşüne katılmaktadır.⁴⁸⁷

d) *İslâm'dan başka bir din arayanlar* (3. Al-i İmran: 85), yani Allah'a teslim olmanın ve O'na işlerini bırakmanın⁴⁸⁸ tevhidin ve Allah'ın hükmüne boyun eymenin,⁴⁸⁹ yüzünü ve özünü Allah'a çevirmenin⁴⁹⁰ dışında din arayanları kasteder. Bu ayetin öncesinde yani ta 64. Ayetten itibaren ehli kitap hakkında âyetler gelmektedir. Her ne kadar bu ayetin Ensardan Haris b. Süveyd hakkında nazil olduğu söylene de ayetin manası umumidir.⁴⁹¹

İbni Aşur, bu ayetin 83. Ayetteki “*Daha Allah dininin gayrısını mı arıyorlar?*” kısmına atfedildiğini, bunların arasında geçen kısımların cümle-i itirâzî ye olduğunu, 85. Ayetin geliş sebebinin Ehl-i Kitabın İslam'a girmedikleri sürece ahirette

⁴⁷⁹ Nesefî, I, 77.

⁴⁸⁰ Beydâvî, I, 405.

⁴⁸¹ Züheyli, s. 20.

⁴⁸² Ebu's- Suud, VII, 262; Hareri, XXV, 67.

⁴⁸³ Züheyli, s. 466; Kurtubî, *el- Câmi'*, XVIII, 305.

⁴⁸⁴ İbni Kesir, XII, 146; Taberî, XX, 242.

⁴⁸⁵ Alusi, XXIV, 22.

⁴⁸⁶ Zemahşerî, V, 318.

⁴⁸⁷ Nesefî, III, 1033.

⁴⁸⁸ Ebu Hayyan, II, 539.

⁴⁸⁹ Beydâvî, II, 48; Ebu's- Suud, II, 55.

⁴⁹⁰ Nesefî, I, 170; Zemahşerî, I, 578.

⁴⁹¹ Sealibi, II, 72.

kurtulacakları ümitlerini kırmak ve “Biz İbrahim’in milleti üzereyiz. Biz her halde kurtulanlarız.” Şeklindeki sözlerini reddetmek için olduğunu söyler.⁴⁹²

e) *Münafıklar* (9. Tevbe: 69-70). Bu ayetin öncesinde münafıkların durumlarından bahseden ayetler geçmekte bu ayette ise onların hüsrana uğrayacakları bildirilmektedir. Bu âyetlerde, gerçekte inkârcı oldukları halde iman etmiş gibi görünen münafıkların akıbetlerinin açıktan açığa peygamberlere karşı mücadele veren inkârcılardan daha iyi olmayacağı belirtilmekte, güç ve servet sahibi olsalar da inkârcıların boş davalar uğruna yaptıklarının gerek dünyada gerekse âhirette ziyan olup gittiği hatırlatılıp münafıkların da bundan ders almaları gerektiği uyarısı yapılmaktadır.⁴⁹³

f) *(İslâmî hükümlere) inanmayı kabul etmeyenler* (5. Maide: 5). Maide suresinin bu ayetten önceki ayetleri bazı İslâmî hükümleri içermektedir. İşte bu İslâmî hükümleri, tevhidi, peygamberimizin peygamberliğini, onun Allah’tan getirdiğini,⁴⁹⁴ Allah’ın helal ve haramlarını kabul etmeyenler kastedilmektedir.⁴⁹⁵ Onlar dünyada bazı amellerde bulunuyorlardı. O amellerle Allah katında bir makam umuyorlardı. O amelleri boşa gitmiştir.⁴⁹⁶

g) *Allah'a kesin söz verdikten sonra sözlerinden dönenler. Allah'ın, ziyaret edilip hal ve hatırının sorulmasını istediği kimseleri ziyaretten vazgeçenler ve yeryüzünde fitne ve fesat çıkaranlar* (2. Bakara: 27)

Bu ayet-i kerimede Allah’ın emrine karşı gelen ve isyan yolunu seçenlerin kötü ahlâk ve davranışlarının üç önemli örneği zikredilmiştir:

1. Allah'a verdikleri sözden dönmeleri. Bu söz ya ezelde “elestü birabbiküm” (Ben sizin rabbiniz değil miyim?) şeklindeki ilâhî suale insanların özlerinin, kutsal mecliste “evet!” diyerek verdikleri Allah’ı rab olarak tanımayı ve O’na kulluk etmeyi içeren sözdür veya dünya hayatındaki çeşitli ilişkilerde Allah’ı şahit tutarak, O’nun adını anarak verdikleri sözlerdir. Münafıkların ve onların özelliklerini paylaşan diğerlerinin âdetlerinden biri de verdikleri sözde durmamalarıdır.

⁴⁹² İbni Aşur, III, 303.

⁴⁹³ *Kur’an Yolu*, III, 32.

⁴⁹⁴ Taberi, VIII, 149; Hareri, VII, 136.

⁴⁹⁵ Zemahşerî, II, 200.

⁴⁹⁶ Taberi, VIII, 149.

2. “Allah'ın birleştirilmesini emrettiği şeyler”i kesip ayırmaları. Bazı tefsirciler tarafından bu ifadenin “birleştirilmesi emredilen” kısmı, akraba ile ilgilenmek (sıla-i rahim), karı kocanın arasını bulmak gibi özel ilişkilere tahsis edilmiştir. Doğrusu bunu daha geniş bir çerçevede almak ve anlamaktır. Allah Teâlâ bütün dinlerin, peygamberlerin, kitapların, insanlığın tevhid anlayış ve inancı çerçevesinde birleştirilmesini; bir ve beraber olmaları gerektiği halde ayrı düşmüş, parçalanmış olanların bir araya getirilip kaynaştırılmalarını istemiş; her nesnenin ve her kişinin olması gereken yerde olmasını, lâıyk olduğunu bulmasını murat etmiştir. Düzen bozucular (fesatçılar) ve günahkârlar (fâsıklar, zalimler) ise bunları parçalamak ve ayırmakla meşguldürler.

3. “Yeryüzünde fesat çıkarmaları”, bozgunculuk yapmaları. Tarih boyunca yeryüzünde, maddî ve manevî olarak düzeni bozan, çevreyi kirleten, huzursuzluk, acı ve felâketlere sebep olanlar genellikle inkârcılar, ahlâksızlar, zalimler ve günahkârlar olmuştur. Her günah (Allah'ın yapılmasını yasakladığı, yapanları cezalandıracağını bildirdiği her şey) aynı zamanda yeryüzünde bir kötülüktür, fesattır, dengeyi ve düzeni bozmaktır. Amaçları ne olursa olsun sonunda günahkârların, Allah'ı bırakıp nefis ve şeytana kul olanların zararlı çıkacaklarında şüphe yoktur; çünkü bunlar, ömür sermayesiyle fânî dünyayı satın almışlar, ebedî saadetten mahrum kalmışlardır.⁴⁹⁷

2.4.3.2. Allah'ın Bağışı Sayesinde Hüsrana Uğramayanlar

Buna dair şu örnekleri verebiliriz:

a) Hz. Âdem ile Hz. Havva

“Şeytan onların ayaklarını kaydırıp haddi tecavüz ettirdi ve içinde bulundukları (cennetten) onları çıkardı. Bunun üzerine: Bir kısmınız diğerine düşman olarak ininiz, sizin için yeryüzünde barınak ve belli bir zamana dek yaşamak vardır, dedik. Bu durum devam ederken Âdem, Rabbinden bir takım ilhamlar aldı ve derhal tevbe etti. Çünkü Allah tevbeleri kabul eden ve merhameti bol olandır.” (2. Bakara: 36-37)

“(Âdem ile eşi) dediler ki: Ey Rabbimiz! Biz kendimize zulmettik. Eğer bizi bağışlamaz ve bize acımazsan mutlaka ziyan edenlerden oluruz.” (7. A'raf: 23)

⁴⁹⁷ Kur'an Yolu, I, 93-94.

Dahhak'a göre bu ayet Hz. Âdem'in Rabb'inden aldığı kelimedir⁴⁹⁸

Onların günahları her ne kadar küçük olsa da nefislerine zulüm olması hasebiyle evliya ve salih kimselerin kötülüklerin küçüğünü büyük görmek ve iyiliklerin büyüğünü küçük görmek adetlerinin hilafına olarak “mağfur” olarak isimlendirilmiştir.⁴⁹⁹

“Ya Rabbenâ” yerine “Rabbenâ” kullanılmıştır. Nida da “Ya”nın hazfî ta’zim içindir.⁵⁰⁰

b) Hz. Musa'nın kavmi

(Tûr'a giden) Musa'nın arkasından kavmi, zinet takımlarından, böğürebilen bir buzağı heykelini (tanrı) edindiler. Görmediler mi ki o, onlarla ne konuşuyor ne de onlara yol gösteriyor? Onu (tanrı olarak) benimsediler ve zalimler oldular. Pişman olup da kendilerinin gerçekten sapmış olduklarını görünce dediler ki: Eğer Rabbimiz bize acımaz ve bizi bağışlamazsa mutlaka ziyana uğrayanlardan olacağız! (7. A'raf: 148-149)

İsrailoğulları daha önce Hz. Musa'dan, kendilerine, tapmaları için bir put temin etmesini istemişler, bu yüzden Hz. Musa onları şiddetle eleştirmiş ve uyarmıştı. Bu defa da, Hz. Musa'nın kırk gün süren Tûr'da bulunuşu sırasında, Hz. Harun'un ısrarla karşı koymasına rağmen, böğürme şeklinde sesler de çıkarabilen bir buzağı heykelini tanrı edinerek ona tapmaya başladılar.(20. Taha: 85-97)⁵⁰¹

Söz konusu altın buzağı heykelini Sâmîrî denilen bir kuyumcu icat ettiği halde, İsrâiloğulları da bunu istedikleri, hatta belki de -Tevrat'taki bilgilere göre-onun malzemesini kendileri temin ettikleri için âyette bu suç hepsine nispet edilmiştir.⁵⁰²

Hz. Mûsâ Tûr'dan dönüp de kavminin bu tutumlarıyla dinden saptıklarını kendilerine bildirdiğinde, onları azarlayıp buzağı heykelini ateşe attığında, kavmi ettiklerine pişman olarak, Allah'ın merhametinden başka kurtuluş imkânları olmadığını anladılar.⁵⁰³

c) Hz. Nuh

⁴⁹⁸ Taberi, X, 116.

⁴⁹⁹ Zemahşerî, II, 434.

⁵⁰⁰ Kurtubî, *el- Câmi'*, IX, 181.

⁵⁰¹ *Kur'an Yolu*, II, 594.

⁵⁰² *Kur'an Yolu*, II, 595.

⁵⁰³ *Kur'an Yolu*, II, 595.

Nuh dedi ki: Ey Rabbim! Ben senden hakkında bilgim olmayan şeyi istemekten sana sığınırım. Eğer beni bağışlamaz ve esirgemezsene, ben ziyana uğrayanlardan olurum!(11. Hud: 47)

Bir üstteki ayette: “*Ey Nuh! O senin ailenden değildir.*”(11. Hud: 46) Buyurarak mümin ve kâfir arasında velayet olamayacağına işaret etti.⁵⁰⁴

Nuh'un oğlu iman etmediği için onun kendi ailesinden sayılmadığı, iman olmayınca tek başına kan bağıının birçok hak ve ödev için yeterli olmadığı bildirilmektedir. Çünkü inkârcıları kurtarmak Hz. Nuh'un gönderiliş hikmetine aykırıydı. Bu sebeple yüce Allah, hakkında bilgi sahibi olmadığı bir şeyi kendisinden İstememesi hususunda Nuh'u uyarmakta ve onun gibi büyük bir peygamberin bu tür isteklerden sakınmasını ve cahillerden olmamasını tavsiye etmektedir.⁵⁰⁵

Şüphesiz o da diğer peygamberler gibi bir beşer olarak çocuk sevgisi ve benzeri insanî duygulara sahipti. Oğlunun tufandan kurtulması için Allah'a yalvarması da bu duygudan kaynaklanıyordu. Cenâb-ı Allah bir peygamberin inkârcı biri hakkında böyle bir istekte bulunmasının doğru olmadığını bildirdi ve böyle hatalara düşmemesini tavsiye etti.⁵⁰⁶

2.4.4. Bağış İstemekten Alıkoyan Şey

“Kendilerine hidayet geldiğinde insanları iman etmekten ve Rablerinden mağfiret talep etmekten alıkoyan şey, sadece, öncekilerinin başına gelenlerin kendi başlarına da gelmesini yahut azabın göz göre göre kendilerine gelmesini beklemeleridir!” (18. Kehf: 55)

Maverdi bu ayette geçen “insanların menedilmesi” meselesi hakkında iki fikir ileri sürer:

1. İnsanlar kendilerini inanmaktan alıkoyar.
2. Şeytan insanları inanmaktan alıkoyar.⁵⁰⁷

Ayette geçen “Hüda” kelimesinin de iki manaya gelebileceğini ifade eder:

⁵⁰⁴ Beydâvî, III, 48.

⁵⁰⁵ Kur'an Yolu, III, 174.

⁵⁰⁶ Kur'an Yolu, III, 174.

⁵⁰⁷ Maverdi, III, 318.

1. Allah'ın birliğinin delillerine ve Allah'a itaatin gerekliliğine işaret eden delillerdir.

2. İnsanların hidayeti için gönderilen Rasûlullah (s.a.v.)tır.⁵⁰⁸

Yani; Ey Muhammed! O müşrikleri Allah'ın beyanında geldiği üzere ve senin çağırdığın şeyin doğruluğunu ve hakikat olduğunu bildikleri halde imandan ve üzerinde bulundukları şirkten istiğfar etmekten alıkoyan şey ancak onlardan önceki ümmetlerden peygamberleri yalanlayanların başlarına gelen sünnetimizi veya ansızın gelen azabımızı,⁵⁰⁹ yani helak edilmeyi beklemeleridir.⁵¹⁰

2.5. KÂFİRLİĞİ VEYA MÜŞRİKLİĞİ KESİNLEŞENLER HAKKINDA İSTİĞFARDA BULUNMAK YANLIŞTIR

“(Kâfir olarak ölüp) cehennem ehli oldukları onlara açıkça belli olduktan sonra, akraba dahi olsalar, (Allah'a) ortak koşanlar için af dilemek ne peygambere yaraşır ne de inananlara. İbrahim'in babası için af dilemesi, sadece ona verdiği sözden dolayı idi. Ne var ki, onun Allah'ın düşmanı olduğu kendisine belli olunca, ondan uzaklaştı. Şüphesiz ki İbrahim çok yumuşak huylu ve pek sabırlı idi.” (9. Tevbe: 113-114)

Maverdi, 113. Ayetin sebab-i nüzulü hakkında üç görüş zikreder:

1. İbni Mesud'dan gelen bir rivayette o şöyle der; bir gün Rasûlullah (s.a.v.) kabirleri ziyarete çıktı. Biz de onunla gittik. Bir kabrin başına geldi oturdu. Sonra onun için uzun uzun münacatta bulundu sonra ağladı. Biz de onun ağlamasıyla ağladık. Sonra kalktı. Sonra Hz. Ömer (r.a.) Rasûlullah'ın yanına gitti. Rasûlullah ona ve bize sordu ki: sizi ağlatan nedir? Biz de dedik ki; senin ağlaman sebebiyle ağladık. Rasûlullah buyurdu ki; bu yanında oturduğum kabir Âmine'nin kabridir. Ben Rab'bimden onu ziyaret için izin istedim. Bana izin verdi. Ona dua etmek için izin istedim. İzin vermedi. Ve bana bu ayeti inzal buyurdu.⁵¹¹

2. Said b. Müseyyeb babasından rivayette bulundu ki: Bu ayet Ebu Talip hakkında nazil olmuştur. Ne zaman ki, Ebu Talip sekerat haline düştü, Rasûlullah (s.a.v.) onun yanına girdi. Ebu Cehil ve Abdullah b. Ebi Ümeyye onun yanındaydılar.

⁵⁰⁸ Maverdi, III, 318.

⁵⁰⁹ Taberi, XV, 300.

⁵¹⁰ Zemahşerî, III, 594.

⁵¹¹ Maverdi, II, 409; Taberi, XII, 22.

Rasûlullah buyurdu ki; “Ey amcacığım! Senin için Allah katında ihtiyaç duyacağım “La ilahe illellah” cümlesini de.” Bunun üzerine Ebu Cehil ve Abdullah b. Ebi Ümeyye Ebu Talib’e dedi ki: “Sen Abdulmuttalip milletini istemiyor musun?” bunun üzerine onun onlarla konuştuğu son sözü şu oldu: “Ben Abdulmuttalib’in milleti üzerineyim.” Rasûlullah da buyurdu ki: “nehy edilmediğim sürece senin için mağfiret dileyeceğim.” Bunun üzerine bu ayet nazil oldu.⁵¹²

3. Ebu'l- Halil'in Hz. Ali'den rivayet ettiğine göre, Hz. Ali buyurmuş ki: “Bir adamı duydum, müşrik olan anne ve babasının bağışlanması için istiğfarda bulunuyor. Ona dedim ki: “Sen müşrik olan annen ve baban için istiğfarda mı bulunuyorsun?” o dedi ki: “İbrahim (a.s.) anne ve babası için istiğfarda bulunmadı mı?” ben durumu Rasûlullah’a anlattım. Bunun üzerine bu ayet nazil oldu.”⁵¹³

Maverdi 114. Ayette geçen Hz. İbrahim’in babası için istiğfar etmesi hakkında da iki mana olabileceğini söyler:

1. Babası İbrahim (a.s.)e, eğer kendisi için istiğfar ederse inanacağına dair söz vermişti.

2. İbrahim (a.s.) babasının iman edeceğini umduğu sürece onun için istiğfarda bulunacağına dair söz vermişti.⁵¹⁴

İbrahim (a.s.) babasının ölümüyle onun Allah düşmanı olduğunu anlayınca onun için istiğfar etmeyi terk etti.⁵¹⁵ Zemahşeri İbrahim (a.s.) in babasının kâfir olarak öleceğini ve cehennem ehli olduğunu vahiy yoluyla anladığını bundan dolayı onun iman edeceğinden ümit kestiğini ve onun için istiğfara son verdiğini söyler.⁵¹⁶

2.6. İSTİĞFARA DAVET VE İSTİĞFARIN EMREDİLMESİ

2.6.1. Allah (cc)’ın Tüm İnsanları İstiğfara ve Mağfirete Davet (Emr) Etmesi

“(Resûlüm!) Senin, gecenin üçte ikisine yakın kısmını, (bazen) yarısını, (bazen de) üçte birini yatmadan (ibadetle) geçirdiğini ve beraberinde bulunanlardan bir

⁵¹² Maverdi, II, 409; Taberi, XII, 21.

⁵¹³ Maverdi, II, 410; Taberi, XII, 23.

⁵¹⁴ Maverdi, II, 410; Zemahşerî, III, 98.

⁵¹⁵ Kurtubî, *el- Câmi*’, X, 401; Taberi, XII, 28 Maverdi, II, 410.

⁵¹⁶ Zemahşerî, III, 99.

*tophuluğun da (böyle yaptığını) Rabbin elbette biliyor. Gece ve gündüzü (içinde olup bitenleri iyiden iyiye) ölçüp biçen ancak Allah'tır. O sizin, bunu sayamayacağınızı bildiği için, sizi bağışladı. Artık, Kur'an'dan kolayınıza geleni okuyun. Allah bilmektedir ki, içinde hastalar bulunacak, bir kısmınız Allah'ın lütfundan (rızık) aramak üzere yeryüzünde yol tepecekler, diğer bir kısmınız da Allah yolunda çarpışacaklardır. O halde Kur'an'dan kolayınıza geleni okuyun. Namazı kılın, zekâtı verin, Allah'a gönül hoşluğuyla ödünç verin. Kendiniz için önden (dünyada iken) ne iyilik hazırlarsanız Allah katında onu bulursunuz; **hem de daha üstün ve mükâfatça daha büyük olmak üzere Allah'tan mağfiret dileyin**, şüphesiz Allah çok bağışlayıcı, çok esirgeyicidir.”* (73. Müzzemmil: 20)

Kullar dünya hayatında ne kadar dikkat ederlerse etsinler hatadan kurtulamayacakları için sûrenin son cümlesinde Allah'tan bağış istemeleri emredilmiştir.⁵¹⁷

Yani; enva-i ibadatınızda vaki olan kusurlarınızdan ve sair günahlarınızdan dolayı Allah Teâlâ'ya istiğfar ederek mağfiret isteyin. Zira Allah Teâlâ mağfiret talep eden kullarının günahlarının setretmekle mağfiret edici ve dergâh-ı ulûhiyetine nedametle rücu' eden kullarına merhamet buyurucudur. Vacib Teâlâ surenin ahirinde kullarına istiğfarla emretmiş ve istiğfara terğib için kendisinin *Ğafur* ve *Rahim* olduğunu beyan buyurmuştur.⁵¹⁸

Râzî ayette geçen “Ğafur” kelimesinin manasıyla ilgili olarak şu iki görüşü nakleder:

a) Bu, “Allah bütün günahlarınızı bağışlayandır” demektir. Bu görüş, Mukatil'indir.

b) Bu, “Allah, gûnahta ısrar etmeyenleri bağışlayandır” manasınadır.

Mukâtil, görüşüne delil olarak şu iki şeyi ileri sürmüştür:

1) Ayetteki “ğafur” ve “rahîm” sıfatları, tevbe edeni de, gûnahta ısrar edeni de içine alan ifadelerdir. Delili ise, bunların her birinin, yalnız başına, bu hükümden istisna edilebilir olmalarıdır. İstisnanın hükmü İse, yapılmaması halinde, hükme dâhil olacak

⁵¹⁷ *Kur'an Yolu*, V, 490.

⁵¹⁸ M. Vehbi, XV, 6222.

şeyleri, hükmün dışında bırakmaktır.

2) Karşı tarafça (yani Mutezile'ce), tevbe edenlerin bağışlanması vaciptir (zorunludur). Dolayısıyla vacibi yerine getirmeden ötürü kişi için, bir medh-ü sena söz konusu olmaz. Hâlbuki ayetteki bu ifade, Allah'ı medh-ü sena etmek içindir. Binaenaleyh işte bu medhin olduğunu söyleyebilmek için, bu ifadeleri, “bütün günahları affeder” manasına hamletmek gerekir.⁵¹⁹

2.6.2. Allah (cc)'ın Hıristiyanları İstiğfara Davet Etmesi

“Hâlâ Allah'a tevbe edip O'ndan bağışlanmayı dilemeyecekler mi? Allah çok yarlıgayıcı, çok esirgeyicidir.” (5. Maide: 74)

“Efela yetubune” ifadesindeki istifham ta'cib ve tevbih içindir.⁵²⁰ Kurtubî'ye göre bu ifade takrir ve tevbih içindir. Yani mana şudur: “O'na tevbe etsinler ve ondan günahlarının örtülmesini istesinler.”⁵²¹

Ferrâ, bu üslup hakkında, “Bu, Allah Teâlâ'nın, içkinin haram kılınması ile ilgili olarak gelmiş olan, *“Artık vazgeçtiniz değil mi?”* (5. Maide: 91) buyruğunda olduğu gibi istifham şeklinde bir emirdir” demiştir.⁵²²

Allah Teâlâ onları 73. ayette tehdit ettikten sonra bu ayette hidayete (istiğfar) teşvik etmiştir. İstiğfar ise, geçmişte olan şeylerden dolayı mağfiret talep etmek ve kendilerindeki kötü itikaddan pişmanlıktır.⁵²³

2.6.3. Özel Bazı Şahıslara İstiğfarın Emredilmesi

“Yusuf, sakın bundan söz etme; sen de kadın, günahının bağışlanmasını dile; sen gerçekten büyük günahkârlardan oldun!” dedi. (12. Yusuf: 29)

⁵¹⁹ Râzî, XXI, 234.

⁵²⁰ Hareri, VII, 423.

⁵²¹ Kurtubî, *el- Câmi'*, VIII, 101.

⁵²² Râzî, IX, 174 Ebu Hayyan, III, 54.

⁵²³ İbni Aşur, VI, 284.

Kurtubi'ye göre bu ayette Yusuf'a ve kadına hitap eden olayın şahididir. “*günahının bağışlanmasını dile*” derken, “ hatandan dolayı kocandan bağışlanmanı iste ki seni cezalandırmayın” demek istemiştir.⁵²⁴

Maverdi'ye göre nida eden kraldır. O bu konuda iki fikir olabileceğini söyler. Şöyle ki:

1. Kral kıskanç biri değildi. Bu yüzden sükût etti.

2. Allah Teâlâ ondan kıskançlığı aldı. O Yusuf'a karşı lütuf sahibi idi. Hatta olayı soğukkanlı bir şekilde karşıladı ve yumuşak davrandı. Hanımına da günahından dolayı istiğfar ve tevbe etmesini ve kötülüğünden vazgeçmesini emretti.⁵²⁵

Zemahşeri ve Ebu's- Suud, “Yusuf (a.s.)a nida edenin kim olduğunu belirtilmemesi nida edenin yakında olduğuna işaret eder” der. Hatta nida harfinin hazfinin de bu yakınlıktan kaynaklandığını söyler.⁵²⁶

Ebu Hayyan da; “ayetin zahirinden nida edenin Aziz olduğu anlaşılmaktadır.” Der. Sonra istiğfarın sebebinin yeltendiği günah olduğunu zikreder.⁵²⁷

2.6.4. Peygamberlerin ümmetlerini istiğfara davet etmesi

Peygamberlerin kıssaları Kur'an'da kısa ve özlü olarak nakledilmiş ve ibret verici hususlar belirtilmiştir. Binaenaleyh onların, gönderildikleri kavimlerine yaptıkları tebliğ ve telkinler de adeta özetlenmiştir. Bu özet tebliğ ve telkinin mihverinde de; “*takvâ*” ve “*ittekû*” emri yer almaktadır. Zamanların, mekânların, peygamberlerin ve ümmetlerin değişmesine ve farklılaşmasına rağmen değişmeyen ve farklılaşmayan emir, ‘*takvâ* ve *ittekû*’ dır.⁵²⁸

Hiz. Hud (a.s.):

“*Ey kavmim! Rabbinizden bağış dileyin; sonra da O'na tevbe edin ki, üzerinize göğü (yağmuru) bol bol göndersin ve kuvvetinize kuvvet katsın. Günah işleyerek (Allah'tan) yüz çevirmeyin. Dediler ki: Ey Hûd! Sen bize açık bir mucize getirmedi, biz*

⁵²⁴ Kurtubî, *el- Câmi*, XI, 325.

⁵²⁵ Maverdi, III, 29.

⁵²⁶ Zemahşerî, III, 274; Ebu's- Suud, IV, 270.

⁵²⁷ Ebu Hayyan, V, 298.

⁵²⁸ Hasan Yılmaz, *Semantik Analiz Yönteminin Kur'an'a Uygulanması*, Kurav Yayınları, Bursa 2007, s. 197.

de senin sözünle tanrılarımızı bırakacak değiliz ve biz sana iman edecek de değiliz.”
(11. Hud: 52-53)

Yukarıdaki ayette geçen “istiğfar” kelimesi “iman” anlamındadır.⁵²⁹ Dolayısıyla bağışlanmayı iman etmenin sonucu olarak ifade etmiş. Hud (a.s.) kavmini günahlarını bağışlaması için Allah’ın birliğine davet etmiştir.⁵³⁰

Müfessirler şöyle demişlerdir: “Hûd (a.s.)’un kavmine, dünyada iki çeşit kemâl verilmiştir. Bunlardan birincisi, onların bostanlarının ve ekinlerinin, son derece güzel ve hoş olmasıdır. Bunun delili, "Görmedin mi Rabbin ne yaptı “Ad” (kavmine), yani o direk sahibi “İrem”e ki, şehirlerde onun bir benzeri yaratılmamıştı” (89. Fecr: 7-9) ayetidir. İkincisi, onların son derece güçlü-kuvvetli olmalarıdır. İşte bundan ötürü: “Onlar “bizden daha kuvvetli kim var?” dediler” (41. Fussilet: 15) buyurmuştur. Bu kavim, işte bu iki hususla diğer insanlara karşı övününce, Hûd (a.s), onların putlara ibadeti bırakıp, istiğfar ve tevbe etmeleri halinde, Allah Teâlâ’nın bu iki hususta, onları daha da güçlendirip, onlara bu hususta pek çok dereceler vereceğini vaadetti.” Hak Teâlâ’nın “Günahkârlar olarak yüz çevirmeyin” ifadesi, suç ve gûnahta ısrar ederek, benden, davet ettiğim ve teşvik ettiğim şeyden yüz çevirmeyin” manasındadır.⁵³¹

Hz. Salih (a.s.):

Salih (a.s.) in ümmetini istiğfara davet etmesi, onları günahlarının örtülmesine sebep olacak olan amele davet etmesidir ki, o da Allah’a iman, ondan başkasına ibadet etmemek ve onun peygamberi Salih (a.s.)’e uymaktır.⁵³² Konuyla ilgili şu ayetleri örnek vereceğiz:

“Semûd kavmine de kardeşleri Sâlih’i (gönderdik). Dedi ki: Ey kavmim! Allah’a kulluk edin. Sizin O’ndan başka tanrınız yoktur. O sizi yerden (topraktan) yarattı. Ve sizi orada yaşattı. O halde O’ndan mağfîret isteyin; sonra da O’na tevbe edin. Çünkü Rabbim (kullarına) çok yakındır, (dualarını) kabul edendir.” (11. Hud: 61)

“Sâlih dedi ki: Ey kavmim! İyilik dururken niçin kötülüğe koşuyorsunuz? Allah’tan mağfîret dileseniz olmaz mı? Belki size merhamet edilir.”(27. Neml: 46)

⁵²⁹ Taberi, XII, 443.

⁵³⁰ Taberi, XII, 443; Zemahşerî, III, 207.

⁵³¹ Râzî, XIII, 48-49.

⁵³² Taberi, XII, 454.

“Emrimiz gelince Salih'i ve onunla beraber iman edenleri bizden bir rahmet olarak helak olmak ve o günün zilletine uğramaktan kurtardık. Şüphesiz rabbim kuvvetlidir, üstündür.” (11. Hud: 66)

“Zulmedenleri de o korkunç ses yakaladı, yurtlarında diz üstü çöküp kaldılar.” (11. Hud: 67)

“Sanki orada hiç oturmamışlardı. İşte böyle, Semûd kavmi rablerini inkâr etti, Vay Semûd'un haline!” (11. Hud: 68)

Hz. Şuayb (a.s.):

Meyden (7. A'raf: 85) ve Eyke halkına (26. Şuara: 177) peygamber olarak gönderilmiştir.

“Rabbinizden bağışlanma dileyin; sonra O'na tevbe edin. Muhakkak ki Rabbim çok merhametlidir, (müminleri) çok sever.” (11. Hud: 90)

Devamındaki ayetler kavminin Şuayb (a.s.)a cevabı ve başlarına gelenlerden bahsettiğinden o ayetleri aynen aşağıya alıyorum:

91. Medyenliler, *“Ey Şuayb! Söylediklerinin çoğunu anlamıyoruz, ayrıca aramızda senin zayıf olduğunu görüyoruz! Eğer kabilen olmasaydı, seni mutlaka taşıyarak öldürürdük. Bizim katımızda senin bir değer yok”* dediler. 92. Şuayb da *“Ey Kavmim! Size göre benim kabilem Allah'tan daha mı güçlü ki O'nı arkanıza atıp unuttunuz. Şüphesiz ki rabbim yaptıklarınızı kuşatmıştır. 93. Ey Kavmim! Elinizden geleni yapınız! Ben de yapacağım! Kimin başına bir azap gelip de yalancının kim olduğunu yakında öğreneceksiniz! Bekleyiniz! Ben de sizinle beraber beklemekteyim”* dedi. 94. *Emrimiz gelince, Şuayb'ı ve onunla beraber iman edenleri katımızdan bir rahmetle kurtardık; zulmedenleri de korkunç bir gürültü yakaladı, yurtlarında diz üstü çöküp kaldılar. 95. Sanki orada hiç oturmamışlardı. İşte böyle, Semûd'un yıkıldığı gibi Medyen de yıkılıp gitsin!*

Meyden ve Eykeliler helak olduktan sonra, Şuayb (a.s.), kendisine iman edenlerle birlikte Mekke'ye gidip yerleştiler ve vefatlarına kadar oradan ayrılmadılar.⁵³³

Hz. Nuh (a.s.):

⁵³³ M. Asım Köksal, *Peygamberler Tarihi*, TDV Yayınları, İstanbul 2005, I, 335

Hz. Nuh (a.s.)un kavmini istiğfara daveti ve onların cevapları da aynı şekilde bizzat Nuh Suresinin ilgili ayetleriyle aşağıdaki gibidir:

Rahmân re rahim olan Allah'ın adıyla... 1. Biz Nuh'u, "Kendilerine can yakıcı bir azap gelmeden önce halkını uyar" diyerek toplumuna gönderdik. 2. Şöyle dedi: "Ey kavmim! Şüphesiz ben size gönderilmiş apaçık bir uyarıcıyım. 3. Allah'a kulluk ediniz; O'na karşı gelmekten sakının ve bana itaat ediniz; 4- Ki Allah bir kısım günahlarınızı bağışlasın ve sizi belirli bir vadeye kadar ertelesin. Şüphesiz Allah'ın belirlediği vade geldiğinde artık ertelenmez. Keşke bilseydiniz! 5, Nûh, "Rabbim, dedi, doğrusu ben kavmimi gece gündüz hakka çağırdım; 6. Fakat benim yaptığım çağn onları daha da uzaklaştırdı. 7, Kendilerini bağışlayan için ben onları ne zaman çağırdıysam, parmaklarını kulaklarına tıkadılar; elbiselerini başlarına bürüdüler, ayak dirediler, kibirlendikçe kibirlendiler. 8. Yine de ben onları açıkça çağırmaya devam ettim. 9. Onlara açık da söyledim, yerine göre gizli de söyledim. 10. Dedim ki: "Rabbinizden bağışlanmanızı dileyin; O, çok bağışlayıcıdır.

Bu ayetlerin ardından kavminin sonunu ve Nuh (a.s.)un duasını ve bedduasını anlatan ayetler gelir:

25 "Günahları yüzünden tufanda boğuldular, ardından ateşe atıldılar, kendilerini Allah'a karşı koruyacak yardımcılar da bulamadılar. 26. Nûh "Rabbim, dedi, yeryüzünde inkârcılardan hiç kimseyi bırakma! 27. Sen onları bırakırsan kullarını saptırırlar; ahlâksız nankör nesillerden başkasını da yetiştirmezler. 28. Rabbim! Beni, ana babamı, inanmış olarak evime girenleri, mümin erkekleri ve mümin kadınları bağışla, zalimleri ise dâima helak et."

Hz. Muhammed (s.a.v.):

"De ki: Ben de ancak sizin gibi bir insanım. Bana ilâhınızın bir tek İlâh olduğu vahyolunuyor. Artık O'na yönelin, O'ndan mağfiret dileyin. Ortak koşanların vay haline! Onlar zekâtı vermezler; ahireti inkâr edenler de onlardır. Şüphesiz iman edip iyi iş yapanlar için tükenmeyen bir mükâfat vardır." (41. Fussilet: 6-8)

6. Ayette istiğfara davet edilip 7. Ayette inkârcıların başlıca olumsuz tutumları anılıp eleştirildikten sonra 8. Ayette de müminlerin inancı, güzel davranışları ve mutlu akıbetleri özetlenmektedir.⁵³⁴

6. Ayetin “*Artık O'na yönelin, O'ndan mağfiret dileyin*” kısmını Taberi şöyle izah eder: “Allah Teâlâ şöyle buyuruyor: arzulu bir şekilde ve itaatle ona yönelin, yüzlerinizi putlara değil de, ibadetle ona yönlendirin. Önceden geçen şirk ve günahlarınızdan dolayı da Allah’tan tevbe ile affınızı isteyin ki; O da tevbelerinizi kabul etsin ve günahlarınızı bağışlasın.”⁵³⁵

Yedinci ayette müşriklere ait bir özellik olarak geçen “zekât vermezler” ifadesi Râzî’ye göre iki şekilde anlaşılabilir:

a) Hak Teâlâ’nın “Onlar zekât vermezler” ifadesiyle, “Onlar, kendilerini şirk kirlerinden tezkiye etmezler (temizlemezler)” manasının kastedildiği söylenebilir. Bu mana, “Nefse ve onu tesviye edene (düzenleyene) yemin olsun ...” (91. Şems: 7) ifadesinden kastedilen husustur.

b) Ferrâ şöyle demiştir: “Kureyşliler, hacılara yemek yedirirdi. Onlar, Hz. Muhammed (s.a.s)’e iman edenlere, yemek yedirmediler.”⁵³⁶

Maverdi, 7. ayetin (*Ortak koşanların vay haline! Onlar zekâtı vermezler*) kısmıyla ilgili beş vecih olduğunu zikreder:

a) Onları faziletli insanların tenezzül etmeyeceği cimrilikle suçluyor. Bunda kâfirin zekâtın farz olmamasından da farz olmasından daha fazla azap duyduğuna işaret var.

b) Onlar amellerini temizlemezler. Bu İbni Ömer’in görüşüdür.

c) Onlar temiz kimseler olarak vermezler. Bu mana Hasan-ı Basri’ye aittir.

d) Zekâta inanmazlar. Bu Katade’nin görüşüdür.

e) Onlar zekât ehlinden değildir. Bu mana ise Muaviye b. Kurra’ya aittir.⁵³⁷

⁵³⁴ *Kur’an Yolu*, IV, 690.

⁵³⁵ Taberi, XX, 378.

⁵³⁶ Râzî, XIX, 350.

⁵³⁷ Maverdi, V, 169.

2.6.5. Mümin Cinlerin Kavimlerini İmana ve İstiğfara Davet Etmesi

“Ey kavmimiz! Allah'ın davetçisine uyun. Ona iman edin ki Allah da sizin günahlarınızı kısmen bağışlasın ve sizi acı bir azaptan korusun.” (46. Ahkaf: 31)

Bu cinler daha önce Hz. Musa'ya ve diğer semavi kitaplara inanıyorlardı. Kur'an'ı işittikten sonra bunun da daha önceki peygamberlerin tebliğ ettiği aynı kelam olduğunu anladılar. Bu yüzden bu kitaba ve onu getiren Rasulüllah'a hemen iman ettiler.⁵³⁸

Cinlerin Hz. Peygamberi dinlemeleri ve ona iman ederek kendi topluluklarını da uyarmak üzere harekete geçmeleri, inkârda direnen müşriklerin ibret ve örnek almaları amacına yöneliktir.⁵³⁹

Artık (Ey bizim kavmimiz!.) öyle bir kurtuluş ve saadete erebilmeniz için (Allah'ın davetçisine icabet edin) bizleri İslâm dinine davet eden Son Peygamber Hazretlerine tâbi olarak ona itaatte bulunun (ve O'na inanın) onun Yüce bir Peygamber olduğunu kalben tasdik ederek onun gösterdiği yolu takip edin. Tâ ki: Allah Teâlâ (sizin için günahlarınızdan mağfirette bulunsun) Allah'ın haklarına ait bazı kusurlarınızı af etsin ve örtsün (ve sizi elîm ve azaptan kurtarsın) kâfirler için hazırlanmış olan en şiddetli cehennem azabından kurtarsın.⁵⁴⁰

Cenâb-ı Hak, ona İman etmeyi emredince, bu imanın sağladığı faydayı da belirterek, “(Allah), sizin günahlarınızı bağışlasın” buyurmuştur.⁵⁴¹

Bu ayetteki “min zünûbiküm” lafzında bulunan “min” lafzı “ba’z” manasına delalet eder. Binaenaleyh; Allah'ın emrine icabet etmek icab eden kimsenin günahlarından bazılarının mağfiret olunacağına sebep olduğuna işaret için ba’za delalet eden min lafzı vârid olmuştur. Çünkü Allah'ın davetine icabet; günahlardan hukukullahı müteallik olanların mağfiret olunmasına sebep olur. Amma hukuk-u ibadda hak sahibiyle helalleşmek lazım olduğundan yalnız emr-i ilahiye icabetle hakk-ı abd sakıt olmaz. Binaenaleyh; bazı günahın affolunup hepsinin affolunmayacağını beyanla hukuk-u ibada ait olan günahların hak sahibiyle istihlale muhtaç olduğuna işaret

⁵³⁸ Mevdûdî, V, 336.

⁵³⁹ Kur'an Yolu, V, 39.

⁵⁴⁰ Bilmen, VII, 3375

⁵⁴¹ Râzî, XX, 54.

olunmuştur.⁵⁴²

Yani Allah'ın Rasûlü Muhammed'e dolayısıyla onun çağırdığı Allah'a itaate icabet edin. Size ve kavmine Allah'ın emrinden, nehyinden ve diğer tasdik için sizi çağırdığı şeylerden getirdiklerini tasdik edin ki, Rabbiniz günahlarınızı bağışlasın, onları size karşı gizlesin ve âhirette onlarla yani onların cezalarıyla sizi korkutmasın.⁵⁴³

Ata dedi ki: “Onlar Yahudi idiler Müslüman oldular”⁵⁴⁴

Kurtubi ayete biraz daha farklı yaklaşır. Şöyle ki: “*ya kavmena ecibu daiyellahi*” burada Allah'a çağırandan kasıt Hz. Muhammed'dir. Bu da O'nun hem cinlere hem de insanlara peygamber olarak gönderildiğine delildir. Mukatil dedi ki: “Hz. Muhammed'den önce hem cinlere hem de insanlara olmak üzere hiçbir peygamber gönderilmedi”.⁵⁴⁵ Ebu's- Suud'a göre “Dâiyellah” kitaptan işittikleridir.⁵⁴⁶

Zemahşeri bir soru sorar ve kendisi cevaplar: “Eğer sorulsa ki; cinlerin de insanlar gibi sevapları var mıdır? Derim ki, bu konuda ihtilaf vardır. “...onları acıklı azaptan korusun” ayetine dayanarak, onlara sevap yoktur. Sadece cehennemden kurtulmaları vardır.”⁵⁴⁷ Zemahşeri, Ebu Hanife'nin de bu görüşte olduğunu söyler.⁵⁴⁸ Zemahşeri meseleyi şöyle noktalar: “Doğrusu cinlerin de insanların hükmü üzere olmalarıdır.”⁵⁴⁹

Ebu Hayyan'a göre ise “daiyellah” tan kasıt peygamber ve Allah adına tebliğde bulunan vasıta demektir. “Aminu bihi” deki zamir, Allah'a racidir. “yeğfir leküm min zünubiküm” deki “min” tebiz içindir. Zira Allah zalimlerin günahlarını iman mukabilinde bağışlamaz. Bu ayetteki “min”in zaide olduğunu söyleyenlerde oldu. Delilleri ise İslam'ın kendinden önceki günahları siler, o günahlar İslam'la beraber kalmaz. “ve yücirküm min azâbin elîm” buradaki “min” baziyet için değildir. Yani “azabın tamamından korusun” demektir. Kur'an'ın zahiri, sevaba delalet eder. İbni Abbas demiştir ki: “onların lehine sevapları, aleyhlerine cezaları vardır. Cennete gelirler

⁵⁴² M. Vehbi, XII, 4841.

⁵⁴³ Taberi, XXI, 172-173.

⁵⁴⁴ Kurtubî, *el- Câmi*, XIX, 229.

⁵⁴⁵ Kurtubî, *el- Câmi*, XIX, 229.

⁵⁴⁶ Ebu's- Suûd, VIII, 89.

⁵⁴⁷ Zemahşerî, V, 512.

⁵⁴⁸ Zemahşerî, V, 512.

⁵⁴⁹ Zemahşerî, V, 512.

ve kapısında izdiham oluşturlar.” Şöyle bir görüşte vardır. Onlara mükâfat yoktur. Sadece cehennemden kurtulmak vardır. Ebu Hanife bu görüştedir.⁵⁵⁰

2.6.6. Peygamberimize İstiğfarın Emredilmesi

2.6.6.1. Peygamberimize, Kendisi İçin İstiğfarın Emredilmesi

“(Resûlüm!) Şimdi sen sabret. Çünkü Allah'ın vâdi gerçektir. Günahının bağışlanmasını iste. Akşam-sabah Rabbini hamd ile tesbîh et.” (40. Mümin: 55)

Zemahşeri “Sudur eden hataları düzelt” şeklinde tefsir etmiştir.⁵⁵¹

Ebu's- Suud ise şöyle tefsir etmiştir; bazı zamanlarda daha evla olanı terk etmek şeklinde meydana gelen hatalarını telafi için istiğfar et.⁵⁵²

Ebu Hayyan diyor ki: “İbni Atiyye bu ayetin fetih suresi 2. Ayetten (*Allah senin geçmiş ve gelecek günahlarını bağışlar*) sonra nazil olduğu ihtimalini söyler. Mümin suresinin bu ayetinin mekkî, fetih suresinin ilgili ayetinin ise medenî olmasını buna delil getirir.”⁵⁵³

İbni Aşur ise istiğfarın peygamberlik gereği olduğunu söyler ve ayetin şu manaya geldiğini ifade eder: “Ey Muhammed! Allah'tan mağfiretin devamı için ismet'in devamını iste.” Bunun da nefsi kirlerden temizleme makamı olduğu kanaatindedir.⁵⁵⁴

Züheyli ise “sevabın ziyadeleşmesi için ve ümmetin önderi olman hasebiyle onlar seninle paylaşmaları için istiğfar et” anlamında olduğunu söyler.⁵⁵⁵

Râzî taat'lerin taksimini şu iki kısımda toplar:

a) Uygun olmayan şeylerden tevbe etmek.

b) Uygun olanlarla meşgul olmak. Birincisi, zatî mertebe bakımından, ikincisinden önce gelir. Binâenaleyh bunun, önce ifade edilmesi gerekir. Uygun

⁵⁵⁰ Ebu Hayyan, VIII, 67.

⁵⁵¹ Zemahşerî, V, 354.

⁵⁵² Ebu's- Suud, VII, 281.

⁵⁵³ Ebu Hayyan, VII, 451.

⁵⁵⁴ İbni Aşur, XXIV, 170-171.

⁵⁵⁵ Züheyli, s. 474.

olmayanlardan tevbe edilmesi hususu, ayetteki, “Günahının affedilmesini iste, ifadesiyle anlatılmıştır. Peygamberlerin ismet sıfatlarını tenkit edenler bu ayete tutunmuşlardır. Biz ise, ayetin manasının, daha uygun ve efdal olanı yapmamadan dolayı tevbe etmek manasına hamlederiz; ya da, peygamberlerden nübüvvetten önce sudur edenlerden tevbe etmeleri anlamına alırız.”⁵⁵⁶

Ayrıca peygamberimize istiğfarı emreden iki ayet şöyledir:

“Artık Rabbini hamd ile tesbih et ve bağışlamasını dile! Muhakkak ki, O, çok bağışlayandır!” (110. Nasr: 3) *“Ve Allah'tan mağfiret iste, çünkü Allah, çok yarlıgayıcı, ziyadesiyle esirgeyicidir.”* (4. Nisa: 106)

2.6.6.2. Peygamberimize Hem Kendisi İçin Hem De Müminler İçin İstiğfarın Emredilmesi

“Bil ki, Allah'tan başka ilâh yoktur. (Habibim!) Hem kendinin hem de mümin erkeklerin ve mümin kadınların günahlarının bağışlanmasını dile! Allah, gezip dolaştığınız yeri de duracağınız yeri de bilir.” (47. Muhammed: 19)

“Günahına istiğfar et” cümlesinde iki vecih vardır:

1. Yani senden günah meydana gelmemesi için Allah’a istiğfar et.
2. Allah seni günahlardan korusun diye istiğfar et.⁵⁵⁷

Peygamberimizin şahsında insanlara dinin özü olan tevhid kelimesi bir daha hatırlatılmakta ve herkes, kıyamet gelip çatmadan günahlardan tövbe etmeye, Allah'tan af dilemeye davet edilmektedir. Peygamberler masumdurlar; ümmetlerine örnek olacakları için Allah onları günah işlemekten korumuştur, hatalarını da zamanında tashih ederek kalıcı olmasını engellemiştir. İslam inancının önemli bir ilkesi olan ismet (peygamberlerin masumluluğu), Hz. Peygamber'in günah işlediğini kabul etmemizi engellemektedir. Bu sebeple âyette geçen “Günahının... Bağışlanmasını dile” cümlesini bu inanç esası çerçevesinde anlamlandırmak gerekmektedir. Yapılan yorumlar şöyledir:

1. Sözün muhatabı Hz. Peygamber olmakla beraber asıl hedefi ümmettir.
2. Hz. Peygamber tevazu gereği kendi hata ve günahından bahseder ve devamlı

⁵⁵⁶ Râzî, XIX, 316-317.

⁵⁵⁷ Maverdi, V, 300.

Allah'tan af diler olduğu için bu güzel davranışa uygun bir ifade kullanılmıştır.

3. Hz. Peygamber İçin günah olan veya onun günah saydığı şey, sıradan insanlar için tabii ve mübah olan davranışlardır. Hz. Peygamber'in, bütün müminler için Allah'tan af dilemesinin istenmesi, onun şefa'at yetkisinin bir delili olarak da değerlendirilmiştir.⁵⁵⁸

2.6.6.3. Peygamberimize Müminler İçin İstiğfarın Emredilmesi

“Müminler, ancak Allah'a ve Resûlüne gönülden inanmış kimselerdir. Onlar, o Peygamber ile ortak bir iş üzerindeyken ondan izin istemedikçe bırakıp gitmezler. (Resûlüm!) Şu senden izin isteyenler, hakikaten Allah'a ve Resûlüne iman etmiş kimselerdir. Öyle ise, bazı işleri için senden izin istediklerinde, sen de onlardan dilediğine izin ver; onlar için Allah'tan bağış dile; Allah mağfîret edicidir, merhametlidir.” (24. Nur: 62)

İbn Abbas (r.a) da şöyle demiştir: “Hz. Ömer, Hz. Peygamber (s.a.s)'den, umre yapmak için müsaade istedi. Bunun üzerine de Hz. Peygamber ona müsaade ederek, Ebu'l- Hafs, salih dualarından bizleri de unutma” buyurdu.⁵⁵⁹

Cenâb-ı Hakk'ın, “kendileri için Allah'tan mağfîret iste” emri ile ilgili olarak şu iki izah yapılmıştır:

a) Evlâ olanın, Hz. Peygamber için izin verse dahi, onların izin istememesi olduğuna dikkat çekmek için, “kendileri için Allah'tan mağfîret iste” buyrulmuştur, çünkü istiğfar, bir günahın sudur ettiğine delâlet eder ve bu ifade, genelde, bazı ruhsatlar hakkında kullanılır.

b) Allah Teâlâ'nın, Hz. Peygamber'e, ashabın, izin isteme konusunda, Allah'ın adabına sımsıkı sarılmalarına mukabil, onlar için mağfîret talebinde bulunmasını emretmiş olması da muhtemeldir.⁵⁶⁰

Bir diğer ayet ise şöyledir:

⁵⁵⁸ Kur'an Yolu, V, 53.

⁵⁵⁹ Râzî, XVII, 159.

⁵⁶⁰ Râzî, XVII, 159.

“O vakit Allah'tan bir rahmet ile onlara yumuşak davrandın! Şayet sen kaba, katı yürekli olsaydın, hiç şüphesiz, etrafından dağılıp giderlerdi. Şu halde onları affet; bağışlanmaları için dua et; iş hakkında onlara danış. Kararını verdiğin zaman da artık Allah'a dayanıp güven. Çünkü Allah, kendisine dayanıp güvenenleri sever.” (3. Ali İmran: 159)

Uhud savaşında sıkıntıya düşmenize sebep olmalarından dolayı “onlarla istişare ettim, istişarede onlara uydum” deme.⁵⁶¹ Sana ait olan haklarda onları affet, Allah Teâlâ'ya ait olan haklarda ise onlara olan şefkatin tamamlanması adına onlar için Allah'tan istiğfar dile.⁵⁶²

Taberi bu ayet hakkında şu açıklamalarda bulunur: Sana ve sana tarafımdan verilene inananlardan sana tabi olanları ve ashabını sana karşı olan eziyetlerini ve senin hakkında olana çirkinlikleri affet onların hatalarından vazgeç. Onların günahlarından ötürü – cezayı hak etmelerine rağmen- bağışlanmaları için Rabbinden mağfiret dile⁵⁶³

2.6.7. Peygamberlerin Bağışlanma Dilemelerine Kur'an'dan Örnekler

Buna iki misal vermekle yetineceğim:

1. Hz. Musa'nın istiğfarı

a) Hz. Musa'nın hem kendi hem de kavmi için istiğfarda bulunması:

“Musa tayin ettiğimiz vakitte kavminden yetmiş adam seçti. Onları o müthiş deprem yakalayınca Musa dedi ki: “Ey Rabbim! Dileseydin onları da beni de daha önce helâk ederdin. İçimizden birtakım beyinsizlerin işlediği (günah) yüzünden hepimizi helâk edecek misin? Bu iş, senin imtihanından başka bir şey değildir. Onunla dilediğini saptırırsın, dilediğini de doğru yola iletirsin. Sen bizim sahibimizsin, bizi bağışla ve bize acı! Sen bağışlayanların en iyisisin!” (7. A'raf: 155)

Hz. Musa (a.s)'nın, “Zaten, o da senin fitnenden (imtihanından) başka bir şey değil” şeklinde bir söz söylemiş olması, büyük bir cürettir. Bundan dolayı o, Allah Teâlâ'dan, bu cüretini bağışlamasını istemiştir.. Ayetteki, “Sen, mağfiret edenlerin en

⁵⁶¹ Şa'rafi, III, 1839.

⁵⁶² Zemahşerî, I, 647; Nesefî, I, 193; Seâlibî, II, 132; Ebu's- Suud, II, 105; Ebu Hayyan, III, 104.

⁵⁶³ Taberi, VI, 188.

hayırlısısın” ifadesi, “Senin dışındaki herkes ancak, ya güzel bir övgü veya bol bir mükâfat, ya da kalbindeki değersiz, önemsiz bir duyguyu (anma hissini) gidermek için bağışlar. Ama sana gelince sen, kullarının günahlarını, hiç bir karşılık ve menfaat elde etmek için değil, aksine “fazl-u kereminden dolayı bağışlarsın...” manasındadır. Dolayısıyla Cenab-ı Allah'ın mağfiret edenlerin en hayırlısı olduğunu kesinlikle söylemek gerekir.. Allah en iyisini bilendir.⁵⁶⁴

Âyette süfehâ' kelimesiyle, buzağı heykeline taparak ahmak ve akılsız oldukları gibi tutum ve davranışlarıyla aynı zamanda küstah, hoyrat ve barbar olduklarını da ortaya koyanlar kastedilmiştir. Mûsâ'nın, "(Allahım!) İçimizdeki beyinsizlerin işledikleri yüzünden bizi helak edecek misin?" şeklindeki yakarışından, İsrâiloğulları arasında, kendisiyle birlikte, buzağıya tapmayan daha başka kimselerin de bulunduğu anlaşılmaktadır. Ancak Mûsâ, bunların söz konusu kötülüğü önlemek hususunda yeterince çaba harcamadıklarını düşündüğü için Cenab-ı Hakk'a böyle bir yakarıшта bulunmuş olmalıdır.⁵⁶⁵

Bu altın buzağı olayı ve ona bağlı gelişmelerin hepsi temelde Allah'ın takdiriyle vuku bulduğu için Hz. Mûsâ, "Bu İş senin imtihanından başka bir şey değildir" diyerek olayı ilâhî bir imtihan olarak algılamış; son planda dalâletin de hidayetin de Allah'tan geldiğini kabul ederek kendisi ve halkı için rahmet ve mağfiret niyaz etmiş, dünyada ve âhirette iyilik dilemiştir. Bunun üzerine yüce Allah da, "Azabıma dilediğimi uğrattım; rahmetim ise her şeyi kuşatmıştır" buyurmuştur.⁵⁶⁶

b) Hz. Musa bir de kendi kusurundan dolayı istiğfar etmesi ki; bu olay ve neticesi peş peşe iki ayette şöyle geçmiştir:

“Musa, ahalisinin habersiz olduğu bir sırada şehre girdi. Orada, biri kendi tarafından, diğeri düşman tarafından olan iki adamı birbiriyle dövüşür buldu. Kendi tarafından olanı, düşmana karşı ondan yardım diledi. Musa da ötekine, bir yumruk vurup ölümüne sebep oldu. (Bunun üzerine:) Bu şeytan işidir. O, gerçekten saptırıcı, apaçık bir düşman, dedi. Musa: Rabbim! Doğrusu kendime zulmettim (başıma iş açtım). Beni bağışla dedi, Allah da onu bağışladı. Çünkü çok bağışlayıcı, çok esirgeyici olan ancak O'dur.” (28. Kasas: 15-16)

⁵⁶⁴ Râzî, XI, 93.

⁵⁶⁵ Kur'an Yolu, II, 599

⁵⁶⁶ Kur'an Yolu, II, 599

2) Hz. İbrahim'in istiğfarı

a) Hz. İbrahim'in babası için istiğfarı

Olayın aşamaları ayetlerde geçtiği şekliyle şöyledir:

“(Resûlüm!) Onlara İbrahim'in haberini de naklet.” (26. Şuara: 69)

Hz. İbrahim'in babasına istiğfar için söz vermesi:

“İbrahim: Selâm sana (esen kal) dedi, Rabbimden senin için mağfîret dileyeceğim. Çünkü O bana karşı çok lütufkârdır.” (19. Meryem: 47)

“Şu kadar var ki, İbrahim babasına: “And olsun senin için mağfîret dileyeceğim. Fakat Allah'tan sana gelecek herhangi bir şeyi önlemeye gücüm yetmez” demişti.” (60. Mümtetine: 4)

Hz. İbrahim'in babasına istiğfar etmesi:

“Babamı da bağışla (ona tevbe ve iman nasip et). Çünkü o sapıklardandır.” (26. Şuara: 86)

Hz. İbrahim'in inançsız babası için istiğfarı terk etmesi:

“İbrahim'in babası için af dilemesi, sadece ona verdiği sözden dolayı idi. Ne var ki, onun Allah'ın düşmanı olduğu kendisine belli olunca, ondan uzaklaştı. Şüphesiz ki İbrahim çok yumuşak huylu ve pek sabırlı idi.” (9. Tevbe: 114)

b) Hz. İbrahim'in hem kendisi hem de ümmeti için istiğfar etmesi

“(İbrahim a.s.) Rabbimiz! Bizi, inkâr edenler için deneme konusu kılma, bizi bağışla! Ey Rabbimiz! Yegâne galip ve hikmet sahibi, ancak sensin.” (60. Mümtetine: 5)

İbni Abbas (r.a), bunun manasının, “Düşmanlarımızı bize musallat etme, hâkim kılma. Eğer onları bize hükümrân yaparsan, kendilerinin hak üzere olduklarını zannederler...” şeklinde olduğunu söylerken; Mücâhid, bunun manasının, “Ey Rabbimiz, bize ne onların elleriyle (vasıtasıyla), ne de katındakilerin azabıyla, azab etme. Eğer böyle yaparsan, onlar, “şayet bunlar hak üzere olsalardı, başlarına bu gelmezdi” derler” şeklinde olduğunu söylemiştir.

Bunun manasının “Rızkı, bize değil de onlara bol verme. Çünkü bu, onlar için

bir fitne (şaşıрма sebebi) olur” şeklinde olduğu söylendiği gibi, “sayesinde kâfirlerin azab gördüğü bir fitne kılma bizi” şeklinde olduğu da söylenmiştir. Bu izaha göre ayet, Hz. İbrahim (a.s)'in duaları cümlesinden olmaz.

Ayetteki, “Bizi affet Rabbimiz” kısmı da daha önce geçen ifadeler cümlesindendir. Buna göre sanki Hz. Muhammed (s.a.s)'in ashabına, “Ey Rabbimiz bizi o kâfirler için bir fitne kılma, Bizi affet Rabbimiz...” demeleri emredilmiştir.⁵⁶⁷

2.6.8. Hudeybiye’ye Katılmayanların Peygamberimizden İstiğfar Talebinde Bulunacaklarının Bildirilmesi

“Bedevîlerden geri kalmış olanlar, sana diyecekler ki: “Mallarımız ve ailelerimiz bizi alıkoydu. Allah'tan bizim bağışlanmamızı dile.” Onlar kalplerinde olmayanı dilleriyle söylerler. De ki: Allah size bir zarar gelmesini dilerse veya bir fayda elde etmenizi isterse O'na karşı kimin bir şeye gücü yetebilir? Kaldı ki, Allah yaptıklarınızdan haberdardır.” (48. Feth: 11)

Hudeybiye’ye katılmayanların⁵⁶⁸ istiğfar talepleri gerçek manada değildir.⁵⁶⁹ Zira onlar kalplerinde olmayan bir şeyi dilleriyle tevbe etmeksizin ve geçmişte Allah’a karşı günah olarak yaptıklarına –o günahları Rasûlüllah’ın sohbetine katılmamak ve onunla beraber gitmemek- pişman olmaksızın istiyorlar.⁵⁷⁰

Cenâb-ı Hak, münafıkların durumunu anlatınca, savaşa gitmekten kaçanlardan da bahsetmiştir.⁵⁷¹ Savaşa katılmayan Arap kabileleri, Medine civarında yaşayan Gıfâr, Müzeyne, Cüheyne, Eşca', Eşlem ve Dîl isimli bedevi guruplarıdır. Bunlar daha önce Peygamberimizle beraber sefere çıkma sözü verdikleri halde, imanları kişiliklerine yansımadığı, henüz şuur ve kararlarına yeterince hâkim olmadığı, müminlerin de bu seferden sağ kalarak dönemeyeceklerini sandıkları için sözlerinde durmadılar. Sonradan kendilerine hesap sorulunca hayvanları ile çoluk çocuklarının bakımını bahane ettiler.

Tevbe sûresinde (9. Tevbe: 81-85), Tebük Seferi'ne katılmamak İçin bahaneler uyduran, özellikle havaların aşırı sıcak olduğu gerekçesine sığınan, fakat aynı zamanda

⁵⁶⁷ Râzî, XXI, 439.

⁵⁶⁸ Züheyli, s. 513.

⁵⁶⁹ Nesefi, IV, 1125.

⁵⁷⁰ Taberi, XXI, 256.

⁵⁷¹ Râzî, XX, 150.

müminleri de sefere çıkmaktan caydırmaya çalışan münafıkların akıbetinin çok acı olacağı belirtilmiş; Hz. Peygamber'in bu kişilerden sağ kalanlarla karşılaşması halinde onların kendi maiyetinde bir sefere çıkmalarına müsaade etmemesi emredilmiş, ölenlerin ise imansız olarak can verdikleri bildirilip onlara karşı bir dinî vecîbe ifa etme cihetine gitmemesi istenmiştir. Burada geçen “savaşa katılmayanlar” ile orada geçenlerin aynı olduğunu; bunlardan münafıkların kastedildiğini düşünenler olmuşsa da, 16. âyet bu anlayışa mânidir. Ayrıca Tebük harbi Hudeybiye'den üç yıl sonra meydana gelmişti. Hudeybiye seferine katılmadıkları için kınanan, uyarılan, kendilerine öğüt verilen ve ceza olarak da “Hayber savaşına katılmaktan mahrum bırakılan” gruplar, münafıklar değil, yeni iman etmiş fakat yeterince eğitim görmemiş bedevilerdir.⁵⁷²

2.6.9. Kur'an-ı Kerim'in ve Peygamberimizin Gönderiliş Gayesi Olarak İstiğfar

“Ve Rabbinizden mağfiret dilemeniz, sonra da ona tevbe etmeniz için (indirildi. Eğer bu emr olunanları yaparsanız), Allah sizi, tayin edilmiş bir süreye kadar güzel bir şekilde yaşatır, fazlasını yapan herkese de iyiliğinin karşılığını verir. Eğer yüz çevirirseniz, ben sizin başınıza gelecek büyük bir günün azabından korkarım.” (11. Hud: 3)

Bu ayetteki istiğfar emri 2. Ayetteki “Allah'tan başkasına ibadet etmeyin” nehyine atıftır.⁵⁷³ Ferra'ya göre istiğfarla tevbe arasında geçen “sümme”, “vav” manasındadır. O zaman mana da şöyle olur: “Ve O'na tevbe edin” zira istiğfar tevbe, tevbe de istiğfar demektir.⁵⁷⁴ İstiğfar, geçmiş günahlardan dolayı muaheze edilmemeyi istemektir.⁵⁷⁵ Tevbe ise, günahlardan sıyrılmak, onlardan pişmanlık ve bir daha günahlara dönmemeye azmetmektir.⁵⁷⁶

Buradaki istiğfarda iki vecih vardır:

⁵⁷² Kur'an Yolu, V, 71-72.

⁵⁷³ Beydâvî, III, 32; Kurtubî, *el- Câmi'*, XI, 67; Bağavi, IV, 159; Ebu Hayyan, V, 202; İbni Aşur, XI, 317; Muhammed Abduh (1849-1905), *Tefsiru'l- Menâr*, Daru'l-Menâr Yayınları, Kahire 1947, XII, 7.

⁵⁷⁴ Bağavi, IV, 159.

⁵⁷⁵ İbni Aşur, XI, 317.

⁵⁷⁶ Ebu Hayyan, V, 202.

1. Önceden sudur eden günahlarınız için istiğfar edin. Sonra da aynı günahlar her ne zaman ki yeniden meydana gelecek olursa onlar için de tevbe edin. Bazı âlimler dedi ki: günahı terk etmeksizin yapılan istiğfar yalancılara tevbesidir.

2. Bu ayette önce istiğfar zikredildi. Çünkü mağfiret istenilen asıl maksattır. Tevbe ise ona sebeptir. Mağfiret talepte öncedir. Sebepte sonradır.

Üçüncü bir ihtimal ise; ‘küçük günahlardan dolayı istiğfar edin büyük günahlardan dolayı ise Allah’a tevbe edin.’ Manasındadır.⁵⁷⁷

Zemahşeri bu ayetin önceki ayetten bağımsız olarak yeni başlayan ve ibadeti yalnız Allah’a tahsis etmeyi teşvik eden Rasûlullah’a ait olması mümkün olan bir cümledir. Buna bir üssetteki ayette geçen şu kısmı delil getirir: “Şüphesiz ki, ben Allah tarafından sizin için bir uyarıcı ve bir müjdeciyim”⁵⁷⁸

2.7. ALLAH (CC)’IN KUR’AN-I KERİM’DE BAĞIŞLADIĞINI BİLDİRDİKLERİ

2.7.1. İnkâr Edenler, İnandıkları Takdirde Geçmiş Günahları Bağışlanır

“İnkâr edenlere, (sana düşmanlıktan) vazgeçerlerse, geçmiş günahlarının bağışlanacağını söyle. Yok, geri dönerlerse kendilerinden öncekilerin hali gözlerinin önündedir!” (8. Enfal: 38)

İbni Mes'ud (r.a.) anlatıyor: “Ey Allah'ın Resûlü dendi, biz cahiliye devrinde yaptıklarımızdan hesaba çekilecek miyiz?” Şu cevabı verdiler: “Müslüman olduktan sonra iyi olana, cahiliye devrinde yaptıklarından sorulmayacaktır. Kötü amel işleyene, hem İslâm'daki ameli hem de önceki ameli sebebiyle hesap sorulacaktır.”⁵⁷⁹

Allah Teâlâ önceki ayetlerde küfredenleri cehenneme girdireceğinden ve onları zarara uğratacağından bahsettikten sonra bu ayette onlara lütufta bulunmuş “küfürden vazgeçip iman ettikleri takdirde geçmiş günahlarını bağışlarım” buyurmuştur.⁵⁸⁰

⁵⁷⁷ Maverdi, II, 456.

⁵⁷⁸ Zemahşerî, III, 182.

⁵⁷⁹ Buhari, İstıtabe 1, IX, 14; Müslim, İman 51-64, s. 100.

⁵⁸⁰ Ebu Hayyan, IV, 489.

Onlar üzerlerinde bulunduğu Allah Rasûlü düşmanlığından ve İslam’a girmekle O’nunla savaşmaktan vazgeçerlerse, Allah onların geçmişteki düşmanlıklarını bağışlar.⁵⁸¹

Günümüz âlimlerinden Vehbe Züheyli, “şirkten ve müminlere düşmanlıktan vazgeçerlerse düşmanlıkları küfürleri ve günahları bağışlanır” şeklinde tefsir etmiştir.⁵⁸²

Maverdi bu ayetteki “son verme” ifadesini iki şekilde yorumlamıştır.

1. Savaştan barışa yönelirlerse
2. Küfürden İslam’a yönelirlerse⁵⁸³

Râzî ise ayetin manasını şöyle yorumlar; “Eğer o kâfirler küfürlerinden ve peygambere düşman olmaktan vazgeçip, İslâm'a girer ve onun kanunlarını benimserlerse, Allah onların daha önceki küfürlerinden ve peygambere karşı olan düşmanlıklarından doğan günahlarını bağışlar. Yok, eğer küfürlerine döner ve onu sürdürürlerse, bilsinler ki Allah'ın geçmiş ümmetlerle ilgili tutumu devam etmektedir.”⁵⁸⁴

Aynı manadaki bir başka ayet ise şöyledir:

“Onları (size karşı savaşanları) yakaladığınız yerde öldürün. Sizi çıkardıkları yerden siz de onları çıkarın. Fitne, adam öldürmekten daha kötüdür. Mescid-i Haram'da onlar sizinle savaşmadıkça, siz de onlarla savaşmayın. Eğer onlar size karşı savaş açarlarsa siz de onları öldürün. İşte kâfirlerin cezası böyledir. Eğer onlar (savaştan) vazgeçerlerse, (şunu iyi bilin ki) Allah gafûr ve rahîmdir.” (2. Bakara: 191-192)

Bir başka ayette ise kâfirlerin bağışlanmaları için küfürden ve Rasûlüllah düşmanlığından dönmenin yanında başkaca şartlar da getirilmiştir.

Haram aylar çıkınca müşrikleri bulduğunuz yerde öldürün; onları yakalayın, onları hapsedin ve onları her gözetleme yerinde oturup bekleyin. Eğer tevbe eder, namazı dosdoğru kılar, zekâtı da verirlerse artık yollarını serbest bırakın. Allah yarlıgayan, esirgeyendir. (9. Tevbe: 5)

⁵⁸¹ Zemahşerî, II, 580; Beydâvî, II, 406; Ebu's- Suud, IV, 21.

⁵⁸² Züheyli, s. 182.

⁵⁸³ Maverdi, II, 318.

⁵⁸⁴ Râzî, XI, 313.

Küfürden ve düşmanlıktan tevbe etmek, -burada tevbe, imanı da içermektedir- işledikleri günahları terk etmek şartıyla bağışlanabilecekleri vurgulandıktan sonra İslam'ın en büyük şeari konusunda uyarıda bulundu ki onlar da namaz kılmak – o en faziletli bedeni ibadettir- ve zekât vermek – o da en faziletli mali ibadettir- ki, tevbe ile ilmi kuvvet ortaya çıktığı gibi bu ikisiyle ameli kuvvet ortaya çıkar.⁵⁸⁵

Taberi de onların tevbe etmelerini, putlardan uzaklaşmak, Allah'a ibadet etmek, namaz kılmak ve zekât vermek⁵⁸⁶ olarak ifade eder.

Bu ayette namazın ve zekâtın zikredilmesi imanının sadık olduğunun yani bu imanının sahibinin yalancı olmadığını göstergesidir. Müminlerin onlarla savaşa son vermeleri için iman ettikten sonra namaz kılmaları ve zekât vermeleri şarttır. Fakat bu namazın ve zekâtın imandan bir cüz olduğuna delalet etmez.⁵⁸⁷

Nisa suresi 23. ayette ise imandan önce yapılan haram evliliklerin imandan sonra artık bağışlanmış olacağına işaretler vardır ki, müfessirlerden bazıları buna tevbeyi de ilave etmişlerdir.⁵⁸⁸ Günümüz âlimlerinden Züheyli ise “haram edilmezden önce” ifadesini kullanmıştır.⁵⁸⁹

2.7.2. Günah İşledikten Sonra Tевbe Edenler Bağışlanır

Sonra şüphesiz Rabbin, eziyet edildikten sonra hicret edip, ardından da sabrederek cihad edenlerin yardımcısıdır. Bütün bunlardan sonra Rabbin elbette çok bağışlayan, pek esirgeyendir. (16. Nahl: 110)

Ayetin nüzul sebebi hakkında farklı rivayetler var. Onlardan dikkat çeken iki tanesini zikredeceğiz:

1. Taberi'nin Katade'den naklettiğine göre önceki ayetlerde (16. Nahl: 103-109) Allah Teâlâ Mekke müşriklerinin durumlarını izah edip onların kalplerinin mühürlendiğini, dolayısıyla onların Müslümanlığı hicret etseler bile kabul edilmeyeceğini bildirince, Medine halkından Mekke'de dostları olanlar dostlarına durumu yazdılar. Onlara haber ulaşınca aralarında Mekke'den çıkmak, eğer Mekke

⁵⁸⁵ Ebu Hayyan, V, 13.

⁵⁸⁶ Taberi, XI, 344.

⁵⁸⁷ İbni Aşur, X, 116.

⁵⁸⁸ Taberi, VI, 561; Zemahşerî, II, 55.

⁵⁸⁹ Züheyli, s. 83.

müşriklerinden onlara ulaşan olursa, kurtuluncaya yahut şehit oluncaya kadar onlarla savaşmak üzere söz birliği ettiler, çıktılar. Ama Mekkeli müşrikler onlara arkalarından ulaştılar. Onlar da müşriklerle savaştılar kimisi şehit oldu kimisi de onlardan kurtuldu. Bunun üzerine bu ayet nazil oldu.⁵⁹⁰

2. Ayetteki “fitneye düşürüldükten sonra” ifadesi ile ya onların işkence edilmeleri yahut işkence edileceklerine dair tehdit edilmeleri manası kastedilmiş olabileceği gibi, “onların irtidat etmiş olmaları” manası da kastedilmiş olabilir. Hasan el-Basrî şöyle demiştir: “Bu müminler, Mekke'de İdiler. Derken başlarına bir fitne (belâ) geldi ve irtidâd ettiler. Hz. Muhammed (s.a.s) hakkında şüpheye düştüler. Sonra tekrar Müslüman olup, hicret ettiler. İşte bu ayet onlar hakkında nazil oldu.” Bu ayetin, Abdullah b. Said b. Ebî Sarf hakkında nazil olduğu da söylenmiştir. O, irtidat etmişti. Mekke'nin fethi günü, Hz Peygamber (s.a.s), onun öldürülmesini emretti. Bunun üzerine Osman (r.a), onun için aman diledi ve Hz. Peygamber de bu âmânı verdi. Daha sonra o güzel bir Müslüman oldu.⁵⁹¹

Günahın ardından tevbe edip de iman eden, durumunu düzelten ve Allah'tan mağfiret talep edenlerin bağışlanacağını gösteren diğer bazı ayetler ise şöyledir:

“Kötülükler yaptıktan sonra ardından tevbe edip de iman edenlere gelince, şüphesiz ki o tevbe ve imandan sonra, Rabbin elbette bağışlayan ve esirgeyendir.” (7. A'raf: 153)

“Sonra şüphesiz Rabbin, cahillik sebebiyle kötülük yapan, sonra da bunun ardından tevbe edip durumunu düzeltenleri (bağışlayacaktır). Çünkü onlar tevbe ettikten sonra Rabbin elbet çok bağışlayan, pek esirgeyendir.” (16. Nahl: 119)

Öncesinde zina eden erkek ve kadınlardan ve onların cezalarından, ifetli kadınlara zina isnadında bulunanlardan ve onların da cezalarından bahseden ayetlerin ardından gelen ayet şöyledir:

“Ancak bundan sonra tevbe edip ıslah olanlar müstesnadır. Allah çok bağışlayıcı ve merhametlidir.” (24. Nur: 5)

Konuya örnek verebileceğimiz son ayet ise şöyledir:

⁵⁹⁰ Taberi, XIV,379.

⁵⁹¹ Râzî, XIV,359.

“Kim bir kötülük yapar yahut nefesine zulmeder de sonra Allah'tan mağfiret dilerse, Allah'ı çok yarlıgayı ve esirgeyici bulacaktır.” (4. Nisa:110)

2.7.3. Zaruret Halinde Harama Girmek Zorunda Kalanlar Bağışlanır

a) Yiyecek ve içeceklerle ilgili zaruret

Bazı ayetlerde başkasının hakkına saldırmamak, yeme içme kasdı olmamak ve zaruret halini aşmamak şartıyla haram yiyeceklerden yiyebileceği belirtilmiştir⁵⁹²

*“Allah size ancak ölüyü (leşi), kanı, domuz etini ve Allah'tan başkası adına kesileni haram kıldı. Her kim bunlardan yemeye mecbur kalırsa, **başkasının hakkına saldırmadan ve haddi aşmadan** bir miktar yemesinde günah yoktur. Şüphe yok ki Allah çokça bağışlayan çokça esirgeyendir.” (2. Bakara: 173)*

Nahl suresi-115. Ayet ile En'am suresi 145. Ayet de, yukarıda geçen ayetle aynı anlamdadır. Yani bu üç ayette de başkasının hakkına saldırmamak ve haddi aşmamak şart koşulmuştur. Ayetteki, “Bâğîn” kelimesi “başka bir zor durumda olanın hakkına girmek” şeklinde, “Âdin” kelimesi ise “sadece açlığı giderecek kadar” şeklinde tefsir edilmiştir.⁵⁹³ Bu aynı zamanda Şafii ve Hambeli mezhebinin de görüşüdür.⁵⁹⁴

Bir ayette ise izin verilen haram yeme işinde gönüllü olmamak şart koşulmuştur: *“...Kim, gönülden günaha yönelmiş olmamak üzere açlık halinde dara düşerse (haram etlerden yiyebilir). Çünkü Allah çok bağışlayıcı ve esirgeyicidir.” (5. Maide: 3)*

b) Cariyelerin fuhşa zorlanması durumunda onların zaruret hali,

*“...Dünya hayatının geçici menfaatlerini elde edeceksiniz diye, namuslu kalmak isteyen câriyelerinizi fuhşa zorlamayın. **Kim onları zor altında bırakırsa, bilinmelidir ki zorlanmalarından sonra Allah (onlar için) çok bağışlayıcı ve merhametlidir.**” (24. Nur: 33)*

“Feteyât”tan kasıt cariyelerdir. “Biğâun” zina demektir. “Tahassun” iffet demektir.⁵⁹⁵ Burada ikrah kelimesinin zikrinin iki vechi vardır:

⁵⁹² Züheyli, s. 281.

⁵⁹³ Zemahşerî, I, 358; Beydâvî, I, 481.

⁵⁹⁴ Beydâvî, I, 481.

⁵⁹⁵ Maverdi, IV, 101; Taberi, XVII, 290.

1. İkraḥ kelimesi iffet isteyen için geçerlidir. Zinaya gönüllü gidenler için geçerli değildir.

2. Bu nehiy bir sebep üzerine vârid olmuştur. Bu nehiy her ne kadar şart olmasa da o sebebin özelliğinden dolayıdır. Cabir b. Abdullah'tan gelen bir rivayette, Abdullah b. Ubey b. Selül'ün bir cariyesi vardı. Ona Müseyke denilirdi. Efendisi onu zinaya zorladı. O da zina etti. Tekrar onu zinaya zorladı. O da: "Hayır! Vallahi bir daha yapmam" dedi. Ve Rasûlullah'a durumu anlattı. Bunun üzerine bu ayet nazil oldu.⁵⁹⁶

2.7.4. Bağışlananlara Kur'an-ı Kerim'den örnekler.

2.7.4.1. Peygamberlerden Bağışlananlara Örnekler

Buna dair birkaç misalle yetineceğiz:

Hz. Muhammed (s.a.s.):

"Böylece Allah, senin geçmiş ve gelecek günahını bağışlar. Sana olan nimetini tamamlar ve seni doğru bir yola iletir." (48. Feth: 2)

Fetih suresi İbni Abbas'tan gelen bir rivayete göre medenî bir suredir.⁵⁹⁷ Enes b. Malik'ten gelen bir rivayette Hudeybiye dönüşünde Hz. Peygamber (s.a.s.) buyurdu ki: "Bana bir ayet indirildi ki, o ayet bana dünyanın tamamından daha sevimlidir." Ardından fetih suresinin ilk iki ayetini okudu. Bunun üzerine sahabeler dedi ki: "Henîen lek (Hayırlı olsun) Ya Rasûlellah! Allah sana ne yaptığını ve ne yapmadığını açıkladı."⁵⁹⁸ Bunun üzerine *"(Bütün bu lütuflar) mümin erkeklerle mümin kadınları, içinde ebedî kalacakları, zemininden ırmaklar akan cennetlere koyması, onların günahlarını örtmesi içindir. İşte bu, Allah katında büyük bir kurtuluştur."* (48. Fetih: 5) Ayeti nazil oldu.⁵⁹⁹ Katade ve İkrime'den de aynı manada rivayetler gelmiştir.⁶⁰⁰

Hz. Davud (a.s.):

"Davud: And olsun ki, senin koyununu kendi koyunlarına katmak istemekle sana haksızlıkta bulunmuştur. Doğrusu ortakçıların çoğu, birbirlerinin haklarına tecavüz

⁵⁹⁶ Maverdi, IV, 101; Taberi, XVII, 290.

⁵⁹⁷ Ebu Hayyan, VIII, 89.

⁵⁹⁸ Taberi, XXI, 240.

⁵⁹⁹ Taberi, XXI, 240.

⁶⁰⁰ Taberi, XXI, 241.

ederler. Yalnız iman edip de iyi işler yapanlar müstesna. Bunlar da ne kadar az! Dedi. Davud, kendisini denediğimizi sandı ve Rabbinden mağfiret dileyerek eğilip secdeye kapandı, tevbe edip Allah'a yöneldi. Sonra bu tutumundan dolayı onu bağışladık. Kuşkusuz yanımızda onun yüksek bir makamı ve güzel bir geleceği vardır.” (38. Sad: 24-25)

Dâvûd (a.s)'un İstiğfarının Sebebi

Ayetteki, “Bunun üzerine Rabbine istiğfar etti” cümlesi, “Dâvûd, Rabbinden bağışlanmasını istedi” demektir. Bu cümle ile ilgili olarak şu iki izah yapılabilir:

1) Eğer Dâvûd (a.s)'tan bir hata ve günahın sâdır olduğunu söylersek, ayetteki istiğfarın bundan ötürü yapıldığını söyleriz.

2) Yok eğer bunu söyleyemiyorsak, o zaman deriz ki: Bu hususta şu izahlar yapılabilir:

a) O kimseler, Dâvûd (a.s)'u öldürmek maksadıyla yanına girdiler. Dâvûd (a.s) da, çok kudretli ve kuvvetli bir padişah olduğu için, onlardan intikam almaya tam gücü olmasına ve o anda hafif bir korku duymuş olmasına rağmen, onları affedip bir şey söylemeyince, bundan dolayı kendine bir “ucub” (beğenme duygusu) geldi. İşte bundan dolayı, Cenâb-ı Hakk'a istiğfar ve tevbede bulundu ve bu güzel hale yönelişinin, ancak Allah'ın buna muvaffak kılmasıyla olduğunu itiraf etti. Bunun üzerine Cenâb-ı Hak, onun hatırına gelen bu güzel duygu sebebiyle, ona mağfiret etti ve bağışladı.

b) Belki de Hz. Dâvûd (a.s), önce o girenlere eziyet etmek, cezalandırmak istedi. Daha sonra kendi kendine, “Bu, onların kötü niyetli olduklarına dair bir delil bulunmayan bir durumdur” deyip, onları bağışladı. Sonra da gönlüne gelen o ilk rivayetten ötürü, Rabbinden bağışlanmasını istedi.

c) Belki de o iki kişi, hemen o anda Allah'a yönelip, Dâvûd (a.s)'dan tövbelerinin kabul edilmesi için, ondan kendileri namına Allah'tan bağışlanma dilemesini istediler. Bunun üzerine Dâvûd (a.s), Allah'tan af diledi ve yalvarıp yakararak Allah'a yöneldi. Allah Teâlâ da, Dâvûd (a.s)'un şefaati ve duası sebebiyle onları bağışladı.⁶⁰¹

⁶⁰¹ Râzî, XIX, 66-67.

Maverdi'nin Katade'den naklettiğine göre, Davud (a.s.) dikkatlice davranmadan hüküm verdi. Bunun günah olduğunu anlayınca da Rabbine istiğfar etti.⁶⁰²

Hız. Musa (a.s.):

“Musa: Rabbim! Doğrusu kendime zulmettim (başına iş açtım). Beni bağışla dedi, Allah da onu bağışladı. Çünkü çok bağışlayıcı, çok esirgeyici olan ancak O'dur.”
(28. Kasas: 16)

Hız. Musa'nın (a.s) bu duası şu anlama gelir: “Ey Rabbim! Bu günahımı affet: Bu günahı isteyerek işlemediğimi biliyorsun, onu ört ve halktan gizle!”

Bu ifade iki anlama gelir ve ikisi de burada kullanılmıştır: Allah, Hız. Musa'nın suçunu halktan gizlediği gibi, hatasını da bağışladı. Zira ne bir Mısırlı, ne de Mısır hükûmetinin herhangi bir yetkilisi, olaya şahit olabileceği bir zamanda yoldan geçmedi. Böylece Hız. Musa (a.s) cinayet mahallinden teşhis edilmeden uzaklaşma imkânı bulmuş oldu.⁶⁰³

Hız. Mûsâ sarayda iyi bir eğitim gördü. Olgunluk çağına ulaşınca Allah tarafından kendisine “hüküm (peygamberlik) ve ilim” verildi. Mûsâ, kendisine daha peygamberlik gelmeden veya geldikten sonra Firavun'un yanlış yolda olduğunu idrak etmiş, düşüncesini yakınlarına açmış, muhalefeti ağızdan ağıza yayılınca gözden kaybolup kendini gizlemişti. Şehre ancak geceleri çıkıyordu. Ahalisinin haberi olmadığı bir sırada girdiği şehrin neresi olduğu kesin olarak bilinmemekle beraber nüfessirlerin çoğunluğuna göre Mısır'da Firavun'un ikamet ettiği şehirdir. Müfessir Dahhâk buranın geçmişte müstakil bir yerleşim merkezi olan bugünkü Ayni Şems olduğunu söylemiştir.⁶⁰⁴

Rivayete göre Hız. Mûsâ, öğle vakti halkı istirahatata çekilmiş olduğu bir sırada bu şehre girmiş, şehirde biri İsrâiloğullarından, diğeri Kıptîler'den olan iki kişinin kavga ettiğini görmüş, İsraili'nin kendisinden yardım istemesi üzerine Mûsâ Kıptî'ye bir yumruk vurarak ölümüne sebep olmuştur.⁶⁰⁵

⁶⁰² Maverdi, V, 88.

⁶⁰³ Mevdûdî, IV, 147.

⁶⁰⁴ Kur'an Yolu, IV, 219.

⁶⁰⁵ Kur'an Yolu, IV, 220.

Bize göre Hz. Musa'nın kavgaya müdahalesi hor görülen ve ezilmekte olan bir topluluktan olan birinin imdat istemesi üzerine olmuştur ve bunda bir kusur yoktur. Yaptığı şey, sadece tedbirsizlikle bir tokat veya yumruk vurmaktır. Böyle bir darbenin ölüm sonucunu doğurması nâdirdir. Şu halde Musa'nın yaptığı, “istemeden ölüme sebep olmak” şeklinde ifade edilebilir. Irk bağının müdahale sebebi olduğu delilsiz bir yakıştırmadır. Musa'nın yaptığı, zayıfın yanında yer almak şeklinde bir erdem olarak da değerlendirilebilir. Fiilen kavga yapılırken haklıyı haksızdan ayırmak mümkün değildir. Onun kendisini günahkâr görmesi, fiilinin ölüme sebep olmasındandır.⁶⁰⁶

2.7.4.2. Diğer İnsanlardan Bağışlananlara Örnekler

Gir cennete! Denildi. “Keşke, dedi, Rabbimin beni bağışladığını ve beni ikrama mazhar olanlardan kıldığını kavmim bilseydi!” (36. Yasin: 27)

Taberi'nin İbni Abbas, Ka'bu'l- Ahbar ve Vehb b. Münebbih'ten rivayet ettiğine göre şehrin diğer tarafından koşup gelen Habib isminde biriydi.⁶⁰⁷ Katade'den gelen bir rivayete göre taşıyarak onu şehit ettiler.⁶⁰⁸ İbni Abbas'tan gelen bir rivayete göre ateşe atılarak şehit edildi.⁶⁰⁹ İbn Mes'ud'dan nakledilen bir rivayete göre ise boğularak öldürülmüştür.⁶¹⁰

İbni Mes'ud'dan gelen bir rivayete göre diri iken yani daha canı çıkmadan cennete girdirilmiştir ve orada rızıklandırılmıştır. Allah Teâlâ ondan dünya sıkıntılarını, hüznlerini ve musibetlerini giderip de onu rahmetine, cennetine ve ikramlarına nail edince “*Keşke, dedi, Rabbimin beni bağışladığını ve beni ikrama mazhar olanlardan kıldığını kavmim bilseydi!*” demiştir.⁶¹¹ Zemahşeri onun diri olarak cennete girdirildiğine “*Bilakis onlar diridirler; Allah'ın, lütuf ve kereminden kendilerine verdikleri ile sevinçli bir halde Rableri yanında rızıklara mazhar olmaktadırlar.*” (3. Al-i İmran: 169) ayetini delil getirir.⁶¹²

⁶⁰⁶ Kur'an Yolu, IV, 221.

⁶⁰⁷ Taberi, XIX, 419.

⁶⁰⁸ Suyuti, XII, 338.

⁶⁰⁹ Suyuti, XII, 339.

⁶¹⁰ Suyuti, XII, 339.

⁶¹¹ Taberi, XIX, 425.

⁶¹² Zemahşerî, V, 172.

Zemahşeri, kavminin durumunu bilmesini istemesini ise şöyle yorumlar; onun kazandığını onlar da küfürden tevbe ile imana girmekle ve sahibini cennete girdiren salih amelleri kendilerine kazansınlar.⁶¹³

Kurtubi Habib'in "Keşke kavmim bilseler..." temennisinin iki manası olabileceğini söyler:

1. Çok güzel bir durumda olduğunu bilmelerini istiyor.
2. Onların da kendi gibi iman etmelerini temenni ediyor ki onun gibi ehl-i cennet olalar.⁶¹⁴

2.8. ALLAH (CC)'IN ĞAFUR İSM-İ ŞERİFİ HÜRMETİNE GÜNAH İŞLEYENLERE MÜHLET VERMESİ

"Senin, bağışı bol olan Rabbin merhamet sahibidir; şayet yaptıkları yüzünden onları (hemen) muaheze edecek olsaydı, onlara azabı çarçabuk verirdi. Fakat kendilerine tanınmış belli bir süre vardır ki, artık bundan kaçıp kurtulacakları bir sığınak bulamayacaklardır." (18. Kehf: 58)

Kur'an-ı Kerim terhibden sonra terğib âdetini bu ayette de devam ettirdi. Tehditlerden sonra Allah'ın mağfiret sahibi olduğunu hatırlattı. Ta ki, Allah'ın rızası konusunda düşünsünler.⁶¹⁵ Bunun örneği İslam tarihinde çoktur. Mesela Ebu Cehil'in oğlu İkrime, Halid b. Velid bunlardandır.⁶¹⁶ Zaten ğafur isminin zikredilmesi istiğfara terğib içindir.⁶¹⁷

Maverdi, ayetteki "Ğafur" ism-i şerifinin müminlere yönelik olduğunu kâfirleri kapsamadığını söyler. Buna nisa suresinin 168. Ayetini delil gösterir.⁶¹⁸ Kurtubi de bu görüştedir. Fakat onun delili nisa suresi 48. Ayettir.⁶¹⁹ Maverdi "Zü'r- Rahme" ism-i şerifinin hakkında ise dört görüş olduğunu nakleder:

1. Zü'l- afv,
2. Zü's- sevab. Bu iki grup müminleredir. Kâfirlere değil.

⁶¹³ Zemahşerî, V, 173.

⁶¹⁴ Kurtubî, *el- Câmi'*, XVII, 432; Maverdi, V, 14.

⁶¹⁵ İbni Aşur, XV, 356.

⁶¹⁶ Şa'ra'vî, XIV, 8945.

⁶¹⁷ İbni Aşur, XV, 357.

⁶¹⁸ Maverdi, III, 320.

⁶¹⁹ Kurtubî, XIII, 313.

3. Zü'n- ni'met,

4. Zü'l- Hüdâ. Bu iki grup ise hem müminleri hem de kâfirleri kapsar. Çünkü bu dünyada Allah Teâlâ müminleri nimetlendirdiği gibi kâfirleri de nimetlendirmektedir.⁶²⁰

2.9. ALLAH (CC)'IN, MÜMİNLERİN DE BAĞIŞLAYICI OLMASINI İSTEMESİ

“Güzel söz ve bağışlama, arkasından incitme gelen sadakadan daha iyidir. Allah zengindir, acelesi de yoktur.” (2. Bakara: 263)

Âyette geçen “güzel söz” gönüllerin kabul edip, yadırgamadığı sözdür. Burada bundan murad, istenen, dilenen kimsenin, hoş ve güzel bir şekilde geri çevrilmesidir. Atâ “Bu, güzel bir va'ad manasındadır” demiştir. “Mağfiret”e (bağışlamaya) gelince, bunun birkaç şekilde izahı bulunmaktadır

a) Fakir, isteği yerine getirilmeksizin geri çevrilirse bu ona zor gelir ve çoğu zaman onu, kötü konuşmaya sevk eder. Bundan dolayı Cenâb-ı Allah, fakirin kötü konuşmasını affetmeyi ve kusurunu bağışlamayı emretmiştir.

b) Bundan murad, fakiri güzel bir şekilde geri çevirmekten dolayı, Allah'ın mağfiretine nail olmaktır.

c) “Mağfiret'ten murad, fakirin ihtiyacını gidermek ve sırrını ifşa etmemektir.

Güzel sözden murad ise, onu en güzel bir şekilde geri çevirmek ve kendi haline vâkıf olmasını istemediği bir kimsenin yanında onun halini zikrederek, sırrını ifşa etmemek suretiyle mağfiretle davranmaktır.

d) Ayetteki “güzel söz” ifadesi, kendisinden bir şey istenen kimseden, isteyen (sâil) güzel bir şekilde geri çevirmesini; mağfiret ise, isteyen kimseye (sâil), onu geri çeviren kimsenin mazeretini kabul etmesini isteyen bir hitaptır. Çünkü bazen o kimse sâilin istediği şeyi veremeyebilir.⁶²¹

“İman edenlere söyle: Allah'ın (ceza) günlerinin geleceğini ummayanları bağışlasınlar. Çünkü Allah her toplumu, yaptığına göre cezalandıracaktır.” (45. Casiye: 14)

⁶²⁰ Maverdi, III, 320.

⁶²¹ Râzî, V, 483-484.

Mü'minlerin bağışlayıcı olmalarını isteyen bir başka ayet ise şöyledir:

“Bir kötülüğün cezası, ona denk bir kötülüktür. Kim bağışlar ve barışı sağlarsa, onun mükâfatı Allah'a aittir. Doğrusu O, zalimleri sevmez. Kim zulme uğradıktan sonra hakkını alırsa, artık onlara yapılacak bir şey yoktur. Ancak insanlara zulmedenlere ve yeryüzünde haksız yere taşkınlık edenlere ceza vardır. İşte acıklı azap bunlardır. Kim, sabreder ve affederse şüphesiz bu hareketi, yapılmaya değer işlerdendir.” (42. Şura: 40-43)

Maverdi, buradaki sabır iki şeye karşı olabilir der:

1. Eziyete sabredip eziyet edeni bağışlama,
2. Günahlara karşı sabredip kötülükleri örtme⁶²²

Aynı manadaki bir başka ayet ise şöyledir:

“Ey iman edenler! Eşlerinizden ve çocuklarınızdan size düşman olanlar da vardır. Onlardan sakının. Ama affeder, kusurlarını başlarına kakmaz, kusurlarını örterseniz, bilin ki, Allah çok bağışlayan, çok esirgeyendir.” (64. Teğabun: 14)

Bu âyetteki anlatım ve uyarıya göre en güçlü sevgi bağlarıyla birbirine bağlı olan insanlar bile -bunlar öncelikle eşler, ebeveyn ve çocuklar da olsa- her zaman amaç birliği içinde olmayabilirler ve mümin bir kişi bu yakınlarından dahi âhiret mutluluğunu zedeleyecek zararlar görebilir, öneriler ve teşvikler alabilir.⁶²³

2.10. ALLAH'IN MÜMİNLERİ BAĞIŞLAYICI OLARAK VASIFLANDIRMASI

Şura suresi 36-39 arası ayetler müminlerin özelliklerini bahseder. Onlardan 37. Ayetin meali şöyledir: *“Ve onlar ki günahın büyüklerine ve açık çirkinliklere uzak bulunurlar ve her gadablandıkları vakit de onlar kusur örterler”* (42. Şura: 37) yani kendilerine karşı suç işleyenlerin suçlarını affederler. Onların suçlarının cezalarından vazgeçerler.⁶²⁴

⁶²² Maverdi, V, 209.

⁶²³ Kur'an Yolu, V, 376.

⁶²⁴ Taberi, XX, 522.

Bu ayet Mekke’de Hz. Ömer’e sövüldüğü zaman⁶²⁵ veya Hz. Ebu Bekir malının tamamını infak ettiğinde insanlar onu kınadığı veya ona sövdüklerinde onlara karşı yumuşak davrandığı zaman nazil olmuştur.⁶²⁶

İbni Abbas’tan gelen bir rivayette; müşriklerden bir adam Hz. Ebu Bekir’e sövdü. Hz. Ebu Bekir ise ona karşılık vermedi. Bunun üzerine bu ayet nazil oldu.⁶²⁷

Bu ayet ve bundan hemen sonra gelen ayetler, üstte geçen müminlere atıftır. Müminlere övgüdür.⁶²⁸ Ebu Hayyan, Ebu’l- Bekâ’nın ayetin “Hüm yeğfirûn” kısmında “hüm; mübteda, yeğfirun ise haberdır” dediğini nakleder.⁶²⁹

2.11. BAZILARININ MAĞFİRETE BEDEL AZABI TERCİH ETTİKLERİ

“Onlar doğru yol karşılığında sapıklığı, mağfirete bedel olarak da azabı satın almış kimselerdir. Onlar ateşe karşı ne kadar dayanıklıdırlar!” (2. Bakara: 175)

Yukarıdaki ayetten anlaşıyor ki bu ayette bahsedilenler hidayete bedel dalaleti (imana bedel küfrü), mağfirete bedel azabı (cennete bedel cehennemi) tercih eden Yahudi âlimleridir.⁶³⁰ Onlar kıyamet gününde azabı gerektiren şeyleri tercih ettiler. Allah’ın bağışlamasına götüren şeyleri terk ettiler.⁶³¹ İbni Aşur, “mağfirete bedel azabı tercih etmeleri”nin, “onlar kasıtlı olarak ve bilerek Tevrat’taki gerçekleri gizlediler.” Anlamında olduğunu söyler.⁶³²

Maverdi, ayetin “*Onlar ateşe karşı ne kadar dayanıklıdırlar!*” kısmı ile ilgili dört görüşün olduğunu nakleder:

1. Onlar cehenneme karşı ne de cüretliler! Katade, Hasan-ı Basri ve Mücahid bu görüştedir.⁶³³

2. Onları cehenneme götürecek amellere nasıl da sabrediyorlar! Mücahid bu görüştedir.⁶³⁴

⁶²⁵ Kurtubî, *el- Câmi*’, XVIII, 485; Züheyli, s. 488.

⁶²⁶ Kurtubî, *el- Câmi*’, XVIII, 485.

⁶²⁷ Kurtubî, *el- Câmi*’, XVIII, 486.

⁶²⁸ Ebu’s- Suud, VIII, 34.

⁶²⁹ Ebu Hayyan, s. 7, s. 499.

⁶³⁰ Maverdi, I, 224; Ebu Hayyan, I, 668.

⁶³¹ Taberi, III, 67.

⁶³² İbni Aşur, II, 125.

⁶³³ Taberi, III, 68.

⁶³⁴ Taberi, III, 69.

3. Onlar cehennemde nasıl da ebedi kalacaklar!

4. Onları cehenneme karşı sabırlı hale getiren hangi şeydir? Süddi ve Ata bu görüştedir.⁶³⁵

Taberi de aynı görüşleri naklettikten sonra bunların en doğrusunun cüret manasında olanıdır, der.⁶³⁶

2.12. ĞAFUR İSM-İ ŞERİFİNİN YER ALDIĞI DUALAR

2.12.1. Günahkârların Duaları

Bu bölümle ilgili (“ğfr” kök harflerinin kullanıldığı) üç ayet tesbit ettik. Onların üçü de Hz. Musa’ya iman eden müminlerden bahseder.

Onları da iki grupta inceleyebiliriz:

a) Hz. Musa Tur Dağı’ndan döndüğünde kavminden buzağıya tapanların hatalarını anlayıp istiğfar etmeleri,

“Pişman olup da kendilerinin gerçekten sapmış olduklarını görünce dediler ki: Eğer Rabbimiz bize acımaz ve bizi bağışlamazsa mutlaka ziyana uğrayanlardan olacağız!” (7. A’raf: 149)

Ayette geçen “velemmâ sükida fi eydihim” ifadesi, pişmanlıklarının şiddetinden kinayedir.⁶³⁷ Onların pişmanlığı, Musa (a.s.) nın Tur Dağı’ndan dönüşünden sonra olmuştur.⁶³⁸

Hz. Mûsâ Tûr’dan dönüp de kavminin bu tutumlarıyla dinden saptıklarını kendilerine bildirdiğinde, onları azarlayıp buzağı heykelini ateşe attığında, kavmi ettiklerine pişman olarak, Allah’ın merhametinden başka kurtuluş imkânları olmadığını anladılar.⁶³⁹

b) Firavun’un sihirbazlarından imana gelenlerin istiğfarı,

⁶³⁵ Maverdi, I, 224; Taberi, III, 69.

⁶³⁶ Taberi, III, 71.

⁶³⁷ Beydâvî, II, 370.

⁶³⁸ Kur’an Dili, IV, 2285.

⁶³⁹ Kur’an Yolu, II, 595.

“Bize, hatalarımızı ve senin bize zorla yaptırdığın büyüü bağışlaması için Rabbimize iman ettik. Allah hem daha hayırlı hem daha bâkidir.” (20. Taha: 73)

Hiz. Musa'nın (a.s) asasının gücünü gördüklerinde, ister istemez sanki biri onları buna zorluyormuş gibi hemen secdeye kapandılar. Çünkü bunun bir sihir değil büyük bir mucize olduğunu anlamışlardı. Bu aynı zamanda Firavun'un adamlarının ve halkın mucize ile sihir arasındaki farkı çok iyi kavradıklarını göstermektedir. İşte bu nedenle sihirbazlar Allah'ın kudreti sayesinde gösterilen mucizenin kendi sihirlerini ortadan kaldırdığını görünce Hiz. Musa'nın daha becerikli ve sihirbaz olduğunu söylemediler, bilakis hemen secdeye kapandılar ve “Musa'nın ve Harun'un Rabbine iman ettik” dediler.⁶⁴⁰

“Biz, ilk iman edenler olduğumuz için Rabbimizin hatalarımızı bağışlayacağını umarız.” (26. Şuara: 51)

Bu ayette geçen “en künnâ” ifadesi “li- enne künnâ” anlamındadır. İman edenler;

- a) Ya o zamanda yaşayanlardan ilk iman edenler kastedilmektedir,
- b) Ya Firavun'un raiyyetinden iman edenler kastedilmektedir,
- c) Yahut da olaya şahit olanlardan iman edenler kastedilmektedir.⁶⁴¹

Bizim, bunca mucizelerin, belgelerin, nur ve hidayetini gelişinden sonra seni, hakka tercih etmemiz imkânsızdır. Nur ve hidayet kalbimizi doldurmuştur. Sen ne yaparsan yap. Sen ancak bu dünya hayatında bize hükmedebilirsin. İnananların ilkleri olduğumuzdan dolayı Cenab-ı Allah'ın, günahlarımızı bağışlayacağı ümidiyle O'na iman ettik. Hatalarımızı ve zorla bize yaptırdığın sihri affedeceğini ümid ediyoruz. Hem bil ki, Allah daha hayırlı ve daha bakidir.⁶⁴²

Yani, “Biz her hal-ü kârda Rabbimize döneceğiz. Bizi şimdi öldürsen, hemen bugün O'nun huzuruna varmış oluruz, dolayısıyla bunda endişe edecek bir şey yoktur. Biz, bu büyük topluluk içinde gerçek belli olur olmaz inanan ilk kişiler olduğumuzdan, günahlarımızın ve hatalarımızın bağışlanacağını umuyoruz.”⁶⁴³

⁶⁴⁰ Mevdûdî, III, 235.

⁶⁴¹ Zemahşerî, IV, 392.

⁶⁴² Hicazi, IV, 357.

⁶⁴³ Mevdûdî, IV, 24.

2.12.2. Müminlerin Duaları

a) İslam öncesi müminlerin duaları olarak,

“Nice peygamberler vardı ki, beraberinde birçok Allah erleri bulunduğu halde savaştılar da bunlar, Allah yolunda başlarına gelenlerden dolayı gevşeklik ve zaaf göstermediler, boyun eğmediler. Allah sabredenleri sever. Onların sözleri, sadece şöyle demekten ibaretti: Ey Rabbimiz! Günahlarımızı ve işimizdeki taşkınlığımızı bağışla; ayaklarımızı (yolunda) sabit kıl; kâfirler topluluğuna karşı bizi muzaffer kıl!” (3. Al-i İmran: 146-147)

Allah Teâlâ, Ribbiyyûn’un gevşeklik ve zaaf göstermemesini ve sabırlarını bahsettikten sonra –ki, bu özelliklerin izi onların yüzüne yansımaktadır- onların Allah’a yönelmeleri, O’na istiğfar etmeleri ve dua ile O’na sığınmalarından bahsetti.⁶⁴⁴

147. ayette geçen “zenb” tabiriyle, küçük günahlar; “israf” tabiriyle ise büyük günahlar kastedilmektedir.⁶⁴⁵

147. ayette geçen “Onların sözleri” ifadesinde kastedilenler 146. Ayetteki “Ribbiyyûn” (Allah erleri)dur ki, onlar bu bağışlanma dualarını peygamberleri şehit edildiği zaman etmişlerdir.⁶⁴⁶

b) İslam’la şereflenen müminlerin duaları olarak,

Al-i İmran suresi 190. Ayette şöyle buyrulur:

“Göklerin ve yerin yaratılışında, gece ile gündüzün birbiri ardınca gelip gidişinde akliselim sahipleri için gerçekten açık ibretler vardır.” Bu ayet-i kerimede akıl sahiplerinden bahsedilmektedir. Onlar ibret almak ve delil çıkarmak için basiretlerini açık tutarlar. Onlar göklere ve yere onlardaki acayip yaratılıştan gafil olarak hayvanların bakışı gibi bakmazlar.⁶⁴⁷

İbn-i Ömer’den nakledildiğine göre (radiyallah-ü anhüma) şöyle demişti: “Hz. Aişe (r.a.)ye dedim ki: “Rasûlullah’tan gördüğün seni şaşırtan bir şeyi bana anlat.” Hz. Aişe uzun uzun ağladı. Sonra dedi ki: “O’nun her şeyi harikaydı. Bir gece bana geldi.

⁶⁴⁴ Ebu Hayyan, III, 81.

⁶⁴⁵ Ebu’s- Suud, II, 96.

⁶⁴⁶ Taberi, VI, 119.

⁶⁴⁷ Zemahşerî, I, 674.

Yatağıma girdi. Ta ki bedeni bedenime yapıştı. Sonra dedi ki: “Ey Aişe bu gece bana izin verir misin ben Rabbime ibadet edeyim?” Ben de dedim ki: “Ya Rasûlellah! Ben senin benim yakınımda olmanı ve seni seviyorum. Fakat sana izin verdim.” Bunun üzerine evde yakında bir suyun yanına gitti. Abdest aldı. Suyu fazla harcamadı. Sonra kalktı namaz kılmaya başladı. Kur’an’dan okudu ve ağlamaya başladı. Hatta gözyaşları kuşağına ulaştı. Sonra oturdu Allah’a hamd-ü sena etti ve ağlamaya başladı. Sonra ellerini kaldırdı tekrar ağlamaya başladı. Gözyaşlarının yere ulaştığını gördüm. Derken sabah namazı ezanını okumak üzere Bilal geldi. Gördü ki, O ağlıyor. O’na dedi ki: “Ya Rasûlellah! Allah senin geçmiş ve gelecek günahlarını bağışladığı halde ağlıyor musun?” Rasûlullah buyurdu ki: “Şükreden bir kul olmayayım mı?” sonra dedi ki: “Ben nasıl ağlamayayım. Allah Teâlâ bu gece bana inzal buyurdu ki: *“Göklerin ve yerin yaratılışında, gece ile gündüzün birbiri ardınca gelip gidişinde aklıselim sahipleri için gerçekten açık ibretler vardır.”* (3. Al-i İmran: 190) Rasûlullah sonra da dedi ki: “Bu ayeti okuyup da tefekkür etmeyene yazıklar olsun!”⁶⁴⁸

Bundan sonraki üç ayet onların özelliklerinden bahseder. O özelliklerden biri:

“Onlar, ayakta dururken, otururken, yanları üzerine yatarken (her vakit) Allah’ı anarlar, göklerin ve yerin yaratılışı hakkında derin derin düşünürler” (3. Al-i İmran: 191)

Bir diğer özellik ise onların dua etmeleri ve bağışlanma dilemeleri olduğu şu şekilde geçmektedir:

*“ (ve şöyle derler:) Rabbimiz! Sen bunu boşuna yaratmadın. Seni tesbih ederiz. Bizi cehennem azabından koru! Ey Rabbimiz! Doğrusu sen, kimi cehenneme koyarsan, artık onu rüsvay etmişindir. Zalimlerin hiç yardımcıları yoktur. Ey Rabbimiz! Gerçek şu ki biz, “Rabbimize inanın!” diye imana çağırان bir davetçiyi (Peygamber’i, Kur’an’ı) işittik, hemen iman ettik. Ey Rabbimiz! **Artık bizim günahlarımızı bağışla, kötülüklerimizi ört**, ruhumuzu iyilerle beraber al,”* (3. Ali İmran: 192-193)

“Zira kullarımdan bir zümre: Rabbimiz! Biz iman ettik; öyle ise bizi affet; bize acı! Sen, merhametlilerin en iyisisin, demişlerdi.” (23. Mü’minun: 109)

⁶⁴⁸ Zemahşerî, I, 675.

Kurtubi'nin Mücahid'den naklettiğine göre onlar; Bilal, Habbab, Suheyb ve müslümanların zayıflarından filan filan... Ebu Cehil ve arkadaşları onlarla alay ederlerdi.⁶⁴⁹ Onların sahabelerden Muhacirler olduğu⁶⁵⁰ Suffa ehli olduğu⁶⁵¹ Müslümanların zayıfları olduğu da denilmiş.⁶⁵² Kimilerine göre ise bütün zayıf müminler bu ayetin şumulüne dâhildir.⁶⁵³

Al-i İmran 14. Ayette insanın hoşuna giden dünya nimetleri sayılır. 15. Ayette: *“(Resûlüm!) De ki: Size bunlardan daha iyisini bildireyim mi? Takvâ sahipleri için Rableri yanında, içinden ırmaklar akan, ebediyyen kalacakları cennetler, tertemiz eşler ve (hepsinin üstünde) Allah'ın hoşnutluğu vardır. Allah kullarını çok iyi görür.”* Buyrulur.

16. ayette ise 15. Ayette geçen takva sahiplerinin dua etme ve istiğfarda bulunma özellikleri zikredilir: *“(Bu nimetler) “Ey Rabbimiz! İman ettik; bizim günahlarımızı bağışla, bizi ateş azabından koru!”*

Bakara suresinin kadir gecesinde inzal buyrulan son iki ayetinde⁶⁵⁴ de müminlerin dualarından bir bölümü geçmektedir ki, onların en önemlilerinden biri 286. Ayette geçen bağış talebinde bulunmadır:

“Peygamber, Rabbi tarafından kendisine indirilene iman etti, müminler de (iman ettiler). Her biri Allah'a, meleklerine, kitaplarına, peygamberlerine iman ettiler. “Allah'ın peygamberlerinden hiçbiri arasında ayırım yapmayız. İştittik, itaat ettik. Ey Rabbimiz, affına sığındık! Dönüş sanadır” dediler.

Allah her şahsı, ancak gücünün yettiği ölçüde mükellef kılar. Herkesin kazandığı (hayır) kendine, yapacağı (şer) de kendinedir. Rabbimiz! Unutursak veya hataya düşersek bizi sorumlu tutma. Ey Rabbimiz! Bizden öncekilere yüklediğin gibi bize de ağır bir yük yükleme. Ey Rabbimiz! Bize gücümüzün yetmediği işler de yükleme! Bizi affet! Bizi bağışla! Bize acı! Sen bizim mevlâmızsın. Kâfirler topluluğuna karşı bize yardım et!” (2. Bakara: 285-286)

⁶⁴⁹ Kurtubî, *el- Câmi*, XV, 94.

⁶⁵⁰ Hareri, XIX, 170.

⁶⁵¹ Ebu's- Suud, VI, 152; Beydâvî, III, 410.

⁶⁵² Ebu Hayyan, VI, 389.

⁶⁵³ Sealibi, IV, 165.

⁶⁵⁴ İmam Müslim, Ebu'l- Hüseyin Müslim b. El- Haccac b. Müslim el- Kuşeyrî en- Neysâbü'rî, *el- Câmu's- Sahih, (Sahih-i Müslim)*, Polen Yayınları, (Trc. ve thk. Hanîfî Akın), İstanbul 2008, s. 117.

Müminlerin ahirette de dua edip bağışlanma isteyecekleri şu ayetten anlaşılmaktadır:

“Ey iman edenler! Samimi bir tevbe ile Allah'a dönün. Umulur ki Rabbiniz sizin kötülüklerinizi örter. Peygamberi ve Onunla birlikte iman edenleri utandırmayacağı günde Allah sizi, içlerinden ırmaklar akan cennetlere sokar. Onların önlerinden ve sağlarından (amellerinin) nurları aydınlatıp gider de, “Ey Rabbimiz! Nûrumuzu bizim için tamamla, bizi bağışla; çünkü sen her şeye kadirsin” derler.” (66. Tahrim: 8)

Ayetteki, “Diyecekler ki: “Ey Rabbimiz, nurumuzu tamamla” ifadesine gelince, İbni Abbas (r.a) şöyle der: “Onlar bu sözü, münafıkların nuru söndürüldüğünde korktuklarından ötürü söylerler.” Hasan el-Basrî'den de, “Allah Teâlâ, onların nurlarını tamamlamıştır. Fakat Allah'ın huzuruna iyice yaklaşmak arzusuyla böyle dua edeceklerdir. Bu tıpkı, gelmiş-geçmiş bütün günahları bağışlanmış olduğu halde, Hz. Peygamber (s.a.s)'e, “Günahına istiğfar et” (47.Muhammed: 19) diye emrolunması gibidir” dediği rivayet edilmiştir.⁶⁵⁵

Şu da söylenmiştir: “Bu mü'minlerin derece bakımından en düşükleri, nurları, ancak ayaklarını basacakları yeri aydınlatanlardır. Çünkü nur, insanın ameline göre verilecek. Dolayısıyla bunlar, bu nurun tamamlanmasını, yani daha fazla verilmesini isteyeceklerdir.”⁶⁵⁶

Şöyle de denilmiştir: “Cennete doğru yarışı önde götürenler (sabıkûn), sıratı şimşek gibi geçecekler. Bir kısım mü'minler rüzgâr gibi geçerlerken, bir kısmı da emekleyerek-yüzükoyun sürünerek geçerler. İşte “Ey Rabbimiz, nurumuzu tamamla” diyenler, bu ikinci kısımdır.”⁶⁵⁷

2.12.3. Sahabelerden Sonra Gelenlerin Duası

“Bunların arkasından gelenler şöyle derler: Rabbimiz! Bizi ve bizden önce gelip geçmiş imanlı kardeşlerimizi bağışla; kalplerimizde, iman edenlere karşı hiçbir kin bırakma! Rabbimiz! Şüphesiz ki sen çok şefkatli, çok merhametlisin!” (59. Haşır: 10)

“Ve bunların arkasından gelenler...” ifadesi “muhacirler” üzerine atıftır ve

⁶⁵⁵ Râzî, XXI, 562.

⁶⁵⁶ Râzî, XXI, 562.

⁶⁵⁷ Zemahşerî, VI, 163.

bunlar, daha sonra hicret edenlerdir. Denildi ki: “Bunlar, İyilik yapma hususunda evvelkilere tabi olanlardır⁶⁵⁸ ki bunlar, muhacir ve ensardan sonra, kıyamet gününe kadar gelen (mü'minler)dir.” Allah Teâlâ bunların hem kendileri için, hem de kendilerinden Önce iman etmiş kimseler için duâ ettiklerini ve “Ey Rabbimiz bizi ve iman ile daha önden bizi geçmiş olan (din) kardeşlerimizi bağışla. İman etmiş olanlar için kalplerimizde bir kin, yani hased ve buğz bırakma” dediklerini zikreder.⁶⁵⁹

Râzî'ye göre bu ayetler, bütün mü'minleri içine alır. Çünkü mü'minler, ya muhacirdir, ya ensardır, yahut da onlardan sonra gelenlerdir. Allah Teâlâ, muhacir ve ensarlardan sonra gelenlerin halinin, kendilerinden önce geçmiş olan bu ensar ve muhacirini dua ve rahmetle anmak olduğunu beyan etmiştir. Dolayısıyla kim böyle olmaz, aksine onları kötülükle anarsa, haklarında kötü konuşursa, bu ayetin nassına (açık ifadesine) göre, mü'minlerin kısımları cümlesinin dışına çıkmış olur.⁶⁶⁰ Taberi onların ilk muhacirler olduğu kanaatindedir.⁶⁶¹

Beyzavi ile Maverdi ise bunların üç grup olabileceğini söyler:

1. İslam kuvvetlendikten sonra hicret eden sahabeler, (Maverdi bunu Süddî'ye dayandırır.)
2. Tabiin, (Maverdi iki ve üçüncü grubu Mukâtil'e dayandırır.)
3. Bu iki gruptan sonra kıyamete kadar gelen müminlerdir.⁶⁶²

2.12.4. Peygamberlerin Duaları

a. Hz. Âdem (a.s.) ile Hz. Havva'nın duası:

“Şeytan onların ayaklarını kaydırıp haddi tecavüz ettirdi ve içinde bulundukları (cennetten) onları çıkardı. Bunun üzerine: Bir kısmınız diğerine düşman olarak ininiz, sizin için yeryüzünde barınak ve belli bir zamana dek yaşamak vardır, dedik. Bu durum devam ederken Âdem, Rabbinden bir takım ilhamlar aldı ve derhal tevbe etti. Çünkü Allah tevbeleri kabul eden ve merhameti bol olandır.” (2. Bakara: 36-37)

⁶⁵⁸ Zemahşerî, VI, 82.

⁶⁵⁹ Râzî, XXI, 413.

⁶⁶⁰ Râzî, XXI, 413.

⁶⁶¹ Taberi, XXI, 532.

⁶⁶² Beydâvî, IV, 380; Maverdi, V, 507.

“(Âdem ile eşi) dediler ki: Ey Rabbimiz! Biz kendimize zulmettik. Eğer bizi bağışlamaz ve bize acımazsan mutlaka ziyan edenlerden oluruz.”(7. A’raf:23)

Dahhak’a göre bu ayet Hz. Âdem’in Rabb’inden aldığı ilhamlar ve kelimedir⁶⁶³ Onların günahları her ne kadar küçük olsa da nefislerine zulüm olması hasebiyle evliya ve salih kimselerin kötülüklerin küçüğünü büyük görmek ve iyiliklerin büyüğünü küçük görmek adetlerinin hilafına olarak “mağfur” olarak isimlendirilmiştir.⁶⁶⁴

“Ya Rabbenâ” yerine “Rabbenâ” kullanılmıştır. Nida da “Ya”nın hazfı ta’zim içindir.⁶⁶⁵

b. Hz. Nuh (a.s.)’un duası:

1. Nuh (a.s.)un oğlu için dua ettikten sonra Allah Teâlâ tarafından uyarılınca kendisi için bağışlanma talebinde bulunması:

“Nuh dedi ki: Ey Rabbim! Ben senden hakkında bilgim olmayan şeyi istemekten sana sığınırım. Eğer beni bağışlamaz ve esirgemezsen, ben ziyana uğrayanlardan olurum!” (11. Hud: 47)

Bir üstteki ayette: *“Ey Nuh! O senin ailenden değildir.”*(11. Hud:46) Buyurarak mümin ve kâfir arasında velayet olamayacağına işaret etti.⁶⁶⁶

Nuh'un oğlu iman etmediği için onun kendi ailesinden sayılmadığı, iman olmayınca tek başına kan bağının birçok hak ve ödev için yeterli olmadığı bildirilmektedir. Çünkü inkârcıları kurtarmak Hz. Nuh'un gönderiliş hikmetine aykırıydı. Bu sebeple yüce Allah, hakkında bilgi sahibi olmadığı bir şeyi kendisinden İstememesi hususunda Nuh'u uyarmakta ve onun gibi büyük bir peygamberin bu tür isteklerden sakınmasını ve cahillerden olmamasını tavsiye etmektedir.⁶⁶⁷

Şüphesiz o da diğer peygamberler gibi bir beşer olarak çocuk sevgisi ve benzeri insanî duygulara sahipti. Oğlunun tufandan kurtulması için Allah'a yalvarması da bu duygudan kaynaklanıyordu. Cenâb-ı Allah bir peygamberin inkârcı biri hakkında böyle bir istekte bulunmasının doğru olmadığını bildirdi ve böyle hatalara düşmemesini

⁶⁶³ Taberi, X, 116.

⁶⁶⁴ Zemahşerî, II, 434.

⁶⁶⁵ Kurtubî, *el- Câmi'* IX, 181.

⁶⁶⁶ Beydâvî, III, 48.

⁶⁶⁷ *Kur'an Yolu*, III, 174.

tavsiye etti.⁶⁶⁸

“Eğer bağışlamaz ve merhamet etmezsen hüsrana uğrayanlardan olurum” derken buradaki hüsrana, amel açısından dır.⁶⁶⁹

2. Nuh (a.s.)un kendisinin, ana- babasının ve iman edenlerin bağışlanmaları için talepte bulunması:

Nuh (a.s.) kendi adıyla müsemma Nuh suresi 26. Ayetteki ifadeyle “*Rabbim! Dedi, yeryüzünde kâfirlerden hiç kimseyi bırakma!*” diyerek kâfirler hakkında bedduada bulunmuştur. Bu isteyinin sebebi arkasından gelen ayette belirtilmiştir: “*Çünkü sen onları bırakırsan kullarını saptırırlar; yalnız ahlâksız, nankör (insanlar) doğururlar (yetiştirirler).*”

Bu isteğinin ardından ise başta kendisini sayarak bağışlanma talebinde bulunmuştur: “*Rabbim! Beni, ana-babamı, iman etmiş olarak evime girenleri, iman eden erkekleri ve iman eden kadınları bağışla, zalimlerin de ancak helâkini arttır.*” (71. Nuh: 28)

c) Hz. Süleyman’ın duası:

“*Andolsun biz, Süleyman’ı imtihan da ettik ve tahtının üstüne bir cesed bırakıverdik. Süleyman (a.s.): “Rabbim bana mağfîret et ve bir mülk nasib et.” Dedi.*” (38. sad: 34-35)

Maverdi bu ayet hakkında üç görüş olduğunu zikreder:

1. Bu benim için rızaya ve tevbeimin kabulüne delalet eden bir mucize olsun,
2. Cinlerden isyan edenlere karşı bana kuvvet olsun. O zaman rüzgâr O’nun hizmetine verildi.

3. Hayatımda adeta koltuğunda oturan vücut gibi onu benden kimse alamaz.⁶⁷⁰

d) Hz. İbrahim (a.s.)’in duaları:

a. Kendisi için;

⁶⁶⁸ Kur’an Yolu, III, 174.

⁶⁶⁹ Zemahşerî, III, 206; Beydâvî, III, 48; Ebu’s- Suud, IV, 213.

⁶⁷⁰ Maverdi, V, 98.

“(Hz. İbrahim) *Ve hesap günü hatalarımı bağışlayacağını umduğum O'dur.*”
Dedi (26. Şuara: 82).

Hız. İbrahim'in mağfiret talebinde bulunması şu sebeplerden dolaydır:

1. Kendi içini rahatlatmak içindir.
2. Günahlardan kaçınmak konusunda ümmeti bilgilendirmek içindir.
3. Onların günahları için mağfiret talebinde bulunmak içindir.
4. Nadiren meydana gelen sağıairden dolayı istiğfar etmek içindir.⁶⁷¹

b. Hem kendisi hem ana- babası hem de tüm müminler için

“*Ey Rabbimiz! (Amellerin) hesap olunacağı gün beni, ana-babamı ve müminleri bağışla!*” (14. İbrahim: 41) Bilindiğı gibi insanın vücud-u aslisi Âdem (a.s.) Hz. Havva'dandır. Varlık âlemine gelmesinin görünen sebepleri ise kendi anne ve babasıdır.⁶⁷²

Nesefi, “ana- babasından kasıt, Hz. Âdem ile Hz. Havva'dır” der.⁶⁷³ Hz. Âdem ve Hz. Nuh'tur da denilmiş.⁶⁷⁴ Veyahut Hz. İbrahim bu duayı nehyedilmeden ve imanından ümidini kesmeden önce kendi ana- babası için yapmıştır.⁶⁷⁵ Günümüz âlimlerinden züheyli kendi ana- babası hakkında olduğu görüşündedir.⁶⁷⁶ Bağavi Hz. İbrahim'in istiğfarının ana- babası için değil de sadece annesi için olabileceğini de söyler. Zira annesinin müslüman olduğu söylenmiştir.⁶⁷⁷

Zemahşeri bu ayetteki “ve livâlideyye” ifadesinin kıraatlere göre farklı okunuşlarını zikreder: Übey'ye göre “ve liebeveyye”dir. Said b. Cübeyr'e göre “ve livâlideyye” derken müfreddir. Yani sadece babasını kasetmiştir. Hasan b. Ali “ve liveledeyye” okumuştur. Yani Hz. İsmail ve Hz. İshak'ı kasetmiştir.⁶⁷⁸

e) Hz. Yusuf (a.s.)'un duası:

Hız. Yusuf'un Kur'an-ı Kerim'deki bağış talebi içeren duası kardeşleri içindir:

⁶⁷¹ Beydâvî, III, 473.

⁶⁷² Şa'ra'vî, XII, 513.

⁶⁷³ Nesefi, II, 560; Zemahşerî, III, 388; Ebu's- Suud, V, 54.

⁶⁷⁴ Sealibi, III, 387.

⁶⁷⁵ Nesefi, II, 560; Beydâvî, III, 140; Bağavi, IV, 358; Ebu's- Suud, V, 54.

⁶⁷⁶ Züheyli, s. 261.

⁶⁷⁷ Bağavi, IV, 358.

⁶⁷⁸ Zemahşerî, III, 388.

(Yusuf) dedi ki: “Bugün sizi kınamak yok, Allah sizi affetsin! O, merhametlilerin en merhametlisidir.” (12. Yusuf: 92)

Maverdi, “لا تثریب” ifadesi hakkında dört görüş beyan eder:

1. “lâ tağyîre aleyküm” (ettiğinizin karşılığını vermemek) manasınadır. Bu Süfyan b. Uyeyne’nin sözüdür.

2. “lâ te’nîbe fîmâ sane’tüm” (yaptıklarınızdan dolayı azarlamamak) manasınadır. Bu görüş İbni İshak’a aittir.

3. “lâ ibâe aleyküm fîmâ kavliküm” (af talebinize karşılık red cevabı olmayacaktır) manasınadır. Bu görüş Macahid’e aittir.

4. “lâ ikâbe aleyküm” (size ceza yoktur) manasınadır. Bu görüş Bişr adında bir şairin şiirinden alınmıştır⁶⁷⁹

Maverdi, Yusuf (a.s.)un bağışlamasında ise iki vecih olduğunu söyler:

1. Günahlarını itiraf edip tevbe etmeleri ve pişman olmaları,
2. Onları affetmekle hakkını helal etmesidir.⁶⁸⁰

f) Hz. Musa (a.s.)’nın duası:

Musa: Rabbim! Doğrusu kendime zulmettim (başıma iş açtım). Beni bağışla dedi, Allah da onu bağışladı. Çünkü çok bağışlayıcı, çok esirgeyici olan ancak O'dur. (28. Kasas: 16)

Hz. Musa'nın (a.s) bu duası şu anlama gelir: “Ey Rabbim! Bu günahımı affet: Bu günahı isteyerek işlemediğimi biliyorsun, onu ört ve halktan gizle!”

Bu ifade iki anlama gelir ve ikisi de burada kullanılmıştır: Allah, Hz. Musa'nın suçunu halktan gizlediği gibi, hatasını da bağışladı. Zira ne bir Mısırlı, ne de Mısır hükûmetinin herhangi bir yetkilisi, olaya şahit olabileceği bir zamanda yoldan geçmedi. Böylece Hz. Musa (a.s) cinayet mahallinden teşhis edilmeden uzaklaşma imkânı bulmuş oldu.⁶⁸¹

⁶⁷⁹ Maverdi, III, 75.

⁶⁸⁰ Maverdi, III, 75.

⁶⁸¹ Mevdûdî, IV, 147.

g) Hz. İsa (a.s.)'nin duası:

Hz. İsa'nın mağfiret talebi ümmeti içindir: *“Eğer kendilerine azap edersen şüphesiz onlar senin kullarıdır (dilediğini yaparsın). Eğer onları bağışlarsan şüphesiz sen izzet ve hikmet sahibisin” dedi.* (5. Maide: 118)

Maide-118. Ayette geçen Hz. İsa'nın bağış talebi hakkında Râzî'nin görüşlerine yer vermek istiyorum:

Hz. İsa'nın ümmeti için bağışlanma dilediğinin geçtiği âyetin mânası açıktır. Ama bu ifâdeyle ilgili şöyle bir soru vardır: Allah Teâlâ şirki bağışlamadığı halde, Hz. İsa'nın *“eğer onları bağışlarsan”* demesi nasıl caiz olabilir?

Buna birkaç yönden cevap verilebilir:

a) Cenâb-ı Allah Hz. İsa 'ya,;”. *Allah 'ı bırakıp da beni ve anamı iki tanrı edininiz diyen sen misin?”* (5. Mâide: 116) deyince, anlaşılmıştır ki, Hristiyanlardan bazıları bu sözü ondan nakletmişlerdir. Bu küfrü ondan nakleden kimse kâfir değil, aksine bu nakilde yalan söylediği için günahkâr olmuş olur. Günahların affi ise caizdir. İşte bundan dolayı, Allah'ın onu affetmesi, bağışlaması istenmiştir.

b) Bizim itikadımıza göre, Allah-u Teâlâ'nın kâfirleri cennete; zâhid ve abidleri de cehenneme sokması caizdir. Çünkü mülk, O'nun mülküdür; hiç kimse O'na itiraz edemez. Bundan dolayı Hz. İsa, bu sözü söylemiştir.⁶⁸²

2.12.5. Meleklerin Duaları

a) Arşı taşıyan meleklerin insanlar için duaları

*“Arş'ı yüklenen ve bir de onun çevresinde bulunanlar (melekler), Rablerini hamd ile tesbih ederler, O'na iman ederler. **Müminlerin de bağışlanmasını isterler: Ey Rabbimiz! Senin rahmet ve ilmin her şeyi kuşatmıştır. O halde tevbe eden ve senin yoluna gidenleri bağışla, onları cehennem azabından koru! (derler). Rabbimiz! Onları da, onların atalarından, zevcelerinden, nesillerinden iyi olanları da kendilerine vâdettiğin Adn cennetlerine koy. Şüphesiz azîz ve hakîm olan sensin! Bir de onları, her***

⁶⁸² Râzî, IX, 296-297.

türlü kötülüklerden koru. O gün sen kimi kötülüklerden korursan muhakkak ki onu rahmetine mazhar etmiş olursun. Bu en büyük kurtuluştur.” (40. Mümin: 7 -9)

Arş'ın taşıyıcısı olan meleklerini Allah Teâlâ hususi olarak zikretmesi onların, Allah'tan müminlerin durumundan dolayı onlar için istiğfarda bulunma konusunda Allah katında durumlarının yüksekliğidir. Aksi takdirde Allah Teâlâ bütün melekleri zikredebilirdi.⁶⁸³

Buradaki istiğfar kelimesinin muzari fiil olarak gelmesi, istiğfarın yeniden ve tekrar tekrar yapıldığını ifade eder. Bu onların istiğfarı dünyadakilere yaptığına işarettir.⁶⁸⁴

Cenâb-ı Hak, Kıyamette, Arş'ı taşıyanların sekiz melek olduğunu bildirmiştir. Binâenaleyh, “Şu anda Arş'ı taşıyan melekler, Kıyamet gününde onu taşıyacak olan meleklerdir” denilmesi mümkündür. Arş'ın taşıyanların meleklerin en kıymetlileri ve en büyüklerinden olduklarında ise şüphe yoktur.⁶⁸⁵

Keşşaf sahibi şunu rivayet etmiştir: “Arş'ı taşıyan o meleklerin ayakları, yedi kat yerin altında olup, başları da, Arş'ın üzerindedir. Bunlar, gözkapaklarını hiç kaldırmaksızın, huşu ve huzû içindedirler.” Hz. Peygamber (s.a.s)'in de “Rabbimizin azameti hususunda, düşünmeyin! Fakat siz, Rabbimizin yarattığı melekler hakkında düşünün. Çünkü meleklerden, kendisine İsrâfil adı verilen bir yaratık vardır ki, Arş'ın köşelerinden birisi onun omuzları üzerinde olup, onun iki ayağı yedi kat yerin altında, başı da yedi kat gökleri delip geçmiştir. Ama buna rağmen o, Allah'ın azameti karşısında, adetâ küçük bir kuş olacak denli küçülür...” Buyurduğu rivayet edilmiştir.⁶⁸⁶

İnsanla melek arasında cins birliği yoktur. Gök ehli ve yer ehli arasında da cins birliği yoktur. Ama mesele iman meselesi olunca bütün cinsler arasında bir birliktelik ve uyum olur. Hatta arşın etrafındakiler yerin üzerindeki için istiğfar eder.⁶⁸⁷ İmanda ki ortaklık münasebetlerin en kuvvetlisidir.⁶⁸⁸ Meleklerin müminler için istiğfarı onlar için

⁶⁸³ İbni Aşur, XXIV, 89.

⁶⁸⁴ İbni Aşur, XXIV, 90.

⁶⁸⁵ Râzî, XIX, 248.

⁶⁸⁶ Zemahşerî, V, 330.

⁶⁸⁷ Zemahşerî, V, 332.

⁶⁸⁸ Ebu's- Suud, VII, 267.

şefaati, onları tevbeye yöneltmeleri, onlara bağışlanmaya sevk edecek şeyleri ilham etmeleri⁶⁸⁹ ve onları tesbih, tahmidden farz olan vazifelerine süluk ettirmektir.⁶⁹⁰

Maverdi; ayette geçen “tevbe edenleri bağışla” derken, şirkten (Kurtubi günahları da dâhil etmiştir.) tevbe edenler kastedildiğini “senin yoluna uyanlar” derken de İslam kastedildiğini nakleder.⁶⁹¹ Meleklerin lisanında cereyan eden kelimeler peygamberlerin lisanında cereyan eden kelimeler gibidir. Zira hepsinin kaynağı vahy-i ilahidir.⁶⁹²

b) Arşı taşıyan veya diğer meleklerin insanlar için duaları

Neredeyse yukarılarından gökler çatlayacak! Melekler de Rablerini hamd ile tesbih ediyorlar ve yerdekiler için mağfiret diliyorlar. İyi bilin ki Allah çok bağışlayan, çok esirgeyendir. (42. Şura: 5)

“...yerdekiler için mağfiret diliyorlar” ifadesi hakkında Maverdi iki görüş nakleder:

1. Yeryüzündeki müminler için istiğfar ediyorlar. Dahhak ve Süddi bu görüştedir. Zemahşeri de bu görüşte olduğunu zikreder. Buna Mümin suresi 7. Ayeti delil gösterir.⁶⁹³ Taberi, Bağavi, Ebu’s- Suud ve İbni Aşur da buradaki istiğfarın müminler hakkında olduğu kanaatindedir.⁶⁹⁴

2) Hüseyin b. Ali için istiğfar ediyorlar. Bunu Esbağ b. Nebâta Hz. Ali’den nakletmiştir.⁶⁹⁵

Ebu Hayyan burada geçen istiğfarın tüm insanlar için olabileceğini ifade ederken şu açıklamalarda bulunur: yeryüzündekiler için istiğfar etmek onlar için mağfireti netice veren hidayet talebinde bulunmaktır. Sanki onlar şöyle diyor: “Allah’ım yeryüzü halkına hidayet ver ve onları bağışla.”⁶⁹⁶

Maverdi bu ayette geçen meleklerin hangileri olduğu hakkında da iki görüş nakleder:

⁶⁸⁹ Beydâvî, IV, 126.

⁶⁹⁰ Ebu’s- Suud, VII, 267.

⁶⁹¹ Maverdi, V, 145; Zemahşerî, V, 332; Kurtubî, *el- Câmi*’, XVIII, 332; Suyuti, XIII, 22.

⁶⁹² İbni Aşur, XXIV, 89.

⁶⁹³ Zemahşerî, V, 393.

⁶⁹⁴ Ebu’s- Suud, VIII, 22; İbni Aşur, XXV, 31; Taberi, XX, 468.

⁶⁹⁵ Maverdi, V, 193.

⁶⁹⁶ Ebu Hayyan, VII, 487; Sealibi, V, 149.

1. Onlar bütün gök melekleridir.
2. Onlar hamele-i arş melekleridir.⁶⁹⁷

Görüyoruz ki, melekler bile müminlerin, Allah'ın rızasını kazanıp, büyük kurtuluşa ermeleri için daima tevbe - istiğfarda bulunmaktadırlar. Bu da inananlar için ne büyük bir bahtiyarlıktır.⁶⁹⁸

⁶⁹⁷ Maverdi, V, 193.

⁶⁹⁸ Şevki Saka, *Kur'an'dan Mesajlar*, İrşad Kitaplığı Yayınları, Ankara 1997 II, 147.

SONUÇ

Allah Teâlâ tarafından âhiret yolculuğuna çıkarılan insan, dünyadan geçmekte iken, Allah tarafından neticesi cennet veya cehennem olan bir imtihana tabi tutulmuştur. İmtihana tabi tutulan insan hayra ve şerre adeta sınırsız kabiliyette yaratılmıştır. Şer işlediğinde günah yazılmaktadır ve insan işte tam da bundan sonra bir pişmanlık içine düşmektedir. Günahı Allah’a karşı işleyen insan yine O’nun sonsuz rahmet ve mağfiretine sığınır. Zira ondan başka günahları bağışlayacak yoktur.

Ğafûr, kelimesi ĞFR kökünden türemiştir ve “التغطية: الغفر” (örtmek) anlamındadır. Cahiliye döneminde, herhangi bir şeyi örtmek anlamından alınarak, Kur’an’da, “Allah’ın, kulun günahlarını örtmesi” manasına aktarılmıştır. Bu kökten gelen istiğfar günahkâr müminler için önem arzeder. Ehl-i kelama göre istiğfar, günahın çirkinliğini gördükten sonra bağışlanmasını istemek ve ondan yüz çevirmektir.

“Ğafur” ve “Ğaffar” Allah’ın sıfatlarındandır. Kulun istiğfar etmesi, günahının örtülmesini istemesidir. Mağfiret de budur: “günahların üzerini örterek kişiyi azaptan korumak.”

İbni Aşûr, afv, safh ve ğafr kavramlarını şöyle açıklamaktadır:

Afv: günahın cezası hazırlandıktan sonra azarlamak olsa bile o cezayı terk etmek,

Safh: günahkârdan yüz çevirmek, yani azarlama olmaksızın günahın cezasını terk etmek,

Ğafr: günahı örtüp, açığa vurmamak.

Allah Teâlâ bizzat kendisi Kitâb-ı Kerim’inde kendisini Ğafûr olarak nitelemektedir. Yine Kitâb-ı Kerim’inden anlaşılmıştır ki, melekleri, peygamberleri ve cennete giden müminler de O’nu bu isimle nitelendirmişlerdir.

Ğafûr isminin yanında şu isimleri de O’nun bağışlayıcılığına işaret etmektedir: el-Afüvv, el-Hâdî, el- Halîm, el- Mucib, el-Mü’min, el-Müstean, Rafü’ d- derecât, er-Rahmân, er-Rahim, er-Rauf, es-Selâm, eş-Şekur, et-Tevvâb, el- Velî, el- Mevlâ, el-Vâlî, el-Vedûd.

Bu ümit verici isimler yanında korkutucu, uyarıcı olan şu vasıflar da Kur'an'da zikredilmiştir: Zü'ntikâm, müntakim, el- Kâhir, el- Kahrî, Mâlik-i Yevmi'd- Din, el- Cebbâr, el- Metîn, Esre'u'l- hâsibîn, Seri'u'l- hisâb, el-Hâsib, el-Hasîb, Serî'u'l- İkâb, Şedîdü'l- İkâb.

Kur'an-ı Kerim böylece havf ve recayı en güzel şekilde dengelemiştir. Cenneti anlattığı gibi cehennemi de anlatmıştır. Allah'ın bağışının bol olduğunu anlattığı gibi azabının şiddetini de anlatmıştır. Böylece insanı cennete doğru ümitlendirirken cehennemden de sakındırmaktadır.

Allah Teâlâ bazı şartlara bağlı olarak bağışladığı gibi, herhangi bir şarta bağlı olmaksızın da bağışlayabilir. O şartlardan bazıları şunlardır: Bir başkasını bağışlamak, kötülükten sonra iyilik yapmak, peygambere uymak, Allah'ın kitabını okumak, namazı kılmak ve kendilerine verilen rızıktan (Allah için) gizli ve açık sarf etmek, Allah'tan korkmak ve peygambere inanmak, kendi eş ve çocuklarını bağışlamak, iyi olup kötülükten yüz çevirerek tevbeye yönelmek, sadakat, inanmak, salih amel işlemek ve doğru yolda gitmek, Kur'an'a uymak, görmeden Allah'tan korkmak, Büyük günahlardan ve edepsizliklerden kaçınmak, mağfiret istemek.

Bunun yanında şirk, nifak ve küfür üzere ölenlerin asla bağışlanmayacağı, eğer hayattayken şirklerinden, küfürlerinden ve nifaklarından döner, iman ederlerse onların da bağışlanacakları Kur'an-ı Kerim'de ayan beyan ortaya konulmuştur.

Kur'an-ı Kerim'de istiğfar, tüm müminlere emredilmiştir. Bununla beraber peygamberimize hem kendisi hem de müminler için özel olarak emredilmiştir. Ayrıca Ehl-i Kitap da istiğfara çağırılmıştır ki onların istiğfarı genel olarak iman olarak tefsir edilmiştir. Bütün peygamberler kavimlerini istiğfara davet ettiği gibi mü'min cinler de kavimlerini istiğfara davet etmiştir.

Kâfirliği ve müşrikliği kesinleşenler ve öylece ölenler hakkında - peygamber babası veya peygamber çocuğu olsalar bile – onlar için istiğfarda bulunmak Allah tarafından yasaklanmıştır.

Allah Teâlâ Kitab-ı Kerim'inde şirk, nifak ve küfür gibi günah işleyenlere, sahiplerine mühlet verdiğini belirtmiştir. Verilen bu mühleti değerlendirmeyip ümitsizlik haline düştükten (Firavun'un boğulurken inandım demesi gibi) sonra bağışlanmanın ise olmayacağını belirtmiştir.

Başta peygamberimiz olmak üzere Hz. Davud (a.s.) ve Hz. Musa (a.s.)'nın bağışlandıklarının Kur'an'da bildirilmesi nümune-i imtisaldir.

Allah Teâlâ istiğfarı, Kur'an-ı Kerim'de müminlerin bir özelliği olarak zikretmiştir. Kendisi bağışlayıcı olduğu gibi mü'minlerden de bağışlayıcı olmalarını istemiştir ki bu Allah'ın ahlakıyla ahlaklanmaktır.

Son olarak, bu isim ve türevleri günahkârların, mü'minlerin, peygamberlerin, sahabelerden sonra gelenlerin ve meleklerin duaları olarak da Kur'an'da yer almıştır.

KAYNAKÇA

- Abduh, Muhammed, *Tefsiru'l- Menâr*, Daru'l-Menâr Yayınları, Kahire 1947.
- Akkâd, Mahmud Abbas el- Akkâd (1889 - 1964), *Allah*, Mektebetü'l -Üsre Yayınları, Kahire tsz.
- Akseki, Ahmet Hamdi, *Askere Din Kitabı*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları tsz.
- _____A. Hamdi, *İslam Dini*, Nur Yayınları, Ankara 1989.
- Algül, Hüseyin ve arkadaşları, *İman ve İbadetler, İlmihal*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1999.
- Âlûsî, Ebu'l- Fadl Şihâbu'd- Din es- Seyyid Mahmud, *Ruhu'l- Meânî fî Tefsiri'l- Kur'ani'l- Azîm*, İhyai't- Tûrâsî'l- Arabî Yayınları, Beyrut tsz.
- Arabî, Ebu Abdullah Muhammad b. Ali b. Muhammad b. al-Arabî al-Hâtimî al-Tâî, *Allah'ın İsimlerinin sırları ve Manalarının keşfi*, (Trc. Ramazan Biçer), Gelenek Yayıncılık, İstanbul 2010.
- Aydınlı, Abdullah, *Hadis Istılahları Sözlüğü*, (4. Baskı), İFAV., İstanbul 2011,
- Aydüz, Davut, *Namazı Anlayarak Kılmak*, Işık Yayınları, İstanbul 2012.
- Aylık Dergi, *Etterbiyetü'l- İslamiyye*, Bağdat, 39. Yıl, 1. Sayı, zülka'de, (h:1432) 2011
- Bağavî, Muhyi's- Sünne Ebi Muhammed el- Hüseyin b. Mes'ud el- Bağavî, *Tefsiru'l- Bağavî (Meâlimü't- Tenzîl)*, (Thk ve Thc: heyet), Dar-u Halibe Yayınları, Riyad h: 1409.
- Başar, Alaaddin, *Esmâ-i Hüsnâ*, Zafer Yayınları, İstanbul 2002.
- Beydâvî, Abdullah İbn. Ömer İbn Muhammed Nâsiruddin el-Beydâvî, *Tefsir'u- Beydâvî, Envaru't- Tenzil ve Esraru't- Te'vil*, (Hâşiyet'ü Şeyh Zade) Hakikat Kitabevi, İstanbul 1998.
- Beyhakî, Ebû Bekr Ahmed el- Hüseyin b. Ali el- Beyhakî, *Kitâbu'l- Esmâ ve's- Sifât*, Enver Ahmedi Matbaası, Hindistan h. 1313.
- Bilgiz, Musa, *Kur'an Açısından Vicdan ve Değeri*, Beyan Yayınları, İstanbul 2007.
- Bilmen, Ömer Nasuhi, *Kuran-ı Kerimin Türkçe Meali Âlisi ve Tefsiri*, Bilmen Yayınevi, İstanbul 1966.
- Buhârî, Ebu Abdillâh Muhammed b. İsmail b. İbrahim b. el- Muğîre el- Cûfî el- Buhârî, *el- Câmiu's- Sahîh*, Dâru Tavkî'n- Necât, Beyrut tsz.
- Bursalı, Mustafa Necati, *Ayet ve Hadislerle Esmâü'l- Hüsnâ Şerhi*, Erhan Yayınları, İstanbul 1997.

- Celâleyn, Celaledin Muhammed b. Ahmed el- Mahalli, Celaledin Abdurrahaman b. Ebi Bekr es-Suyuti, *Tefsiru 'l- Kur'ani 'l- Azim*, Çağrı Yayınları, İstanbul tsz.
- Cemal, Hasan İzzeddin, *Esmâü'l- Hüsnâ*, (trc. Abdurrahmân Poyraz, Mustafa Nuhoğlu), Ravza Yayınları, İstanbul 2000.
- Cevziyye, İbni Kayyım el- Cevziyye, Der. Yusuf Ali Büdeyvî ve Eymen Abdu'r-Rezzak es- Sevvâ, *Esmâü'l- Hüsnâ*, (Çev. Hanifi Akın- Muhittin Korkmaz), Polen Yayınları, İstanbul 2005.
- Cürcani, Ali bin Muhammed es-Seyyid Eş-Şerif Curcani, *Mu'cemu-t Ta'rifat*, Fazilet Yayınları, Kahire H:1403.
- Çakan, İsmail Lütfi, *İyi Müslüman*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 1997.
- Çelik, Ahmet, *Kur'an ve Sünnet Işığında Kelime-i Tevhidin Amelî Boyutu*, Ekev Yayınevi, Erzurum 2002.
- _____Ahmet, *Kur'an Semantiği Üzerine*, Ekev Yayınları, Erzurum-2002.
- Çubukçu, İbrahim Agâh, *İslamda ahlak ve manevi vazifeler*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 2009.
- Dikmen, Mehmet, *Esmâü'l- Hüsnâ*, Cihan Yayınları, İstanbul 2005.
- Dölek, Âdem, *Kırk Konuda Ahlakî Hadisler*, Nesil Yayınları, İstanbul 2005.
- Ebu'l- Bekâ, Eyyüb b. Musa el- Hüseyin el- Kefevî, *Mu'cemu Fi'l- Mustalahât ve'l- Furûku'l- Luğaviyye*, er- Risâle Yayınları, Lübnan 1998, 2. Bsk.
- Ebû Nasr, İsmâîl b. Hammâd el-Cevherî, *es- Sihah Fi'l- Lüğa*, Dâru'l- İlm Yayınları, Beyrut 1990.
- Ebu's- Suud, *Tefsir-i Ebi's- Suûd, İrşad-ı Akl-ı Selim İlâ Mezâyâ'l- Kur'ani'l- Kerim*, Beyrut tsz.
- Eroğlu, Ali, "Kur'an-ı Kerim'in Tefsiri ve Ma'ani'l- Kur'an Müelliflerinin Kur'an Tefsirine Getirdikleri", *Ekev Akademi Dergisi*, Yıl: 6, Sayı: 10 (2002).
- Ersoy, M. Âkif, *Safahat*, (hızr. M. Ertuğrul Düzdağ), Çağrı Yayınları, İstanbul 1999.
- Esed, Muhammed, *The Message Of The Quran (Kur'an Mesajı)*, (çev: Cahit Koytak, Ahmet Ertürk), İşaret Yayınları, İstanbul 2002.
- Eşâ'rî, Ebu Hasan Ali b. İsmail b. Abdullah b. Ebî Mûsâ el- Eşâ'rî (ö. H- 330), (thk: Muhammed Muhyiddîn Abdulhamid), *Makâlâtü'l- İslâmiyyîn Ve'htilâfû'l- Musallîn*, Mektebetü'l- Asriyye Yayınları, Beyrut 1990.
- _____ *el- İbâne an- Usûli'd- Diyâne*, Dâru İbni Zeydün Yayınları, Beyrut tsz.

- Ferahidi, Halil b. Ahmed El Ferahidi, *Kitabu-l Ayn*, İlmi Kitaplar Yayınevi, Beyrut 2003.
- Firuzabadi, Mecdüd din Muhammed ibni Yakup el firuzabadi; *El-Kamus-ul Muhit*, er-Risâle Yayınları, Beyrut 2005.
- Gazalî, İmam, *Esmâü'l- Hüsnâ*, (trc. M. Ferşat), Ferşat Yayınları, İstanbul 2005.
- Gölcük, Şerafettin – Süleyman Toprak, *Kelam*, Tekin Kitabevi, Konya 1998.
- Gülen, M. Fethullah, *Fasıldan Fasıla 1*, Nil Yayınları, İzmir 1996.
- _____ *Fasıldan Fasıla-2*, Nil Yayınları, İzmir 1996.
- Gümüştanevi, Ahmet Ziyaüddin, *Esmâü'l- Hüsnâ*, Ailem Yayınları, İstanbul 2008.
- Harerî, Muhammed el- Emin b. Abdullahi'l- Uremiyyi'l- Aleviyyi'l- Hareriyyi's- Şafiyyi, *Tefsir-u Hadaiki'r- Rûhi ve Reyhân*, Tavku'n- Necat Yayınları, Beyrut 2001.
- Haşimi, M. Ali, *Kur'an ve Sünnette Müslüman Şahsiyeti*, Risale B. Yayın, İstanbul 1988.
- Hayyan, Muhammed Yusuf Ebu Hayyan el- Endülüsi, *Tefsiru'l- Bahri'l- Muhit*, (thk: heyet), Daru'l- Kütübü'l- İlmiyye Yayınları, Beyrut 1993.
- Heyet, *İslam'a Giriş Temel Esaslar*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 2008.
- _____ *İslam'a Giriş, Gençliğin İslam Bilgisi*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, İstanbul 2007.
- _____ *Kur'an'dan Öğütler 1*, D. İ. B. Yayınları, Ankara 2010.
- Hicazî, M. Mahmud, *Furkan Tefsiri*, İlim Yayınları, İstanbul tz.
- Hikmet, b. Beşir b. Yasin, *Et- Tefsiru's- Sahih*, Daru'l- Mâsir Yayınları, Medine 1999.
- Hökelekli, Hayati, *Din Psikolojisi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 1998.
- Izutsu, Toshiko, *Kur'an'da Allah- İnsan*, (Çev. Süleyman Ateş), Yeni Ufuklar Neşriyat, İstanbul tsz.
- İbni Aşur, Muhammed Tahir, *et- Tahrir Ve't- Tenvir*, Daru't- Tunusiyye Yayınları, Tunus 1984.
- İbni Cüreyc, *Tefsir-u ibni Cüreyc*, (Hazırlayan ve Yayına Sunan: Ali Hasan Abdu'l- Ğinâ), Mektebetü't- Türesi'l- İslami Yayınları, Kahire 1992.
- İbni Fâris, Ebü'l-Hüseyn Ahmed b. Fâris b. Zekeriyâ b. Muhammed er-Râzî el-Kazvîni el-Hemedânî, *Mekayis-ül Lüğa*, Dâru'l- Fıkr Yayınları, Beyrut tsz.

- İbni Kesîr, İmam el- Celil el- Hafız İmadü'd- Din Ebi'l- Fida İsmail ibn. Kesir ed- Dimeşkî *Tefsiru'l- Kur'ani'l- Azim*, (Thk: Heyet). Kurtuba Yayınları, Kahire 2006.
- İbni Manzur, Muhammed ibni Mükerrrem ibni Manzur-il Afrikiyyi-l Mısriyyi, *Lisan-ul Arab*, Es-Sekafe ve'l- İ'lam Bakanlığı, Şuuni-s Sekafiyye el- Amme Yayınları, Bağdat 1992.
- İbni Münzir, Ebu Bekr Muhammed ibni İbrahim ibni Münzir en- Nesâbûrî; *Kitâbu Tefsiri'l- Kur'an*, (thk; Sa'd b. Muhammed es- Sa'd), Daru'l- Mâsir Yayınları, Medine 2002.
- İbni Sîde, Ali b. İsmail Ebu'l- Hasan İbni Sîde, *El- Muhassas*, Dâru'l- Kütübî'l- İlmiye Yayınları, Beyrut tsz.
- İsfehânî, Ebi'l- Kasım Hüseyin bin Muhammed bin Mufaddal er-Râgıb el-İsfehânî, *El- Müfredat fî Ğarib-il Kur'an*, Nezâr Mustafa el- Benâr Yayınları tsz.
- İslamoğlu, Mustafa, *Âlemlerin Rabbi Allah'ı Bilmek, Tanımak, Anlamak*, Düşün Yayıncılık İstanbul 2007.
- _____ *Kur'an Surelinin Kimliği*, Akabe Vakfı Yayınları, İstanbul 2012.
- _____ *Kur'an'a Göre Esmâ-i Hüsnâ*, düşün yayıncılık, İstanbul 2011.
- Kahtânî, Sa'id b. Ali el- Kahtânî, *Şerh-u Esmâillahi'l- Hüsnâ*, Dâru'l- İmân Yayınları, Medine tz.
- Karagöz, İsmail, *Ayet ve Hadisleri Işığında Allah'ın İsim ve Sıfatları (Esmâ-i Hüsnâ)*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, İstanbul 2010.
- Karakaş, Vehbi, *Kur'an ve Sünnette Çevre*, Rağbet Yayınları, İstanbul 2011.
- _____ *Cennet Nerede?*, Cihan Yayınları, İstanbul 1994.
- Karaman, Hayreddin ve Arkadaşları, *Kur'an Yolu Türkçe Meal ve Tefsir*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 2007.
- Kârî, İmam Aliyyi-l Kârî, *Şerh-u Kitab-ı el-Fıkhı-l Ekber*, İlmi Kitaplar Yayınevi, Beyrut 1995.
- Köksal, M. Asım, *Peygamberler Tarihi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2005.
- Kurtubî, Ebu Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Ebi Bekr el- Kurtubi, *el- Esnâ fî şerh-i Esmâillahi'l- Hüsnâ*, thk. Heyet, Dâru's- Sahâbe Yayınları, Kahire 1995.

- _____ *El- Cami' Li Ahkâmi'l- Kur'an*, Thk: Abdullah b. Abdu'l- Hasani't- Türkî, Müessesetü'r- Risale Yayınları, Beyrut 2006.
- Kuşeyrî, İmâmu't- Tasavvuf Ebu'l- Kâsım Abdu'l- Kerim el- Kuşeyrî, thk. Ahmed Abdu'l- Mun'im, Abdu's- Selâm el- Halvetî, *Şerh'u – Esmâillahi'l- Hüsnâ*, Dâru'l- Ezel Yayınları, Beyrut 1986.
- Kutub, Seyyid, *Fi Zılal'il-Kur'an*, Hikmet Yayınları, İstanbul 1986.
- Maverdi, Ebu'l- Hasan Ali b. Muhammed b. Habib el- Maverdi el- Basri, *en- Nüket ve'l- Uyûn*, Daru'l- Kitabi'l- İlmiye Yayınları, Beyrut tsz.
- Mevdûdî, Ebu'l- A'la El- Mevdûdî, *Tefhimu'l-Kur'an*, Trc: Muhammed Han Kayani ve Arkadaşları, İnsan Yayınları, İstanbul 1987.
- M.E.B., Din Öğretimi G. Md, *Dini Terimler Sözlüğü*, M. E. B.Yayınları, Devlet Kitapları Müdürlüğü, Ahmet Nedim Serinsu ve arkadaşları, Ankara 2009.
- Muhammed Râtib Nablusi, *El- akidetü-l islamiyye/ Esmâüllahi-l Hüsnâ*, ders (100-072)1, 2-••-••••. <http://www.nablusi.com>,
- Müslim, Ebu'l- Hüseyin Müslim b. El- Haccac b. Müslim el- Kuşeyrî en- Neysâbü'rî, *el- Câmu's- Sahih, (Sahih-i Müslim)*, Polen Yayınları, (Trc. ve thk. Hanifi Akın), İstanbul 2008.
- Nesefî, Ebu'l- Berekât Abdullah b. Ahmed b. Mahmud en- Neseî, *Medârikü't- Tenzîl ve Hakâiki't- Te'vil*, (Thk: Seyyid Zekeriya), Nezar Mustafa el- Baz Yayınları, tsz.
- Okur, Hüseyin, *Esmâ-i Nebi*, Semerkand Yayınları, İstanbul 2012.
- Öz, Mustafa, *Başlangıçtan Günümüze İslam Mezhepleri Tarihi*, Ensar Neşriyat, İstanbul 2011.
- Pezdevî, İmam Ebul Yusr Muhammed Pezdevî, *Ehl-i Sünnet Akaidi*, trc. ve notlar: Şerafettin Gölcük, Kayıhan Yayınları, İstanbul 1994.
- Rabbânî, İmam Rabbânî, *Metubât*, (Çev: M. Metin Zirek), İstanbul 2006.
- Ramazanoğlu, Mahmud Sami, *Musâhabe*, Erkam Yayınları, İstanbul tsz.
- Râzî, Fahrüddin er- Râzî, *Tefsir-i Kebir (Mefatihü'l- Ğayb)*, (Trc: Suat Yıldırım ve arkadaşları), Akçağ Yayınları, Ankara 1992.
- Sabûnî, Muhammed Ali, *Safvetü't- Tefâsîr*, Dâru'l- Fikr Yayınları, Beyrut tsz.
- Sabuni, Nureddin es- Sabuni, *Maturideyye Akaidi*, (trc. Bekir Topaloğlu), D. İ. B. Yayınları, Ankara 2000.

- Saka, Şevki, *Kur'an'dan Mesajlar*, İrşad Kitaplığı Yayınları, Ankara 1997.
- Sami, Şemseddin, *Kamus-i Türkî*, Kapı Yayınları, İstanbul 2011.
- Seâlibî, Ebu AbrurRahmân b. Muhammed b. Mahlûf Ebi Zeyd es- Seâlibî'l –Malikiyyi, Tefsiru's- Seâlibi, *el- Cevahiru'l- Hisan Fi Tefsiri'l- Kur'an*, İhyâi't- Tûrasi'l- Azli, Beyrut 1997.
- Suyûtî, Celaledin es- Suyûtî, Thk: Abdullah b. Abdu'l- Muhsin et- Türkî, *ed- Dürrü'l- Mensûr Fi't- Tefsîr-i Bi'l- Me'sûr*, Hicr Arapça ve islami Araştırma ve Eğitim Merkezi, Kahire 2003.
- Süddî, Ebu Muhammed İsmail b. AbdurRahmân es- Süddî'l- Kebir, *Tefsir-u Süddi'l- Kebir*, Tahkik; Muhammed Ata Yusuf, Daru'l- Vefa Yayınları, 1993.
- Şa'ban, Zekiyyüddin, *İslam Hukuk İlminin Esasları*, (notlar ekleyerek trc. İbrahim Kâfi Dönmez), T. D.V. (Türkiye Diyanet Vakfı) Yayınları, Ankara 1996.
- Şahin, Ahmet, *Tahlil*, Yeni Asya Yayınevi, İstanbul 1977.
- _____ Ahmet, *Bakışlar*, Yeni Asya Yayınevi, İstanbul 1980.
- Şa'ravi, Muhammed Mütevellî eş- Şa'ravi, *Tefsiru'ş- Şa'ravî*, Ezher İslami Araştırmalar Gurubu Genel Yayınları, Kahire 1991.
- Taberi, Ebu Ca'fer Muhammed b. Cerir et- Taberi, (Tahkik: Abdullah b. Abdu'l- Muhsin et- Türkî), *Tefsiru't- Taberi, Câmu'l- Beyân An Te'vil-i Âyi'l- Kur'an*, Hicr Arapça ve islami Araştırma ve Eğitim Merkezi, Kahire 2001.
- Taftazânî, *Kelam İlmi ve İslam Akaid (Şerhu'l - Akaid)*, Süleyman Uludağ, Dergâh Yayınları, İstanbul 1982.
- Tahavî, Ahmet b. Muhammed b. Selame Ebu Ca'fer et- Tahavî el- Ezdî el Haneî el- Mısırî, (trc. Süleyman Çelik), *Akidetü'l Ehli-s Sünneti ve-l Cemâat*, İstanbul Yayıncılık, İstanbul 1997.
- Tahânevi, Muhammed Ali, *Keşf-ü Istilâhât-i Fünûn ve'l- Ulûm*, Mektebtü Lübnan Yayınları, Lübnan-1996.
- T.D.K., Türk Dil Kurumu, *Türkçe Sözlük*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 2005.
- Teymiyye, Şeyhu'l- İslam Takiyyü'd- Dîn Ahmed b. Teymiye el- Harrânî (ö. H- 768), *Memûa'tü'l- Fetâvâ*, Dâru'l- Vefâ Yayınları, Mansûr (Mısır) 2005.
- Tirmizî, Ebu İsâ Muhammed b. İsâ b. Servet et- Tirmizî, *el- Câmiu'l- Muhtasar Mine's- Sünen*, Beytû'l- Efkâri'd- Devliyye Yayınları, Riyad tsz.

- Tülücü, Süleyman, “Büyük Arap Şairi Züheyr b. Sulma ve Tercüme-i Hali İle İlgili Kaynak ve Tetkiklerin Tenkidi ve Değerlendirilmesi”, *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı: 8, 1988.
- Ulutürk, Veli, *Kur'an Allah'ı Nasıl Tanıtıyor?*, Nil Yayınları, İzmir 1994.
- Vehbî, Mehmed, *Hülasatü'l- Beyan Fi Tefsiri'l- Kuran*, Üçdal Neşriyat, İstanbul 1968.
- Yazır, Elmalılı Muhammed Hamdi, *Hak Dini Kur'an Dili*, Eser Neşriyat ve Dağıtım, İstanbul 1979.
- Yıldırım, Suat, *Kur'an'da Ulûhiyyet*, Akademi Yayınları, İzmir 2010.
- Yılmaz, Hasan, *Semantik Analiz Yönteminin Kur'an'a Uygulanması*, Kurav Yayınları, Bursa 2007.
- Yılmaz, H. Kamil, *Ana Hatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar*, Ensar Neşriyat, İstanbul 2000.
- Zebîdî, Seyyid Muhammed Murtazâ el- Hüseyin ez- Zebîdî, *Tâcu'l- Arûs Min Cevâhiri'l- Kâmûs*, (thk. Dâhî Abdu'l- Bâkî), Tûrâsî'l- Arabiyye Yayınları, Kuveyt 2001.
- Zemahşerî, Carullah Ebi'l- Kasım Mahmud b. Ömer ez - Zemahşerî, *el- Keşşaf an Hakaikı Ğavamızı't- Tenzil ve Uyuni'l- Ekavil fî Vücuhi't- Tevil*, (Thk: Adil Ahmed Abdul Mevcud ve Ali Muhammed Muavviz), Mektebetü Abikan Yayınları, Riyad-1998.
- Züheyli, Vehbe, *Et-Tefsiru'l- Veciz Ala Hamişî'l Kur'an'il- Azim*, Daru'l- Fikr Yayınları, Şam 1996.
- Züheyr, b. Selmâ, *Dîvân-ı Züheyr*, Şerh: Ali Hasan Fa'ver, Dâru'l- Kütübü'l- İlmiye Yayınları, Beyrut 1988.

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler	
Adı Soyadı	Lokman BEDİR
Doğum Yeri ve Tarihi	Narman/ 02.06.1972
Eğitim Durumu	
Lisans Öğrenimi	Sakarya Üniversitesi İlahiyat Bölümü 1996-2000
Y. Lisans Öğrenimi	Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü 2011-2013
Bildiği Yabancı Diller	Arapça, İngilizce
Bilimsel Faaliyetleri	
İş Deneyimi	
Stajlar	
Projeler	
Çalıştığı Kurumlar	Diyanet İşleri Başkanlığı Milli Eğitim
İletişim	
E-Posta Adresi	lokman_bedir@hotmail.com 05064847485
Tarih	22.08.2013